

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV VE SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO TV BİLİM DALI

**KAFKAS ÜLKELERİ TELEVİZYON YAYINCILIĞI:
BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI**

Yüksek Lisans Tezi

KÖNÜL MAMMADLI

İstanbul, 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV VE SİNEMA ANABİLİM DALI
RADYO TV BİLİM DALI

**KAFKAS ÜLKELERİ TELEVİZYON YAYINCILIĞI:
BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI**

Yüksek Lisans Tezi

KÖNÜL MAMMADLI

Danışman: PROF. DR. YUSUF DEVRAN

İstanbul, 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA Anabilim Dalı RADYO TELEVİZYON Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi KÖNÜL MAMMADLI'nın KAFKAS ÜLKELERİ TELEVİZYON YAYINCILIĞI: BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2012 tarih ve 2012-15/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Prof. Dr. YUSUF DEVRAN	
2.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. YALÇIN YILMAZ	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. ALİ BÜYÜKASLAN	

Tez Savunma Tarihi 06.06.2012

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	III
ABSTARCT.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
TABLO LİSTESİ.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

1. ULUSLARARASI TELEVİZYON YAYINCILIĞI

1.1. Televizyon Yayınlarını Hazırlayan Keşif ve İcatlar.....	7
1.2. İlk Yayınlar ve TV'nin Yaygınlaşması.....	8
1.3. Dünyada Uluslar arası Televizyon Yayıncılığının Gelişimi.....	9
1.4. Günümüz Dünyasında Televizyon Yayıncılığı.....	11
1.5. Özel Yayın Sistemi.....	13
1.6. Kamu Hizmeti Yayın Sistemi.....	14
1.7. Devlet Yayın Sistemi.....	15
1.8. Kitle İletişim Araçlarının Düzenleyici Kuramları.....	15

2. AZERBAIJAN'DA TELEVİZYON YAYINCILIĞI: BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEM

2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Tarihi.....	19
2.2. Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı.....	22
2.3. Azerbaycan'ın Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	25
2.4. Azerbaycan'da Televizyon Yayıncılığının Tarihi.....	27
2.4.1. Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV).....	28
2.4.2. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler.....	39
2.4.3. Azerbaycan'da Kamu Yayıncılığı.....	49

3. GÜRCİSTAN'DA TELEVİZYON YAYINCILIĞI: BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEM

3.1. Gürcistan Cumhuriyeti ve Tarihi.....	51
3.2. Gürcistan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı.....	55

3.3. Gürcistan'ın Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	57
3.4. Gürcistan'ın Etnik ve Bölgesel Sorunları.....	59
3.5. Gürcistan'da Televizyon Yayıncılığının Tarihi.....	65
3.5.1. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler...	75
3.5.2. Gürcistan Milli İletişim Komisyonu.....	83
3.5.3. Gürcistan'da Kamu Yayıncılığı.....	84
4. ERMENİSTAN'DA TELEVİZYON YAYINCILIĞI: BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEM	
4.1. Ermenistan Cumhuriyeti ve Tarihi.....	87
4.2. Ermenistan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı.....	88
4.3. Ermenistan'ın Ekonomik ve Siyasi Yapısı.....	90
4.4. Ermeni Diasporası ve Karabağ Krizi.....	92
4.5. Ermenistan'da Televizyon Yayıncılığının Tarihi.....	94
4.5.1. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler.....	107
4.5.2. Ermenistan'da Kamu Yayıncılığı.....	113
5. SONUÇ	115
KAYNAKÇA	121

ÖZET

Bu çalışmanın amacını, Kafkas ülkeleri televizyon yayıncılığının, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, komünist yayıncılık anlayışından ayrılarak liberal bir yayıncılık anlayışına doğru dönüşüm yaşaması teşkil etmektedir.

Tezin araştırma aşamasında, Kafkas ülkelerinin televizyon yayıncılığının, bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemde, teknik ve içerik açısından ne gibi değişiklikler yaşadıkları incelenmiştir. Kafkas ülkeleri demokratik bir yayıncılık kurmak için her şeyden önce Sovyet döneminden kalma özelliklerden yani objektif haberleri göz ardı etmekten, tek taraflı mesajlardan ve karşıt görüşlerden kaçmaktan kurtulması lazımdır. Bu ülkelerde medya özgürlüğü ile ilgili yasal teminatlar tam olarak sağlanamamakta veya uygulama alanına taşınmamaktadır. Sürekli ya Rusya'nın ya da Batı devletlerinin etkisinde kalan bu cumhuriyetlerin kendilerine özgü yayıncılık anlayışı hâlâ yeteri kadar gelişmemiştir.

Yapılan bu tez çalışması sonucunda, aralarında farklılıklar olmasına rağmen, tüm bu cumhuriyetlerde, geçmişten kalan ve tam anlamıyla ortadan silinmeyen Sovyet döneminin kitle iletişim anlayışı ile bağımsızlığın gereği olan yeni değerlerin çatışmasının sürdüğü görülmektedir.

Anahtar kelimeler: televizyon, yayıncılık, Kafkas ülkeleri, Sovyet, kamu

ABSTRACT

The purpose of this study is, after gaining independence in the Caucasian countries, television broadcasting separated from the communist concept of broadcasting and convert to the liberal concept of publishing.

In the research stage of this thesis, were observed what changes in terms of their technical and content in television broadcasting in the countries of the Caucasus, before and after independence. To set up a democratic broadcasting, the Caucasian countries are necessary to get rid of escaping from the Soviet period properties that are, first of all, ignore the objective news, single-sided messages and opposing viewpoints. The legal guarantees of media freedom in these countries are not achieved fully, nor relocate in the application area. Continual these republics are influenced by Russia's or Western States and the understanding of their unique broadcasting are still not developed enough.

The result of this thesis, although the differences between them, in all of these republics are not away from the past remainig Soviet understanding of mass communication and as a requirement of independence, are seen the continued conflict of the new values.

Keywords: television, broadcasting, the Caucasian countries, Soviet, public

TEŞEKKÜR

Çalıőmam esnasında, benden akademik desteğini esirgemeyen danıőmanım Sayın Prof. Dr. Yusuf DEVRAN'a, araştırma konumun seğiminden sonucuna kadar bana yardımcı olan Sayın hocam Yalçın LÜLECI'ye ve tüm eğitim hayatımda bana güvenen, destek olan canım babama her Şey için çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca, bu yorucu yolculuğumda, baőından sonuna kadar bana olan inancı, güveni, yardımları, sabrı ve varlığı için çok sevgili eőim Murat CENGİZ'e ve çalıőmam sırasında, varlığıyla bana bu çalıőmayı bitirme gücü veren kızım Leyla'ya ve oğlum Mert'e sonsuz teőekkürler.

Könül MAMMADLI CENGİZ

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Azerbaycan'da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı.....	47
Tablo 2 : Gürcistan'da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı.....	75
Tablo 3 : Ermenistan'da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı.....	109

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AzerTA	Azerbaycan Telegraf Ajansı
AzTv	Azerbaycan Devlet Televizyonu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
bkz.	Bakınız
DKÖB	Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
GKY	Gürcistan Kamu Yayıncısı
GMİK	Gürcistan Milli İletişim Komisyonu
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GTA	Gürcistan Televizyon Ağı
İTV	İçtimai Televizyon
KİA	Kitle İletişim Araçları
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Millattan Sonra
MSK	Milli Seçim Komisyonu
s.	sayfa
SİTA	Sovyetler Birliği Telegraf Ajansı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tv	Televizyon
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Kafkasya, kuzeyinde Rusya, güneyinde Türkiye, batısında Karadeniz, doğusunda ise kısmen İran ve Hazar Denizi olan önemli bir bölgedir. Kafkasya, Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine kadar, Hazar Denizi yolu ile da Asya içlerine kadar ulaşımı sağladığından, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan bir köprü vazifesini görmektedir.

Tarihin her döneminde jeopolitik¹ ve jeostratejik² öneme sahip olan Kafkasya, Çarlık Rusyası'nın hükümdarı I. Petro (Pyotr Alekseyeviç)'dan sonra dünya devleti olmak amacıyla izlediği yayılcı politika ile daha da önem kazanmıştır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik ve stratejik önemi, sadece Rusya Federasyonu açısından değil, ABD, AB, İran ve Türkiye gibi bölge ülkeleri açısından da önem taşımaktadır.

Güney Kafkasya'da, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız olan, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan devletleri yer almaktadır. Gürcistan'da, farklı etnik ve dinsel gruplar bulunmakla beraber, nüfusunun büyük kısmı Gürcü ve Ortodoks Hıristiyan'dır. Azerbaycan'da Türk ve Müslüman, Ermenistan'da ise Grigoryan Ermeni kilisesine bağlı Ermeni halkı yaşamaktadır. SSCB döneminde en istikrarlı ve refah düzeyi yüksek olan Güney Kafkasya, Sovyetler sonrasında baş gösteren istikrarsızlık, işsizlik, fakirlik, etnik çatışmalar ve diğer sebeplerden dolayı büyük miktarda göç vermiştir.

Bağımsızlık sonrasında Güney Kafkasya ülkelerinde geleceğini şekillendirmeye yönelik farklı tutumlarını görmekteyiz. Gürcistan ve Azerbaycan Batı yanlısı politikalar izleyerek, ancak Rusya'yı da karşısına almayarak bağımsız,

¹ Jeopolitik: Coğrafyanın bütün değerlerini coğrafya üzerinde yaşayan insanların lehine en iyi şekilde kullanılmasıdır. Jeopolitik kelime anlamı olarak ise coğrafya ve siyasetin birlikte oluşturduğu hem siyasi hem de askeri alandır. Siyasi alanın korunması için askeri alanın oluşturulması zorunludur. Jeopolitik siyasi coğrafyanın beşeri değerlerle aktif hale gelmesidir. Kısaca jeopolitik, coğrafyanın politikaya verdiği yönü belirler. Jeopolitik politika üretmez, politika üretenlere coğrafi tabana dayalı veriler hazırlar. Bkz. Ömer Budak, **Türkiye'nin Dünya Ülkeleri Açısından Jeopolitik Önemi ve Avrasya'daki Yeri**, Ankara, Bilge Yayınları, Birinci Baskı, Mart 2006, s.12.

² Jeostrateji: Jeopolitik vizyonun yönlendirmesi ve uluslararası ortamın, şartların ve fırsatların da dikkate alınmasıyla, coğrafya genişliğinde, büyük/stratejik sonuçları amaçlayan planların hazırlanmasını, uygulanmasını ve böylece avantajlı coğrafi dengelerin kurulmasını veya çıkarların geliştirilmesini amaçlar. Jeostrateji, jeopolitik ilgi alanındaki çıkarların gerçekleştirilmesini; jeopolitik etki alanının ise çıkarlara uygun olacak biçimde şekillendirilmesini esas alır. Jeostratejik planlama, devlete uluslararası ilişkilerde proaktif davranışlar için fırsatlar sunar. Bkz. Nejat Eslen, "Jeopolitik Üzerine", **Cumhuriyet Strateji**, Sayı 142, 19 Mart 2007, s. 4.

demokratik, çağdaş devlet kurma yolunu seçerlerken, Ermenistan genişleme arzusuyla Rusya'yla ittifakını geliştirmiştir.

Tarih boyunca jeopolitik anlamda önemli bir konuma sahip olan Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği sonrası oluşan yeni dönemde de bu önemini muhafaza etmiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bu coğrafyada önemli bir jeopolitik boşluk oluşmuştur. Tam olarak hiçbir güç tarafından tek başına doldurulamayan bu boşluk, bölgesel ve küresel güçlerin büyük hesaplar yapmalarına ve farklı hamlelerle mevzi kazanma gayretlerine sahne olmaktadır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesi doğal zenginliklere sahip bir bölge olup stratejik açıdan da önem taşımaktadır.

Uzun yıllar boyunca birer Sovyet cumhuriyeti olarak, Sovyetler Birliği sınırları içinde varlıklarını sürdürmüş olan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlık süreçlerinin ilk yirmi yıllarını önemli reform yılları olarak geride bırakmışlar. Komünist sistemi boyunca etkili olan, komünist partinin bir yayın organı olarak onun amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışan ve kitle iletişim araçlarının hükümetin politikalarına müdahale etmeyen aksine onun amaçlarını destekleyerek geliştiren ve egemen gücün egemenliğini pekiştiren yapısı (Vural, 1994, 29) bağımsızlık sonrası farklı bir yapılanmaya yönelmiştir. Bu farklı yapılanma medya alanında, geçiş sürecindeki tüm cumhuriyetlerde, ideal olarak basın ve ifade özgürlüğüne dayalı ve demokratik ölçütlere yönelmiş bir kitle iletişim sisteminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Ancak süreç boyunca eski sistemin izlerinin hemen ve tümüyle silinmediği görülmektedir.

Komünist kuramın etkisindeki kitle iletişim sistemlerinin hemen hepsinde siyasi aktörlerin, bu alanı kontrol etmeye çalışması veya yönlendirmesi söz konusudur. Bu kontrol ve denetim eski yöntemden elbette farklı koşullarda gerçekleşmektedir. Ancak koşulların farklı olması kontrolün ve denetimin ortadan kalktığı anlamında değerlendirilmemektedir. Bazen denetim finansal güç odaklarının etkisine geçmekte, bazen hem siyasi hem ticari aktörler birlikte etkinlik kurmaya çalışmaktadır.

Aralarında farklılıklar mutlaka olmakla birlikte genel olarak ekonomik, siyasi, hukuki ve kültürel alanlarda söz konusu cumhuriyetlerin önemli gelişmeler gösterdiği şüphesizdir. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması bu devletleri bağımsızlık konusunda

hazırlıksız yakalamış, tüm cumhuriyetlerde özellikle demokratikleşme alanında önemli sorunlarla karşılaşmıştır.

Demokrasiye geçiş sürecinin sağlıklı şekilde tamamlanabilmesi her şeyden önce demokratik ölçütlere göre yapılandırılmış ve sağlıklı işleyen bir kitle iletişim sistemine ihtiyaç gösterir. Sağlıklı bir demokrasinin yaşatılması ve geliştirilmesinde de bu yapılanmanın önemi büyüktür. Demokratik ölçütlerden kastedilen, sağlıklı, özgür ve sorumlu bir basın anlayışının oluşturulması ve yerleştirilmesidir.

Güney Kafkasya cumhuriyetlerinde toplumsal yaşamın her boyutunda görülen değişimler, televizyon yayıncılığında da gözlenmektedir. Ancak bütün toplumsal sistemlerde olduğu gibi televizyon yayıncılığında da değişimin birden olması beklenemez. Bağımsızlık öncesi kitle iletişim sistemlerinde egemen olan ve kitle iletişim sisteminin felsefi temellerini içeren ve basının dört temel kuramından (Otoriter, Liberal, Sosyal Sorumluluk ve Sovyet- Komünist kuramları) biri olan “Sovyet-Komünist Kuramı”nın fikri platformdaki izlerinin tam olarak silinmediği de bazı uygulamalardan anlaşılmaktadır. Genel olarak tüm cumhuriyetler, farklı konularda da olsa bağımsızlık süreçlerinde, medya alanında sorunlar yaşamıştır.

Savaş ve etnik çatışma gibi gerginliklerde, medyanın kamu gözcülüğü ve kamuoyunun serbestçe oluşumuna katkı misyonunu terk ettiği, gazetecilerin kendi mesleki misyonları dışında bir rol oynadığı belirtilmelidir. Gazeteci, artık mesleği gereği doğruyu anlatmak veya yazmak yerine ülkesinin savaşta galip gelmesinin daha önemli olduğu düşüncesiyle ülkesinin savaşmaktaki haklılığını, düşmandan ne kadar nefret edilmesi gerektiğini yazmakta ve nefret söylemini bir silah gibi kullanan bir tür askere dönüşmektedir.

1980’li yılların ortalarından itibaren başlayan yeniden yapılanma ve açıklık politikaları ile televizyon yayıncılığı üzerindeki sansür zayıfladıkça ulusal bilinç, Sovyetler Birliğini teşkil eden tüm oluşumlarda giderek güçleniyordu. Birliği oluşturan birçok cumhuriyette bağımsızlık yanlısı hareketler başlamış, medyada Rus sömürgeciliği karşıtı propaganda geniş şekilde yer almıştır (Demir, 2000, 15).

90'lı yılların başında bağımsızlığını kazanan Kafkas ülkelerinin (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) bağımsızlık öncesi ve sonrasında televizyon yayıncılığının teknik ve içerik açısından nasıl geliştiği iletişim bilimleri açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Kafkas ülkelerinde televizyon yayınları Sovyet döneminde neredeyse aynı gelişim yolu izlerken, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra her ülkenin kendine özgü televizyon yayıncılığı geliştirdi.

Kafkas ülkeleri televizyon yayıncılığının, bağımsızlık öncesi dönemde hem teknik hem de içerik açısından Sovyet Rusya'nın etkisinde olduğu; bağımsızlık sonrasında ise yine hem teknik hem de içerik açısından Batılı devletlerin etkisi altına girdiği varsayılmaktadır.

Bu çalışmanın ana hipotezini Güney Kafkas ülkeleri (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) televizyon yayıncılığının, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, komünist yayıncılık anlayışından ayrılarak liberal bir yayıncılık anlayışına doğru dönüşüm yaşaması, oluşturmaktadır. Bu bağlamda ayrıca aşağıdaki soruların cevapları tezimde aranacaktır:

1. SSCB döneminde bu ülkelerde nasıl yayın politikaları izlenmiştir?
2. Bağımsızlık öncesi Kafkas ülkelerinin televizyon yayıncılığını Sovyet Rusyayı nasıl etkilemiştir?
3. Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın ve Ermenistan'ın televizyon yayıncılığının hangi yönleri birbirinden farklı gelişmektedir?
4. Bağımsızlıktan sonra Kafkas ülkelerinin yayıncılığında devletin rolü ve kamu yayıncılığının durumu nasıldır?
5. Bu cumhuriyetlerin televizyon yayıncılığında Sovyetlerin hangi özellikleri hala kendini göstermektedir?

6. Bağımsızlıktan sonra televizyon yayıncılığı teknik ve içerik açısından hangi değişikliklere uğramıştır?
7. Bağımsızlıktan sonra bu ülkelerin TV yayıncılığı hangi etkiler altında kalmıştır?
8. Bağımsızlığını kazanan bu cumhuriyetlerin özel televizyon kanalları özgür yayın politikası izleye biliyor mu?

Bu tezde, aynı zamanda bahsedilen Kafkas ülkelerinin televizyon yayıncılığının, bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemde, teknik ve içerik açısından ne gibi değişiklikler yaşadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezde ele alınacak olan konular ve konuların alt başlıkları objektif bir bakışla incelenmiş ve mantıki silsile izlenerek konu bütünlüğü sağlanmıştır. Güney Kafkasya ülkeleri televizyon yayıncılığındaki gelişmeleri daha iyi anlamak ve Sovyet Rusya'sının izlemiş olduğu Güney Kafkasya ülkeleri televizyon yayıncılığı politikasını belirlemek amacıyla çalışmada öncelikle Kafkas ülkelerindeki yayıncılığın tarihsel arka planı araştırılmıştır.

Ayrıca Kafkas ülkelerinin televizyon yayıncılığının bağımsızlık öncesi ve sonrası geçirdiği değişim ve dönüşümler televizyon yayıncılığı açısından çok önemli olmasına rağmen Türkçede bu konuda yapılmış bir çalışma yoktur. Hazırladığım tez hem bu konuda yapılmış ilk çalışma olması hem de Azerbaycanca, Rusça, İngilizce ve Türkçe kaynakların hepsine birden müracaatla yazıldığı için ayrıca bir önem kazanmaktadır.

Tez hazırlanırken öncelikle bahsedilen ülkelere konuyla ilgili yapılmış kitaplar, tezler ve gazeteler temin edilip literatür taraması yapılmıştır. Diğer taraftan sanal kaynaklar kullanılarak söz konusu olan ülkelerin televizyon yayıncılığı ile ilgili güncel bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca bu ülkelere ait televizyon yayınları takip edilerek içerik analizine başvurulmuştur. Bu çalışmada, araştırma yapılırken Güney Kafkasya ülkelerinin genel değerlendirmesi ve tarihi ile ilgili oldukça fazla bilgi ile karşılaşmış, ancak çalışmanın konusu bağımsızlık öncesi ve sonrası televizyon yayıncılığı olduğundan bu bilgiler sınırlı tutulmuştur.

Araştırma üç Kafkas ülkesini (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ve 1950-2011 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Söz konusu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında Kafkasya'nın coğrafi ve jeopolitik konumu incelenmiş, çalışmanın neden bu konuda hazırlandığından, konunun öneminden, izlenen yöntemden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde; uluslar arası televizyon yayıncılığının tarihi incelenmiş ve şimdiki durumu değerlendirilmiştir. İkinci bölümde; Azerbaycan'ın ülke profili incelenerek, genel açıdan değerlendirmesi yapılmış ve bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemlerde televizyon yayıncılığı incelenmiştir. Üçüncü bölümde; Gürcistan'ın ülke profili incelenerek, genel açıdan değerlendirilmesi yapılmış ve bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemlerde televizyon yayıncılığı incelenmiştir. Dördüncü bölümde; Ermenistan'ın ülke profili incelenerek, genel açıdan değerlendirilmesi yapılmış ve bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemlerde televizyon yayıncılığı incelenmiştir.

Tezin Sonuç bölümünde de, konunun özetiyle birlikte, Güney Kafkasya ülkelerinin televizyon yayıncılığındaki sorunlar ortaya konulmuş, sorunların çözüme kavuşturulmasında ilk şartı ise sağlıklı, özgür, demokratik ölçütlere göre ve aynı ölçüde sosyal sorumluluk normlarına uygun faaliyetlerini sürdüren bir kitle iletişim düzeninin oluşturulması olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda girişte sorduğumuz sorular cevaplandırılmış ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ULUSLARARASI TELEVİZYON YAYINCILIĞI

Bazılarının “en yaygın ve etkili haber kaynağı”, bazılarının ise “aptal kutusu” olarak tanımladığı televizyon, 20. yüzyılın, insan hayatını belki de en çok etkileyen icadıdır.

1.1. Televizyon Yayınlarını Hazırlayan Keşif ve İcatlar

Sinema ve televizyonun ortak temeli “görüntüyü toplamak ve yansıtmak” olduğu için her ikisinin de benzer teknolojiler olduğu düşünülebilir. Oysa bu iki iletişim aracı, birbirinden çok temel farklarla ayrılır ve farklı icatlar sonucu geliştirilmişlerdir. Sinema, temelde mekanik bir teknolojidir. Fransız Lumiere Kardeşlerin 1896’da bulunduğu sinematograf cihazı görüntüyü çekerek bir film yüzeyine kaydediyor, aynı cihaz bu filmi duvara yansıtarak seyrettirme işlevi de görüyordu. Bir filmin ikinci bir yerde gösterimi için mekanik olarak kopyalanması gerekliydi. Televizyon görüntüsü ise elektronik yöntemle çekilen bir görüntüdür ve yayını için de elektromanyetik dalgaların kullanılması gerektir. Televizyon ile ilgili olarak ilk teknik buluş İrlandalı bir telgrafçı olan Andrew May tarafından 1873 yılında yapıldı. May, ışık dalgalarının elektrik akımına çevrilebildiğini ve selenyum adlı maddenin elektriğe karşı dirençli olduğunu keşfetti. May’ın bu keşfinden on yıl kadar sonra Alman bilim adamı Paul Nipkow, bir resmi tarayabilen bir araç geliştirdi.

“Döner Disk” veya “Nipkow Diski” adlarıyla bilinen bu aracın üzerinde spiral şeklinde delikler açılmıştı. Disk bir eşya karşısında dönmeye başlayınca deliklerden geçen ışınlar, eşyanın gölgeli ve aydınlık yerlerini saptıyor, böylece az veya çok olan ışınlar, elektrik darbelerine dönüşüyordu. Cihazın ön kısmında bulunan benzer bir başka disk ise birincisiyle aynı hızda dönerek elektriği ışığa çeviriyor ve perdeye eşyanın görüntüsünü yansıtıyordu. Elde edilen görüntü silik ve çok kötüydü, görüntüyü uzaklara göndermek de imkansızdı. Daha sonra televizyon konusunda yapılan çalışmalar bu döner diskin geliştirilmiş şekilleridir.

Nipkow’un daha sonraları “mekanik tarama” olarak adlandırılacak bu buluşu 1920’lerden sonra uygulama alanına koyuldu. 1923’te ABD’li Jenkins, 1925’de ise

İngiliz Logie Baird, Nipkow'un döner diskini kullanarak deneme yayınları yaptılar. Ancak alınan sonuçlar belli belirsiz kaba çizgilerden öteye geçmemişti. Bunun çaresi, görüntüyü mekanik değil elektronik olarak tarayacak bir yöntemdi.

Elektronik tarama konusundaki çalışmalar 1907 yılında İngiliz Alan Swinton ile Rus Boris Rosing tarafından ayrı ayrı yapıldı. Her iki araştırmacı katot ışınlarından görüntü naklinde yararlanılabileceğini, elektronların boşlukta yer değiştirirken televizyon sinyali gönderme ve alma işinde kullanılabileceğini ispatladılar. 1911 yılında ise Campbell, keşfinde bir adım daha atarak ışık enerjisini elektrik enerjisine çevirmeyi başardı; yani kamerayı icat etti. Rosing'in öğrencisi olan Vladimir Zworykin "ikonoskop" adını verdiği icadıyla elektronik tarama ile ilk görüntü yayını gerçekleştirdi. Bu araç ile görüntü satır satır çok çabuk olarak taranıp fotoğraf haline getiriliyor ve peş peşe oynatılan görüntüler insan gözünde sürekli bir resim geçiyor izlenimi veriyordu. Bu deneyler sonucunda televizyon yayını yapma ümitleri güçlendi. Zworykin çalıştığı ABD firması White Westinghouse adına deneylerini sürdürdü ve icadının patentini aldı. Bu teknik, günümüzdeki tarama yönteminin temeli olsa da daha geliştirilmesi gerekiyordu.

1.2. İlk Yayınlar ve TV'nin Yaygınlaşması

Radyo yayıncılığı tüm dünyada neredeyse aynı yıllarda başlarken, daha pahalı bir teknoloji olan televizyon, gelişmekte olan ülkelerde, Avrupa ve ABD'ye göre çok geç yayına girmiştir. ABD'de ilk TV yayını denemeleri 1927 yılında yapılmış (Washington'dan New York'a), düzenli yayınlara ise İngiltere 1936, ABD ise 1939 yılında başlamıştır. ABD'nin düzenli yayına daha geç başlamasının sebebi, daha yüksek görüntü kalitesi etme çabalarıydı. Bu iki ülkeyi Sovyetler Birliği, Almanya ve Fransa takip etmiştir.

Düzenli yayınlar, İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1939–1945 yılları arasında kesintiye uğradı. Savaşın bitimiyle televizyon hızla radyonun ve sinemanın yerini almaya başladı.

Televizyon özellikle göçmen işçi sınıfının gruplar halinde izlediği inanılmaz, sihirli bir kutu olarak görüldü. ABD'de yüzden fazla TV kuruluşu 1950'lerde ülkenin

üçte ikisine yayın yapar hale geldi. Televizyonun ilk zamanlarında ekranda resimler ve fotoğraflar gösteriliyor ve bunlar üzerine konuşmalar yapılıyordu. Daha sonraları radyodaki belgeseller, haber programları, yarışmalar ve müzik revüleri televizyona uyarlandı. 1955–1956 yılında televizyon her hafta yayınladığı drama dizileriyle tüm ülkede büyük ilgi ve heyecan uyandırdı. Bu dizilerin en önemli yanı bir tiyatro oyunu gibi canlı yayınlanmalarıydı.

ABD’de 1950’lerden sonraki gelişmeler birkaç başlık altında toplanabilir:

1. Televizyon programları çeşitlendi, toplumun her kesimine ve her yaşa uygun programlar üretilmeye başlandı.
2. Televizyonculuk büyük maliyetler gerektiren bir endüstri kolu haline geldi.
3. Bağımsız yayıncılar önemini korusa da yayıncılık, büyük televizyon şebekelerinin (network) tekeline girdi.
4. Videokasetlerin ve taşınabilen kameraların üretilmesiyle stüdyo dışında program çekimleri yapılmaya başlandı.

1.3. Dünyada Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Gelişimi

Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında, bir ulusa ve bir ülkeye aidiyetin öne çıkarıldığı; Üçüncü Dünya’nın bu kutuplardan ayrı durmayı tercih ettiği; genel siyasi atmosferin bir kutba ait olmak ve o kimliği kazanmayı teşvik eder nitelikte olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde dünya çizilmiş sınırlardan ibarettir ve iletişim de bu yapıya göre şekillenmiştir. ABD merkezli Intelsat ve Sovyetler Birliği merkezli Intersputnik uydu sistemleri de bu kutupların iletişim boyutunu oluşturmaktadır. Medyanın tavrını dünyanın genel siyasi eğilimine göre değiştirdiği gözlemlenmektedir. Bu durum bugün de devam etmektedir.

Medya bir zamanlar (ve hala) dünyanın nispeten sınırlarla parçalanmış halini, bu parçalara mensubiyet hissini ve fikrini teşvik etmek suretiyle nasıl berkitmişse, bugün de dünyanın bir tek mekan haline geldiği fikrini ve hissini yayma işlevini görmektedir.

Bugün medyanın ve özellikle de televizyonun uydu vasıtasıyla sınırları aşması “tek mekan dünya” söylemini fiilen ispatlamaktadır. Artık iki kutuplu dünya tek kutba inmiş ve üretim ilişkileri iç içe geçmiştir. Uydu sistemleri de artık siyasi blokların değil, tek bir küresel köyün olmuştur.

Dünyanın iletişim teknolojileri nedeniyle “küresel bir köy” olduğu görüşü 1960’larda Marshall McLuhan tarafından ortaya atılmıştır. Fakat o zamanlar ulus kurma temeline dayanan görüş ve politikalar egemen olduğu için McLuhan’ın görüşü 1980’lere kadar marjinal kalmıştır (Erdoğan, Alemdar, 2002, 509-510). Gelişen uydu teknolojisinin de etkisiyle 1980’lerde küresel köy görüşünün ağırlık kazandığı ve ilk uluslararası televizyon yayınlarının başladığı görülmektedir.

24 saat haber kanalı kimliği ile Ted Turner’in 1980’de ABD’de kurduğu CNN, ilk uluslararası yayıncılığı gerçekleştiren kanaldır. Uluslararası televizyon yayınlarının ABD’de başladığı ve Avrupa’ya yayıldığı gözlemlenmektedir. CNN, 1985’ten itibaren CNN International kanalı ile yayınlarını Avrupa’ya yaymaktadır.

Music Television (MTV), 1981’de yayına başlamış ve 1987 Temmuz’unda ise Avrupa yayına geçmiştir. MTV’nin Avrupa yayınından önce Avrupalı uluslararası televizyon kanalı TV5, 1984’te Fransa’da kurulmuştur. Diğer birçok Pan-Avrupa televizyonu ise 1990’larda yayına başlayacaktır.

Chalaby 1990’lara kadar olan dönemin uluslararası televizyonların gelişiminin birinci evresi olduğunu söylemektedir. Bu ilk evrede sınırlar arası televizyonlar zorlukları deneyimlemekteydiler ve bu dönemde yayına başlayan birçok kanal, birkaç yıldan fazla yaşayamadı (Chalaby, 2002, 458).

Başlangıç evresini bu şekilde geçiren uluslararası televizyonların 1990’larla birlikte yeni bir döneme girdiği görülür. Chalaby’nin uluslararası televizyonların ikinci evresi olarak nitelediği bu dönemde uluslararası televizyonların sayısı da artar.

Chalaby’nin sözünü ettiği uluslararası televizyonculuğun ikinci evresi 1990’ların ortasında, uluslararası televizyon Avrupa’da göze çarpan şekilde geliştiğinde başlar. Bu sırada, endüstri olgunlaşır ve sağlamlaşır. WH Smith gibi televizyon

endüstrisine Pan-Avrupa yoluyla girmeye çalışan yeni gelenler, pazarı terk eder. Sınır-ötesi kanalların çoğunluğu çocuk, eğlence türünden, film ve spora kadar sıralanan türlerde özelleşir. Bunların içinde aşağı yukarı 15 kanalın olduğu bir grup, geniş dağıtımları ya da içeriklerinin doğası nedeniyle daha yüksek bir profil ortaya çıkarmıştır (Chalaby, 2002, 458).

Uluslararası televizyonların bu ikinci evresinde uzmanlaşmanın başladığı açıktır. Tematikleşmiş kanalların yanı sıra kanal sayısının da önemli oranda arttığı görülmektedir: “1991’de 15, 2000’de tahminen 108.” (Demirkıran, 2008, 84). Günümüzde tüm dillerde uydudan 13.570 yayın sayılmıştır. Bunların yaklaşık olarak 10.000 tanesi şifreli ve 8000’in üstünde bir sayı da abonelik gerektiren paketlerin içindedir.

Amezaga, 2002’de yaptığı araştırmada dünya çapında 160 uydunun yayın yaptığını belirtirken uydu aracılığıyla yayın yapan televizyon sayısı konusunda net bir sayı verememektedir. Amezaga’nın hesabına göre bu sayı tahminen 6000 televizyon kanalıdır. Ancak bu sayı bir uydudan fazla yayın yapan kanalların tekrarını da içerir. Farklı kanalların yayınlarını hesaplamaya çalışmak farklı faktörleri de beraberinde getirir. Şöyle ki, bazı durumlarda aynı kanal veya aynı içerik farklı uydularda farklı isimlerde veya tam tersi şekilde bulunmaktadır. Başka bir durum da aynı yayının farklı dillerde yayınlanmasıdır. Veya bir yayının diğerinin aynısı olup farklı bir zaman planlamasıyla ya da içeriği farklı yapılabilmektedir. Bu nedenle uydu aracılığıyla yayın yapan kanal sayısı için kesin bir rakam vermek güçtür. Amezaga, yaptığı araştırmanın sonucunda bu sayının 3000 ile 4000 arasında olduğunu söylemektedir (Albizu, 2007).

1.4. Günümüz Dünyasında Televizyon Yayıncılığı

Radyo ve ya televizyon yayın sinyallerinin ülke sınırları dışına gönderilmesi uluslararası literatürde, “transnational broadcasting”, “cross-border broadcasting” veya “international broadcasting” terimleriyle yer almaktadır. Bu terimler ışığında bu yayıncılık türünü Türkçede “uluslararası yayıncılık” olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Teknik olarak bu yayıncılık türü içine ülke sınırlarını aşarak, uydular aracılığıyla başka ülkelere yayınları alınabilen bütün televizyon kanalları dahil

olmaktadır. Bu televizyon kanallarının kimi bölgesel (Pan Avrupa kanalları gibi), kimi küreseldir (CNN, TV5 Monde, MTV gibi). Kültürel, dilsel, etnik, tarihi, politik ve ekonomik etkenler uluslararası televizyon kanallarının yayın çizgisini tayin eder. Ayrıca diasporik toplulukların uluslararası televizyon kanallarının yayın politikaları ve alanlarını belirleyen önemli bir etken olduğu gözlemlenmektedir. Ulusal sınırlar içinden uydu üzerinden yayın yaparak, yayınlarını uydunun kapsadığı alanlardaki diasporalara ulaştırılan kültürel, etnik, siyasi, dini grupların da televizyon kanalları bulunmaktadır. Bu kanallar içerik yönünden her zaman olmasa da teknik yönden uluslararası televizyon konumunda bulunmaktadır. Ayrıca günümüzde pek çok ulusal kanal da uyduyu kullanmaktadır. Bu, uydunun kapsama alanına giren coğrafyalarda izlenebilir olmak demektir. Dolayısıyla uluslararası televizyon yayınları denildiğinde teknik bağlamda şu genelleme yapılabilir: Uydu üzerinden yayınlarını başka coğrafyalara ileten televizyon yayınları. Oysa teknik bağlamda uluslararası sayılan her televizyon kanalı yayın içeriği, hedef kitle ve diğer birçok açıdan uluslararası olmayabilir.

Bu bağlamda görülen şudur ki: Uluslararası televizyon yayıncılığı kapsamında yapısı, hedef kitlesi ve teması farklı olan birçok kanal türü mevcuttur. Bu kanalların bir kısmının hedef kitleleri tüm dünya izleyicileri olarak belirlenmişken; diğerleri, küresel hedef kitle içinde özellikle seslenmek istediği coğrafyada yaşayanlara, ulaşmak istedikleri kitleye yönelik yayın yapmaktadırlar.

Uluslararası televizyon yayıncılığı ilk dönemlerde sadece uyduları kullanmaktayken bugün yeni medya ile entegre olmaktadır. Böylece uluslararası televizyon yayınlarının dağıtımının daha kolaylaştığı ve çeşitlendiği gözlemlenmektedir. Sayısal yayıncılık platformlarında izleyici farklı paketler içinden seçim yapabilmektedir. Bu paketlerde ulusal ve uluslararası televizyonlar, platforma özgü özel içerikli kanallar, sinema ve program seçme imkanları yer almaktadır.

Ayrıca elektronik-posta göndermek/almak, çeşitli bilgi bankalarına bağlanmak, uzaktan bankacılık işlerini halletmek ve uzaktan alışveriş yapmak da mümkündür. Sistem tek bir kullanıcıyı bile izleyip ona göre fiyatlandırma yapabilmektedir. Sayısal televizyon yayıncılığında bunları mümkün kılan üç kanaldan biri, yayını gönderen uydu teknolojisi; ikincisi evinizdeki telefon hattı; üçüncüsü televizyon alıcısının bağlı olduğu “akıllı elektronik kutu”dur. Ayrıca sayısal televizyon yayıncıları kullanıcılara farklı paketleri sunarlar. Örneğin bir paket, büyük ölçüde ücretsiz sinema

kanallarını içeriyor olabilir. Diğer bir pakette, ağırlıklı olarak futbol maçı naklen yayınlarını kapsayabilir. Yayıncı bunların her biri için farklı ücret ister. Hangi televizyon alıcısının hangi pakete dahil olduğu da gene yukarıda belirtilen üçlü sistem yardımıyla kontrol edilir (Geray, 2002, 19-20).

Sayısal yayıncılık aynı zamanda izleyiciye, aboneliği olduğu pakette yer almayan sinema filmini televizyon karşısında kumanda üzerinde tuşlayarak satın alarak izleyebilme fırsatını da sunmaktadır.

Uluslararası televizyon kanallarının küresel dağıtımını kolaylaştıran bir başka yeni medya ise IPTV'dir. Açılımı Internet Protocol Television olan bu sistem, televizyon kanalları ve çeşitli videoları geniş bant internet teknolojisini kullanarak izleyiciye ulaştırmaktadır. İnternet alt yapısını kullanan bu sistem uluslararası yayıncıların internet ağı sayesinde küresel alana uzanmalarını sağlamaktadır. İnternet aracılığıyla gelen veriler izleyicinin televizyonu ile uyumlu bir dönüştürücü cihaz ile televizyona aktarılmaktadır.

IPTV ve isteğe bağlı yayın VOD (Video on Demand) uygulaması ile izleyici kendi kanal akışını belirleme imkanına sahip olmaktadır. Hatta haber bültenlerinde kendi haber akışını belirleme ayrıcalığına da sahiptir.

Bugün Fransa, ADSL'yi kullanarak televizyona entegre edilen tek bir cihaz ile internet, ücretsiz uluslararası telefon konuşmaları, televizyon yayınları ve IPTV, VOD uygulamalarını başarıyla uygulamakta ve bunlar için sabit ücret almaktadır. IPTV, ABD, Japonya ve Avrupa'nın bazı ülkelerinde de uygulanmaktadır.

1.5. Özel Yayın Sistemi

Özel medya sektörünün oluşumunu sağlayan teknolojik, kültürel ve siyasal etkenlerin yanında özel televizyon yayıncılığının tercih edilme sebebi, bu yayıncılık anlayışının esnek bir yapıya sahip olmasıdır. Özel yayıncılar piyasanın şartlarına hızla uyabilme kabiliyetine sahiptirler. Yenilikleri benimseyip hayata geçirmenin yanı sıra yayıncılık ve yayıncılık dışı faaliyetlerini piyasanın taleplerine karşılık verecek şekilde daha serbestçe düzenleyebilirler. Bununla beraber siyasal bakımdan sorumlulukları çok daha azdır. Şirket faaliyetlerini sadece maliyet verimliliği esasına

dayandırabildiklerinden, yeni bir teknolojik kazanç alanıyla karşılaştıklarında, bu alanlara yatırım yaparak hızla gelişebilme imkanına da sahiptirler (Günel, 2007, 76)

Bağımsız ve güvenilir ticari televizyon yayıncılığının önündeki en önemli engellerden bir tanesi medyada mülkiyetin yoğunlaşması ve bu büyük medya şirketlerinde sahiplik yapısının şeffaf olmamasıdır. Avrupa genelinde ticari televizyonculuk, geniş bir izler kitleye dolayısıyla reklam gelirine ulaşmak amacıyla, genel kaliteden uzaklaşarak “niteliksizleşmek”le suçlanmaktadır. Geçiş sürecindeki ülkelerde ticari kanallarda çalışan gazetecilerin düşük ücret almaları ve iş güvencesinden yoksun olmaları ticari kanalların haber üretimindeki bağımsızlığını da tehlikeye atmaktadır.

1.6. Kamu Hizmeti Yayın Sistemi

Erol Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığının ulusallık fikriyle sıkı sıkıya bağlı olup, bir memlekete özgü kültürel özelliklerin tüm vatandaşlarca paylaşılabileceği hale geldiği, kültürel ve siyasal bütünlüğe tehdit oluşturan unsurları dışlayan, en azından bu unsurların sızmasına veya hakim hale gelmesine direnen, memleket halkını, bilgili, eğitilmiş, kültürlü, bilinçli vatandaşlar haline getiren ve hem piyasadan hem de devletten bağımsız olarak iş gören yayıncılık olduğunu belirtmiştir.(Mutlu, 2001, 25-51)

Kamu yayın kurumunun üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi için, en önemli koşulun devletten bağımsız çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Kamu hizmeti yayıncısının nesnel ve güvenilir bir kitle iletişim aracı olabilmesi için mali, idari ve editöryal açıdan bağımsız olması şarttır.

Kamu hizmeti yayıncılığını ticari yayıncılıktan ayırarak kamusal yarar sağlayan önemli farklılıklardan birisi de çeşitliliktir. Kamu hizmeti yayıncılığına geçiş sürecindeki ülkeler, yetersiz profesyonelliğin, kamu hizmeti misyonunun anlaşılmasının, yetersiz finansmanın , yayıncılık yönetimine yapılan siyasi müdahalelerin ve toplumda kamu hizmeti televizyonculuğunun ayırıcı özellikleri hakkındaki farkındalık düzeyinin düşük oluşunun sıkıntılarını çekmektedirler.

1.7. Devlet Yayın Sistemi

Ulusal yayın sisteminde (National System), yayın kanalları doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunur ve kamu yararına yayın yapılır. Yayın kanallarının siyasal erk ile ilişkisi yasalar ile belirlenmiştir. Geliri devlet tarafından, onun koyduğu kurallar çerçevesinde devlet bütçesinden ya da televizyon hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak ruhsat ücretlerinden sağlanır. Yayın kanalları giderlerini karşılamak için devletten elde edeceklere bütçeye ek olarak ya reklamlara yer verirler ya da gelir elde etmek üzere diğer faaliyetlerde (program satışı gibi) bulunurlar. Özellikle, Sovyetler Birliği zamanında birlik ülkelerinde bu sistem uygulanmaya başlamıştır (Aziz, 2006, 92).

1.8. Kitle İletişim Araçlarının Düzenleyici Kuramları

Toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı özellikleri ülkelerin kitle iletişim sistemlerinin belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır. Benzer sosyo-ekonomik yapıya sahip olan ülkeler arasında bile, farklı siyasal sistemler, farklı nitelikteki kitle iletişim sistemlerinin oluşmasına yol açmaktadır (Vural, 1994, 8). Bu nedenle, toplumların farklı sosyo ekonomik özellikleri, bu araçlara bakış açıları ve dünyadaki bu düzenleri etkileyen teknolojik gelişmeler, toplumların radyo ve televizyon ile ilgili düzenleme biçimlerini de belirlemektedir (Aziz, 2006, 71).

Siebert, Peterson ve Schramm, 1950’li yıllarda “Basının Dört Kuramı” ile farklı iletişim sistemlerinin arkasında yatan kuramları dört grupta toplamıştır. Ulusal medya düzenlerini sınıflandırmada kullanılan en tanınmış yaklaşımı oluşturan bu dört kuram, farklı ideolojik sistemlerde medya ve gazeteciliğin değişik modellerini tarif etme amacını taşımaktadır. temel olarak bu kuramlar şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

Otoriter Kuram

Kitle iletişim araçlarının işlevleriyle ilgili en eski ve klâsik kuram, merkezi devletlerin ve kilisenin yoğun olarak etkisini gösterdiği 16. Yüzyıl Avrupa’sında görülen “Otoriter Kuram”dır. Matbaanın yeni bulunuşu ile birlikte gazetelerin o gün ki

işlevleri ile ilgili görüşlerin temelinde, bu kitle iletişim araçlarının işlevlerinin, “Merkezi devletlerin ve kilisenin toplum üzerindeki gücünü, otoritesini pekiştirmek” olduğu görüşü yatmaktadır. Bu Kuram, daha sonra 20. Yüzyıl’ın birinci ve ikinci çeyreğinde topluma ses ve görüntü olarak hizmet vermeye başlayan radyo ve televizyon için de geçerli olmuştur. Bu kez yalnızca merkezi devletlerin varlığını koruduğu Avrupa ülkelerinde değil, otoriter devlet yönetimini benimseyen Asya ve özellikle bağımsızlıklarını yeni kazanan bir kısım Afrika ülkelerinde de radyo ve televizyonun toplumdaki işlevleri ile ilgili görüşlerde bu Kuram geçerli olmuştur (Demir, 2007, 67-68).

Sosyalist Kuram

20. Yüzyıl’da Karl Marks’ın “Komünizm Doktrini”ne uygun olarak ortaya çıkan “Sosyalist Kuram”, kitle iletişim araçlarının komünist bir toplumdaki işlevlerinin, o toplumun siyasal ve ekonomik felsefesi ile belirlendiğini söylemektedir. Buna göre, bu araçların işlevleri, başlangıçta devrimin başarıya ulaşmasına, daha sonraları ise bu düzenin yayılmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır (Aziz, 2006, 68).

Sovyet Medya Kuramı da denilen Sosyalist Kuram, daha çok çökmeden önce Sovyetler Birliği ve onun denetimi altındaki ülkelerde uygulama sahası bulmuştur.

Bu Kuram’a göre, kitle iletişim araçları, gözetim kadar hükümetin ekonomik ve politik eylemleri ile denetlenmekte ve sadık parti üyeleri kitle iletişim araçlarını düzenli olarak kullanabilmektedir (Demir, 2007, 37).

Liberal Kuram

Liberalizmin doğup büyümeye başladığı 18. Yüzyıl’daki toplumsal gelişmelere koşut olarak ortaya çıkan ve Otoriter Kuram’a yönelik bir tepki olarak doğan “Liberal Kuram”, özellikle 18. Yüzyıl’daki Amerikan düşünce ve anlatım özgürlüğü felsefesinden kaynaklanmış, Amerika’daki kitle iletişim araçlarının işlevleri ile ilgili yaklaşımlardaki felsefenin de temelini oluşturmuştur. Aynı düşünce İngiltere’de de kabul edilmiş, kitle iletişim araçlarının ‘Aydınlatma’ işlevinin olduğu ve bunun da hükümet denetimi dışında olması gerektiği düşüncesi savunulmuştur.

Amerikan Anayasası'nda da yer alan bu Kuram'a göre kitle iletişim araçlarının görevi, dış otoritenin denetiminde olmaksızın tüm kanıtları sunarak gerçeği aramaktır (Aziz, 2006, 68).

Liberal Kuram'a göre kitle iletişim araçlarının temel işlevi, halkı olup bitenlerden haberdar etmek, eğlendirmek, satış ve reklam yoluyla kendi mali bağımsızlığını güvence altına almaktır. Bu temel işleve sıkı sıkıya bağlı olan bir diğer işlev de varılacak hükümlere dayanak oluşturacak şekilde bir konunun tüm yönlerini ele almak ve bu yolla toplumun gerçeği öğrenmesine yardım etmek ve siyasi sorunların tahlil sürecine katkıda bulunmaktır. Bu sürecin temel şartı ise kitle iletişim araçlarının hükümet denetiminden ya da egemenliğinden bağımsız olması gerçeğidir.

Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Kitle iletişim araçlarının işlevleri ile ilgili olan "Toplumsal Sorumluluk Kuramı", 20. Yüzyıl'ın yarısına doğru ABD'de ortaya çıkmış, sinema, radyo ve televizyonun yoğun olarak toplumda kullanılmaya başlaması ile önem kazanmaya başlamıştır (Aziz, 2006, 69). 20. Yüzyıl'da kitle iletişim araçlarına radyo ve televizyon gibi etkili iki aracın eklenmesi ve reklam olgusunun iyice yerleşmesi araçlar üzerinde reklam verenlerin etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca, alanda tekellerin ortaya çıkması çok seslilik ve özgür pazar yeri ilkelerine darbe vurmuş, kitle iletişim özgürlüğü az sayıdaki araç sahibinin özgürlüğü noktasına gelmiştir. Bunun sonucu olarak kitle iletişim araçları toplumun değil, sahiplerinin ve reklam verenlerin çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Henry Luce adlı gazete patronu, Chicago Üniversitesi Rektörü Robert Hutchins'den bir komisyon kurmasını istemiş ve Hutchins kurulan bu komisyon aracılığıyla, medya ahlâkı, sorumluluğu ve iletişim siyasetiyle ilgili olarak "Hür ve Sorumlu Bir Basın" adıyla bir rapor yayınlamıştır. Raporunda, basının önemsiz ve sansasyonel konulara gereğinden fazla yer verdiği, günlük olay ve olguların anlamlı bir çerçevede doğru, kapsamlı ve akılcı bir muhasebesini yapma sorumluluk ve bilinci taşımadığı vurgulanmıştır. Söz konusu Rapor'a yönelik olarak tepkiler gelmiş olmasına rağmen, Amerikan Basın'ı Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nı benimsemiş ve bu rapor tıpkı basın özgürlüğü ve kamunun bilgi edinme hakkı gibi kutsallık kazanmaya başlamıştır (Işık, 2007, 34-35).

Toplumsal Sorumluluk Kuramı ve Liberal Kuram pek çok açıdan benzerlik göstermekle birlikte, Toplumsal Sorumluluk Kuramı, kitle iletişim araçlarının kamusal işlevleri bulunduğu ve bu nedenle topluma karşı sorumlu olması gerektiğini savunarak farklı bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AZERBAYCAN'IN ÜLKE PROFİLİ

2.1. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Tarihi

20. yüzyılın sonlarında uluslararası politika açısından ortaya çıkan en önemli gelişmelerden biri şüphesiz Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve buna paralel olarak da "Doğu Bloğu"nun dağılması olmuştur. Bu gelişmeleri takip eden süreçte Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nin yayılmış olduğu diğer bölgelerde yeni bağımsız cumhuriyetler ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa'da Yugoslavya'nın dağılmasıyla yeni cumhuriyetler bağımsızlık ilan ederken, Sovyetler Birliği'nden ayrılan Baltık Cumhuriyetleri, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Orta Asya'da Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri de bağımsızlık elde etmişlerdir. Güney Kafkasya'da Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlık elde eden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan olmak üzere üç cumhuriyet bulunmaktadır. Bu cumhuriyetlerden Azerbaycan, 18 Ekim 1991 tarihinde meclisinde aldığı bir kararla bağımsızlık bildirgesi yayınlarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bundan iki ay gibi bir süre sonra Aralık 1991'de Moskova'da toplanan Birlik Ali Sovyet'i Sovyetler Birliği'nin dağıldığını resmen duyurdu. Bunun arkasından dünya devletleri yeni bağımsızlık ilan etmiş olan devletleri resmen tanımaya başladılar. Azerbaycan da bu tarihten itibaren dünya devletler sisteminin eşit üyesi olarak bağımsız varlığını sürdürmektedir. Kafkasların güneyinde, Hazar Denizi'nin batısında ve İran'ın kuzeyinde bulunan ve bugünkü adıyla Azerbaycan diye adlandırılan ülkenin adı konusunda birkaç farklı görüş ortaya koyulmuştur.

Antik kaynaklar Azerbaycan'ın güney bölümünü Atropatena, kuzey bölümünü ise Albaniya olarak adlandırmıştır. M.Ö. 2. yüzyılda kadar bu adlar kaynaklarda geçmemektedir. 20. yüzyıl yazarlarından Polibi, Azerbaycan'ın güney bölümünü "Artabaza'nın vilayeti" olarak (hükümdarın adı ile) adlandırmıştır. Fakat Artabaza'nın adı ülkeyi bildiren Azerbaycan'a dönüşmedi. Tarihte ilk defa M.Ö. 1. yüzyılda Strabon bu ülkenin adını Atropat olarak değerlendirmiştir. Strabon eski Pers kaynaklarından yararlanmıştır. Herhalde ülkenin gerçek adı Atropat adına benzer şekilde ifade

ediliyordu. Buna göre etnoslarca ifade edilen Atropat adının bütün ülkeyi adlandırması daha doğru sayılmıştır. Atropatena adı ise erken Orta Çağ kaynaklarında Aturpatakan gibi de kullanılırdı. Fakat Suriye ve Bizans kaynaklarında Adorbigan/Adazbagan, Orta Çağ Fars kaynaklarında Adirbican, Aderbijan vs. şeklinde ifade edilmiştir. Azerbaycan adının oluşmasında, adar/atur ve adir/ader kelimeleri önemli yer almaktadır. Birincisi, eski İran dilinde “od” anlamına geliyordu ve fonetik değişikliklere uğrayarak “azer” şeklini almıştır (Yusif ve Yusifov, 1994, 17).

Tarihi kaynaklara göre Azerbaycan toprakları üzerinde çok sayıda devlet kurulmuş ve Azerbaycan tarihi de çok eskilere dayanmaktadır. Azerbaycan dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biridir. Bunu bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan “Kuruçay Medeniyeti” ve “Azıh” mağarasında yapılan incelemeler de doğrulamaktadır (Yusif ve Yusifov, 1994, 25).

Azıh mağarasında yapılan incelemeler ilk insanların buraya 1-1.2 milyon yıl önce yerleştiğini göstermektedir. Bu mağarada bulunan ateş kalıntısının ise 700 bin yıllık tarihi olduğu tahmin edilmektedir. Azerbaycan arazisinde kurulan ilk devlet Güney Azerbaycan’da M.Ö. 3. bin yılın birinci yarısında ortaya çıkan Aratta Devleti idi. Onun arazisi Urmiye Gölü’nün güneyi ve güneybatı kısmını kapsıyordu. Aratta Devleti’nin Mezopotamya’nın Sümer şehir devletleriyle siyasal ve medeni ilişkiler kurduğu bilinmektedir. M.Ö. 3. bin yılının ikinci yarısında Urmiye Gölü’nün batı ve güneybatısında Kutium Devleti kurulmuştur. M.Ö. 3. bin yılın sonunda ise Kutium ve Lullubum devletleri dağılarak küçük beyliklere dönüştü. Bu durum M.Ö. birinci bin yılın başlarına kadar devam etti. Azerbaycan’ın ilk devletlerini Türk kökenli sülaleler idare ediyorlardı (Yusif ve Yusifov, 1994, 19; 21; 61; 81; 89; 131-137). Bundan sonra yine Urmiye Gölü havzasında Manna Devleti, M.Ö. 4.yy’ın başlarında İskender’in ölümünden sonra imparatorluğu dağılmaya başlayınca da Aderbaygan (Atropatena) devleti kurulmuştur.

Buna göre Azerbaycan’da Türklerin yerleşmesi milattan çok öncelere dayanmaktadır. Türkler öncelikle, belki (M.Ö.) 7. yüzyılda, Sakaların göçü esnasında buraya gelip hakim zümreyi teşkil etmişlerdi. Miladın 2. yüzyılda Bulgar Türkleri, 3. yüzyılda Hazarlar, 5. yüzyılda Akhunlar, Ağaçeriler ve Saragurlar, 6. yüzyılda Sabirler

ve Hazarlar Azerbaycan'a yerleştiler. Emeviler en kudretli çağlarında, 7. yüzyılda Azerbaycan'ı Hazar Türklerinden almak için çok çetin savaşlar verdiler (Ercilasun, 1997, 269).

İslam Devleti ordularının Kafkaslar'a hücumu arifesinde Bizans ve İran arasında bölgeye hakim olmak için uzun süren savaşlar yapıldı. 623 yılında Bizans İmparatoru 2. İraklı savaşta üstünlük elde etti ve Debil'i, Nahçıvan'ı işgal ederek başkent Gazaka'ya kadar geldi. 628 yılında Sasani hükümdarı Hüsrev Perviz tahttan indirilerek idam edildi. Savaşı da Bizanslılar kazandı. Bu sırada Azerbaycan Sasaniler'in hakimiyeti altında idi. Bu tarihlerde Azerbaycan'ın güneyi İran'a tam bağımlı olsa da Kuzey Azerbaycan yarı bağımlı durumda idi (Yusifov, 1994, 236).

7. yy'ın ilk yarısında Arabistan yarımadasında kurulan İslam Devleti güç kazanmaya başlamıştı. Bizans'a karşı başarılı bir savaş veren İslam Orduları, Suriye'yi işgal ettikten sonra sıra İran'a gelmiş ve Sasani İmparatorluğu, Araplara karşı önemli mukavemet göstermemişlerdi. İslam Devleti Orduları İran'ın Rey ve Gazvin şehirlerini aldıktan sonra 639 yılında Huzeyfe'nin komutasında Azerbaycan'a girdiler. 10. yy'ın sonlarına kadar Azerbaycan İslam Devletinin hakimiyeti altında kaldı. Binli yıllar, Türk tarihinin ve neticeleri bakımından dünya tarihinin dönüm noktalarından biridir. Selçuk oğullarının öncülüğündeki Oğuzlar, 11. yy'da İran'ı bir Türk yurdu haline getirmişlerdi. Sıra Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmişti. 1064'te Alparslan Tebriz ve Nahçıvan üzerinden Azerbaycan'a yürüdü, 26 Ağustos'ta Ani'yi aldı. 1071'den sonra Anadolu ve Azerbaycan bozkır çocuklarına kapılarını tamamen açmış bulunuyordu (Ercilasun, 1997, 269-270).

Selçuklu fethinden itibaren bu bölgelerde kalabalık sayıda Oğuz (Türkmen) toplulukları yaşıyordu. Anadolu'yu fetheden ve oradaki Türklüğü uzun bir zaman besleyenler ise bilhassa buradaki Oğuz toplulukları olmuştur. Selçuklular Devleti ön Kafkasda güçlendiği zaman Türklerin Azerbaycan'a yeni akınları başladı. Onlar, kısa sürede bu bölgeye yerleştiler. Tarihi bir gerçektir ki Azerbaycan'ın en eski ve ilk sahiplerinden biri Türk kavimleri olmuştu. Azerbaycan'a gelen Selçuklular yerli Türklerle aynı veya yakın dili konuşuyorlardı.

Sasaniler'in iktidarı döneminde Derbend üzerinden Türk kavimlerinin Azerbaycan'a güçlü akını olmuştur. Sasaniler'in yaptırdığı duvarlar, setler ve kaleler buna engel olamamıştır. Türklerin Azerbaycan'a yeni akını 11. yy'm ilk yarısında Selçukluların gelişi ile başladı ve sonraki yüzyıllarda da devam etti. Diğerlerinden farklı olarak bu sefer akınlar güneyden, İran üzerinden geliyordu (Yusifov, 1994, s.289-292). Bu sırada Azerbaycan'da Hilafetin hakimiyetinden kurtulmak isteyen feodal devletler 9-11. yüzyıllarda yapılan mücadelelerde bağımsızlıklarına kavuşuyorlardı. Bu dönemlerde Şirvanşahlar, Şeddadiler, Saciler, Salariler, ve Revvadiler zaman zaman birbirlerinin yerine geçmişlerdi. 12. yy'm başlangıcında oluşan ortam sonucunda Şirvanşahlar devleti hükümranlılığını sürdürdü. Fakat Arran ve Azerbaycan'ın Kura Nehri'nden güneydeki büyük arazisi Irak'taki Kirman Selçuklularının hakimiyeti altında idi (Yusifov, 1994, 273; 299). Irak Selçuklu Sultanı Mes'ud zamanında bu devlette kudreti ve becerikliliği sayesinde yükselen ve emrinde daima 50 bin Türkmen süvarisi bulunduran Şemseddin İldeniz, Azerbaycan'ın genel valisi iken, Gürcü ve Abhaz saldırılarına karşı koruduğu Arran ve Şirvan havalisini Selçuklulara katmış, bu bölgeyi 1146'dan itibaren müstakil idareye bağlamıştır. İldeniz'in merkezi Nahçıvan ve Gence'nin bağlı olduğu Tebriz Şehri idi. İldeniz, Selçuklular tahtında da oldukça nüfuslu yer edinmiştir (Gömeç, 1999, 9).

2.2. Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı

Küçük bir ülke olmasına ve az nüfusuna karşılık, geniş enerji kaynaklarıyla kendini gösteren Azerbaycan, jeopolitik yönden de kritik bir ülkedir. Azerbaycan, Hazar Havzası ve Orta Asya'nın zenginliklerini ihtiva eden bir şişenin mantarı gibidir. Bağımsız bir Azerbaycan, Batı'nın enerji bakımından zengin Hazar Havzası'na ve Orta Asya'ya açılımı için bir koridor görevi görebilir. Aksine boyun eğmiş bir Azerbaycan, Orta Asya'nın dış dünyadan tecrit edilmesine ve yeniden Rusya ile birleşmek üzere baskılara maruz kalmasına yol açabilir (Zeybek, 1999, 31; 231).

Nüfusu 9 milyon, yüzölçümü 86.6 bin km olan Azerbaycan Cumhuriyeti elverişli coğrafi-politik konuma sahip olup, Asya ile Avrupa'nın kavşağında bulunuyor. Ayrıca Azerbaycan, Doğu'ya ve Batı'ya açılan transit yolunun, "İpek Yolu"nun üzerinde yer almaktadır. Azerbaycan'ın bu önemli pozisyonu ve Orta Asya

Cumhuriyetleri için bir kapı durumunda olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa 18 Ekim 1921 tarihli mektubunda Azerbaycan'ın Ankara'daki diplomatik temsilcisi İbrahim Ebilov'a "Coğrafi konumu göz önünde tutulursa, gerçekten Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Asya'daki kardeş hükümet ve halklar için bir temas ve dayanak noktası olduğu görülür. Azerbaycan'ın bu önemli konumu görevini mühim kılmaktadır." diye yazıyordu. Azerbaycan bugün de aynı öneme sahiptir. Azerbaycan'ın Asya, Avrupa ve Kafkasya arasında bir geçit noktasında olması dış ülkeleri en az Bakü petroleri kadar ilgilendirmektedir. Avrupa, Kafkasya, Hazar, Orta Asya nakliyat, ticaret yolu projesini geliştirmek Türk dünyası için önemlidir. Bu Asya'yı Avrupa ile birleştiren önemli "İpek Yolu"nun modern şeklini oluşturabilir. Azerbaycan ve genelde Kafkasya çok önemli coğrafi bölgede yer almaktadır. Kafkasya Hazar ile Karadeniz arasında bir boyun görevi görmektedir (Aslan, 1999, 21).

Azerbaycan bölgenin önemli ticaret merkezi konumuna da gelebilir. Özellikle Türkiye'nin, Hazar Havzası'nda Azerbaycan'ı ticaret merkezi durumuna getirmek için girişimleri bulunmaktadır. Fakat bugün Azerbaycan kuzeyde güçlü komşusu Rusya'dan, güneyde İran'dan yöneltilen baskılara karşı fevkalade hassas durumdadır (Zeybek, 1999, 232). Bunun için Azerbaycan'ın bölgedeki Rusya ve İran etkisini azaltabilmek için desteğe ihtiyacı vardır.

Bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti, 1991'den beri Birinci Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (1918-1920 yıllarında kurulmuş cumhuriyete işaret ediliyor) karşılaştığı, jeopolitik öneminin baskı ve zorluklarını yaşamaktadır. Her iki olayda da Azerbaycan'daki kontrolünü yitiren Rusya, burada egemenlik olmasa da bir derece etkisini yeniden kurmak istemektedir. Bir Rus Devleti olmasa da, Rus düzeninin mirası, birincisinde yaptığı gibi bugünkü Cumhuriyete de şekil vermeye çalışmaktadır. İran, o zaman olduğu gibi şimdi de, Azerbaycan'daki etkisini güçlendirmeyi çalışmaktadır (Altstadt, 2000, 86).

Azerbaycan'ın jeopolitiğinden söz ederken ülkenin coğrafi yapısından kaynaklanan durumlara da değinmek gerekiyor. Azerbaycan'ın etrafı genelde yüksek dağlarla çevrilidir. Ülkenin kuzey sınırlarını Büyük Kafkas Dağları oluşturmaktadır. Güneyde ise İran ile sınırı Talış Dağları belirlemektedir. Güneybatıda Küçük Kafkas

Dağları yer almaktadır. Azerbaycan'ın güneyinden kuzeyine doğru boydan boya uzanan Hazar Denizi ülkenin doğu sınırlarının tamamını oluşturmaktadır. Sınırların genelde yüksek dağlardan oluşması bu dağların stratejik önemini arttırmaktadır. Tarih boyunca da bu dağların, yüksekliklerin Azerbaycan için birer kale olduğu bilinmektedir. Buna karşılık bu yüksek dağ silsileleri kara ulaşımını olumsuz etkilemektedir.

Azerbaycan'ın zengin yeraltı kaynaklara sahip bulunması da jeopolitik konum bakımından önemli bir durumdur. Petrol, doğal gaz, kurşun, çinko, bakır, demir cevheri vb. gibi kaynakların ülkede önemli miktarlarda bulunması bütün dünyanın dikkatini Azerbaycan'a çevirmiştir. Azerbaycan da bu durumdan en azami düzeyde fayda sağlamaya çalışmaktadır.

Ülkenin jeopolitik konumunu incelerken nüfus sayısı ile nüfus yapısını da dikkate almak gerekir. Azeri nüfus toplam ülke nüfusunun %90'nı oluşturmaktadır (TİKA, 2000, 10). Ülke nüfusunun büyük oranda Türk olması, ayrıca toplam nüfusun %95'den fazlasının eğitilmiş olması (en az okur-yazar düzeyinde) Azerbaycan'ın jeopolitiği bakımından önemli bir durumdur.

Azerbaycan'ın nüfus yapısına bakıldığı zaman dikkat çeken bir husus da ülkede belirli oranda Ermeni azınlığının varlığıdır. Yalnız bu oran çok düşüktür ve sadece Dağlık Karabağ nüfusunun Azerbaycan nüfusu içinde kayıtlara geçmesinden kaynaklanmaktadır. Azerbaycan nüfusu Ermeni işgalinden de çok etkilenmiştir. İşgal olunan ve yoğun çatışmaların yaşandığı bölgelerde bulunan halk ülkenin başka bölgelerine yerleşmek zorunda kalmışlardır. Her şeylerini işgalci Ermenilere terk ederek göç etmek zorunda kalan halk Azerbaycan'ın her tarafına yayılmış bulunmakta ve çok zor koşullarda hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Karabağ problemi ve Ermeni birlikleri tarafından Azerbaycan topraklarının işgal edilmesi "zorunlu göçmenler" olarak adlandırılan nüfus tabakasının oluşmasına neden olmuştur. Göçmenler, 1989 yılında daha ihtilafların başlangıcında Ermenistan'dan sürülmüş 230.000 Azerbaycan Türkü ve Orta Asya'dan sürülerek Azerbaycan'da yerleşmek zorunda kalan 50.000 Mesheti Türkünden oluşmaktaydı. 1990-1994 yılları arasında Azerbaycan toprağının Ermeni işgaline maruz kalması

sonucu 700.000'den fazla insan Karabağ ve onun civar bölgelerinden yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kaldılar ve ülkenin her tarafına dağıldılar. Böylece bugün Azerbaycan'da nüfusun 1.000.000'dan fazlası zorunlu göçmenlerden oluşmaktadır (B.M. Raporları, 1999, 51; 52).

2.3. Azerbaycan'ın Ekonomik ve Siyasi Yapısı

Azerbaycan, bulunduğu coğrafyaya, sahip olduğu iklim koşullarına, yer altı ve yer üstü kaynaklarına, insan gücüne ve sanayisine bakıldığında, güçlü bir ekonomik potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Azerbaycan'daki uygun iklim koşulları çeşitli tarım ürünlerinin yetişmesine imkan sağlamaktadır. Öte yandan nehirler üzerinde yapılan baraj ve sulama kanalları, tarım alanlarının genişlemesine neden olmuştur. Azerbaycan'ın toplam yüzölçümünün %20,3'ünü ekili ve dikili alanlar oluşturuyor. Tarımda tahıl, yem bitkileri, sanayi bitkilerinden pamuk, tütün en önemli alanlardır. Tarımdan sonra önemli bir faaliyet hayvancılıktır. Hayvancılık ülke ihtiyacını karşılayacak şekilde gelişmiştir. Bazı bölgelerde ipek böcekçiliği, Hazar kıyılarında balıkçılık ve havyar üretimi yapılmaktadır (Özey, 1999, 52).

Azerbaycan ekonomisinin en önemli güç kaynağı ve dayanağı sahip olduğu madenlerdir. Azerbaycan madenler bakımından çok zengin bir ülkedir. Ülkenin yer altı zenginlikleri, enerji kaynakları, madenleri ve metal dışı madenler olarak üç grupta toplanabilir. Enerji kaynaklarının başında petrol ve doğal gaz madenleri gelmektedir. Yeni keşfedilen yataklarla, bugün ülkenin 5 milyar tona yakın petrol rezervi bulunmaktadır. Mevcut rezervlerin %47'si Hazar Denizi'nde %35'i Kür-Aras oluğunda, %11'i Abşeron yarımadasında ve %7'si Siyezen-Kuba bölgesinde yer almaktadır. Bugüne kadar ülkede 29 doğalgaz yatağı işletmeye açılmıştır. Doğalgaz rezervleri de yine Hazar Denizi'nde ve Kür-Aras oluğunda yoğundur. Doğalgaz üretimi ise yıllık 14 milyon m³ kadardır (Özey, 1999, 4).

Ulaşım alanında Azerbaycan, gelişmiş bir ulaştırma sistemine sahip olmakla birlikte, altyapısı ve ekipmanları genelde eskidir.

Azerbaycan 1990'lı yıllardan başlayarak yeni bir siyasal yapılanma sürecine girmiştir. Bağımsızlıktan sonra en önemli konulardan birisi yeni bir Anayasa'nın

hazırlanması olmuştur. Toplumun farklı kesimlerinin farklı görüşlerinin olması, ülkenin savaş içerisinde bulunması ve istikrarsızlık ortamı Anayasa'nın hazırlanıp kabul edilmesini geciktirmiştir.

Ülkenin siyasal hayatındaki en önemli değişikliklerden birisi de SSCB'nin dağılmasının ardından çok partili siyasal hayata geçilmesi olmuştur. Bunun için hazırlanan siyasal partilere ilişkin kanun 1992 yılında kabul edilmiştir. 1996'da bu yasada değişiklikler yapılmıştır. Bu yasayla birlikte çok partili siyasal sistem ve demokratik seçim sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

Azerbaycan Cumhuriyeti 12 Kasım 1995 tarihinde referandum yolu ile kabul edilmiş olan Anayasa ile idare edilmektedir. Anayasa'ya göre; Azerbaycan Devleti demokratik, laik ve üniter bir Cumhuriyettir. Kuvvetler ayrılığı prensibi benimsenmiştir. Yasama yetkisi Milli Meclis'e, icra yetkisi cumhurbaşkanına, yargı yetkisi de mahkemelere aittir. Cumhurbaşkanı hem devletin hem de icranın başıdır ve "Ferman" adı verilen hukuki kararlar verme yetkisine sahiptir (TİKA, 2000, 11).

1993 yılı başında Bakü'de yazılan siyasal bir raporda, Azerbaycan'ın demokrasiye geçiş süreci içinde bulunduğu, hukukun üstünlüğüne dayalı bir idare kurulacağını, hem başkanlık sisteminin hem de parlamenter sistemin unsurlarını kullanılacağı belirtiliyordu. Siyasal yapılanma sürecinde dış etkilerle, dış tahribatlarla iktidarların sık sık değişmesi gibi nedenler, devlet ideolojisinin şekillenmesine de olumsuz etki yapmıştır.

Azerbaycan'da 1990'dan bu tarafa her alanda olduğu gibi siyasal alanda da bir geçiş dönemi yaşanmaktadır. Bu geçiş döneminin getirdiği kargaşa durumunun da siyasal yapılanma bakımından siyasal gruplar için önemli sorunlar ortaya çıkardığını belirtmek gerekiyor. 1995'den sonra Anayasa'nın kabulü ve yapılan genel seçimlerin ardından Haydar Aliyev iktidarı ülkede siyasal ve ekonomik istikrarı sağlamayı başarmıştır. İç politikada yakalanan istikrar Karabağ sorunu çerçevesinde etkili dış politika yürütme olanağı da tanımıştır.

Özet olarak Azerbaycan sadece siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda değil kitle iletişimi ile ilgili konularda da önemli gelişmelere sahne olmuş bir ülkedir.

Her alanda ve benzer gelişmeleri yaşayan diğer genç cumhuriyetlerde de olduğu gibi kitle iletişim alanında da çeşitli sorunlarla karşı karşıya da kalmıştır.

2.4. Azerbaycan'da Televizyon Yayıncılığının Tarihi: Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Dönem

Geçmiş Sovyetler Birliği'nde düzenli televizyon yayınlarının başlaması 2. Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra 1946 yılına denk gelmektedir. SSCB'de ilk televizyon deneme yayını ise 1931 yılının Nisan ayında gerçekleştirilmiştir (Rüstemov, 2005, 51).

Moskova merkezli televizyonun yayına başlamasından tam 10 yıl sonra Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde ilk kez Azerbaycan'da olmak üzere Bakü'den televizyon yayınları başlamıştır. 1954 yılının Eylülü'nde temeli atılan Bakü televizyon stüdyosunun inşasından yaklaşık bir buçuk sene sonra 14 Şubat 1956'da düzenli yayınlara geçildi (Alizade ve Muharremli, 2006, 68) ve böylece Azerbaycan'da televizyon yayıncılığının temeli atılmış oldu. SSCB Kültür Bakanlığı'nın emri ile yapılan Bakü televizyon stüdyosunda yayınların başlaması Sovyet İttifakı Komünist Partisi'nin 20. Kurultayı'nın açılış gününe denk getirilmiştir (Muharremov, 1996, 99).

İlk başlarda haftada sadece bir saate yakın yayın süresine sahip olan bu televizyonun, 1957 yılında haftada 5 gün olmakla haftalık toplam yayın süresi 2 saat 5 dakikaya çıkartılmıştır (Hudiyev, 2002, 153).

Daha yeni yayınına başlayan Azerbaycan televizyonunda sinema filmleri, sinema dergileri ve önceden kaydedilmiş konserler, edebi tiyatrolardan parçalar gösterilmekteydi. Ayrıca merkezden (Moskova'dan) Bakü stüdyosuna hazır programlar gönderilmekteydi. Bunların çoğunluğunu propaganda amaçlı toplumsal-siyasi programlar ve farklı merkez stüdyolarında hazırlanmış bilimsel belgeseller oluşturmaktaydı. 1956 yılının Nisan ayından itibaren ise Bakü stüdyosundan canlı konserler, toplumsal-siyasi söyleşiler, başarılı emekçi işçilerin konuşmaları yayınlanmaya başlanmıştır (Alizade ve Muharremli, 2006, 74).

İlk altı aylık süreçte çeşitli teknik aksaklıklar ve problemler yaşasa da Bakü stüdyosu bu zaman zarfında yaklaşık 100 adet konulu film yayınlamıştır (Muharremov, 1996, 101). Yayımlanan bu filmlerden yalnız ikisinin Azerbaycan dilinde olduğu istatistik verilerden anlaşılmaktadır. O dönemde yayımlanan programların çoğunluğu Rusça olmuş ve 1956 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında Azerbaycan dilinde sadece bir uzmanın konuşmasına yer verilmiştir (Alizade ve Muharremli, 2006, 77). Bu da daha işin başındayken bile televizyon yayınları üzerinde yapısal ve yönetsel olarak zaten var olan Rus siyasetinin içeriksel etkisinin bir göstergesidir.

1957 yılının 9 Haziranı'nda stüdyo dışından ilk defa olarak canlı yayını gerçekleştiren (bir futbol karşılaşmasından röportaj) (Muharremov, 1996, 103) Azerbaycan televizyonunda aynı yıl içerisinde televizyon tiyatrosu kendine yer edinmeye başladı (Alizade ve Muharremli, 2006, 77). 1957-1958 yılları Azerbaycan televizyonunda birtakım teknik yenilikler (yeni verici kulenin yapımı vs.) olmuştur.

Kültür Bakanlığı'na bağlı olan Bakü televizyonu, 1957 yılının Ekimi'nden itibaren Radyo Enformasyon Kurumu ile birleşerek Bakanlar Sovyet'inin direktifinde yeni kurulan Devlet Radyo ve Televizyon Programları Komitesi tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Muharremov, 1996, 102). Bu kurum adı altında televizyon yayıncılığı Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına kadar devam etmiş, Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonraki yeni dönemde kurumun adı değiştirilmiştir. Bu konuda çalışmanın ileriki kısımlarında bahsedilecektir.

2.4.1. Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV)

Radyo yayıncılığında olduğu gibi, Azerbaycan'da televizyon yayıncılığı da Sovyetler Birliği zamanında başlamış ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni gelişim sürecine giren Sovyet rejimi direktifinde Moskova güdümünde faaliyetini sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne kadar (1990) rakipsiz olarak devlet tekelinde bir televizyon istasyonu - Azerbaycan Devlet Televizyonu (AzTV) varlığını sürdürmüştür.

Genel olarak Sovyetlerde Azerbaycan televizyonunun gelişim sürecinden bahsederken ona Sovyetler Birliği televizyonculuğunun bir altbölümü gibi yaklaşmak

gerektiğini (Guliyev, 2004, 55) vurgulamaktadır Azerbaycan Devlet Radyo ve Televizyon Programları Komitesi'nin eski genel müdürlerinden olan Elşad Guliyev.

Azerbaycan televizyonunun tarihi ile ilgili daha objektif bilgilerin elde edilememesinden, yazılı kaynakların, arşiv belgelerinin azlığından ve bu konuda yöntem bilim prensiplerinin belirlenememesinden üzüntü duyan bir diğer yazarımız, Azerbaycan televizyonunun Sovyetler Birliği dönemini 3'e ayırmaktadır: (Muharremov, 1996, 96-97)

1. Başlangıç dönemi (1953-1960): Bu dönem televizyonun teknik altyapısının oluşturulduğu ve stüdyonun inşası ve genel hazırlıkların yapıldığı aşama olarak kaydedilmektedir.

2. Kitlesele programcılık (yayincılık) dönemi (1960-1980): Bu dönem televizyon programlarının sayının ve yayın türlerinin arttığı ve biçimlendiği, video kayıtların ve stüdyo dışından çekimlerin eşzamanlı gerçekleştiği ve televizyonun bir sistem gibi yönetilmesinin oluştuğu yılları kapsamaktadır.

3. Toplumsal hayat üzerinde etkinin artması dönemi (1980-1990): Televizyon gazeteciliğinin yeni gelişim aşamasına girmesi, ekranın özellikli yaratıcılık alanı gibi kabul görmesi, programların toplumsal hayata daha da yaklaşması, milli uyanış belirtilerinin kendini göstermesi ve özellikle enformasyon programlarında yönlendiricilikten ve propagandadan gerçek haberciliğe geçme eğilimlerinin artması vs. bu dönem kapsamaktadır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan televizyonculuğunun dördüncü dönem olarak ayırdığımız bağımsızlık dönemine ise çalışmamızın ileriki aşamasında ayrıca yer verilecektir.

29 Ocak 1960 yılında Sovyet İşçi Komünist Partisi Merkezi Komitesinin (Sov. İKP MK'nin) "Sovyet Televizyonunu Daha da Geliştirmek Hakkında" adlı kabul ettiği karar enformasyon programları ve haber yayınlarıyla da ilgili düzenleme getiriyordu. Bu karardan sonra aynı yıl içerisinde Azerbaycan televizyonu "Günün Yenilikleri" adı ile

ilk haber programını yayınlamıştır. Bu haber programı aynı yılın Nisan ayından itibaren ise “Son Haberler” adı ile yayınlanmaya başlandı (Rüstemov, 2005, s.52).

Ülke içinde ve dışında gelişen olaylardan haberdar etmek için enformasyon aracı olarak televizyonun kullanılmasını öngören kararda şöyle yazılmaktadır:

Basın ve radyo ile birlikte televizyon da, Sovyet insanının komünist ideali ve ahlaki ruhunda, burjuva ideolojisine ve ahlakına karşı duruş ruhunda terbiye edilmesinde, devlet planlarının başarı ile yerine getirilmesi için emekçi işçilerin seferber edilmesinde mühim rol oynamalıdır (Alizade ve Muharremli, 2006, 81).

1961 yılında Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde kurulan yeni televizyon istasyonları (Ör. Gence’de, Şuşa’da-Dağlık Karabağ’da) ülke genelinde yayın ağının genişlemesini sağlamış ve onun ardından 1962 yılının Ocak ayında ise Azerbaycan’ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde televizyon istasyonu kullanıma açılmıştır. Bu yerli istasyon hem Bakü’nün yayınlarını, hem de 1963 yılının Martı’ndan itibaren kendi bölgesinde düzenli yayınlarına başlayan Nahçıvan televizyonunun yayınlarını yerli vatandaşlara ulaştırmada önemli rol oynamıştır (Muharremov, 1996, 107-108).

AzTV’nin haberler programlarında da zaman ilerledikçe değişiklikler gözlemlenmekteydi, ama ne yazık ki, bu değişiklikler ve yenilikler Moskova merkez televizyonunu takip etmekteydi. Azerbaycan’da kapsamlı haber programının yayını Moskova merkez televizyonunun “Zaman” enformasyon programının yayınına başlamasından sonraya tesadüf etmektedir (Guliyev, 2004a, 56). 1967 yılından itibaren televizyonun ana haber bülteni “Günün Ekranı” şeklinde yeni adı ile yayınlanıp en çok izlenen ve merak edilen program haline geldiği (Alizade ve Muharremli, 2006, 86) belirtilmektedir. Günümüzde ise AzTV’nin ana haber programı “Haberler” adı altında yayını sürdürmektedir.

1970 yılında Moskova televizyonunun renkli yayınlanmaya başlamasını takiben 1973’de de Azerbaycan Televizyonu düzenli olarak renkli yayınlarına geçmiştir (Muharremov, 1996, 113). 1970’li yıllara kadar ister haber programlarında, isterse de diğer programlarda tekdüzelik sürmüştü ve anlaşılana o ki, 1970 yılından itibaren Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nin (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) İletişim

Fakültesi'nde televizyon gazetecilerinin yetiştirilmeye başlanması (Memmedov, 1985, 89) televizyon programcılığının kalitesini biraz yükseltmiştir.

1960-1980 yılları arasında AzTV'de toplumsal-siyasi ve edebi-bedii programların ve belgesel filmlerin üretiminin nitelik ve nicelik yönünden paralel gelişmesi dikkat çeken en önemli özelliklerdendi. Şu da bir gerçektir ki, bir taraftan bu gelişmeler yaşanıyor olsa da, AzTV'de merkez güdümlü mevcut siyasi rejimin karakterine ve onun talebine uygun olarak toplumsal-siyasi, ekonomik ve hatta kültürel programların çoğunluğu propaganda özellikleri taşımakta idi (Alizade ve Muharremli, 2006, 88-90). Yazarımız o dönemin televizyon yayınlarının noksanlarından bahsederken şunları vurgulamaktadır:

Programlarda propagandacılık ve yönlendiricilik alışkanlığının doğurduğu sahtecilik, yerli yersiz resmiyetçilik, programlarda doğallığın boğulması, konuşmalardaki yapaycılık ve ezbercilik, normal yaşam tarzı süren bir insanın idealleştirilmesi, o dönemde beyazperde ile izleyici arasında uçurum oluşturmaktaydı. Kimi zaman programlarda sunulan herhangi bir istatistik rakam o iktisadi başarıyı elde eden insandan daha değerli bir gösterici gibi abartılıyordu (Alizade ve Muharremli, 2006, 91).

Bütün bunların altında merkez güdümlü Sovyet rejiminin yönetim biçimi yatmaktadır tabii ki.

Ortaya çıktığı günden itibaren Azerbaycan televizyonu faaliyetini merkezi Moskova televizyonunun programı ve iş kuralları çerçevesinde modelleştirmiş ve bu doğrultuda giden merkezileşme süreci bağımsız bir şekilde televizyonculuk anlayışının gelişmesine engel olmuştur. Aynı zamanda merkez televizyon yayınlarının güçlü vericilerle birliği oluşturan en uzak eyaletlere kadar yayınları ulaştırılmakta ve bu da yerli yayınların üzerine gölge düşürmekteydi (Dadaşov, 1992, 14). Sovyet yayıncılığı ve genel olarak bütün medya araçları aslında tek sesli "Sovyet halkı" oluşturulması sürecinde kullanılmıştır. Bu "Sovyet halkı"nın bir kesimini de köylülerden ve işçilerden ibaret yeni "televizyon nesli"nin "zihni zümreleri", kapalı çerçevede yaşadıklarının bilincinde bile olmayan ve her şeyi bildiklerini zanneden "yeni aydın zümreler" (Dadaşov, 1992, 14-17) oluşturmaktaydı. Sovyet güdümlü yayıncılık anlayışının Azerbaycan insanının düşünce tarzı üzerindeki etkisini irdeleyen yazarımız "bu insanlar dünyanın her tarafından haberdar olsalar da, seçkilerde hangi bakana oy verdiklerinden

habersizdirler.” (Dadaşov, 1992, 17) diyerek, o dönemin gerçeğini önümüze sermektedir.

Televizyon yayınlarının o dönem için Azerbaycan insanı üzerinde (bilim, sanat, kültür, dünya görüşü vs. ile ilgili) birçok anlamda olumlu etkisi olduğu vurgulansa da “AzTV’nin tarihi, genel olarak propaganda tarihi, kitleleri sosyalizm ideolojisi uğrunda seferberliğe çağırış tarihidir.” (Alizade ve Muharremli, 2006, 70) denilerek AzTV’nin gerçek ve öz değerlendirilmesi yapılmaktadır. Azerbaycan televizyonunun sosyal eğitim işlevinden bahseden bir kaynakta ise, 1956-1991 yıllarını kapsayan Sovyetler Birliği döneminde bu işlevin bile komünist ideolojisinin propagandası çerçevesinde oluşturulduğu ve totaliter rejimlere özgü kurallarla yürütüldüğü (Alibeyli, 2005a, 75) belirtilmektedir. Azerbaycan televizyonculuğu merkezi televizyonculuğun etkisi altında şekillenmiş, onun iş ve icra sistemini uzun yıllar körü körüne taklit etmiştir. Farklı yıllarda sayısız solgun programlar orijinalmiş gibi ülke insanına tekrar tekrar izletilmiştir (Dadaşov, 1992, 22).

“Televizyon ve Enformasyon” (1971) isimli bir makalesinde o dönemin AzTV Haberler bölümünün baş redaktörü, enformasyon kaynaklarından bahsederken, haberlerin adeta SİTA’dan (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı), AzerTA’dan (Azerbaycan Telgraf Ajansı), yurtiçi muhabirlerden ve haber programı ekibinden ve merkezi Moskova televizyonundan alındığını (Guliyev, TV ve ..., 1971, 11) vurgulamaktadır. Aynı makalede haber programlarında en önemli noksanlardan birinin programlarda şerhçinin (şerhçi: açıklamacı, tahlilci, anchorman) olmadığı vurgulanmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde haber programlarında şerhçilerin olduğunu ve halk tarafından sevildiklerini belirten yazar, ülkede haber şerhçilerinin “şimdilik” olmamasından üzüntü duyduğunu dile getirmekte, çok geçmeden bunun gerçekleşeceğinden (Guliyev, 1971, 11) umutla bahsetmektedir. Ancak ülkede televizyon şerhçisinin olmayışı durumu Sovyetler Birliği’nin çöküşüdeki devam etmiştir. Sebep de çok açıktır: Sovyet rejiminin gözetildiği kapalı bir toplumda siyasi-toplumsal haberlerin daha açıklayıcı, analiz edici, tahlilini verici bir durum söz konusu olamazdı. Bu durumu yine 1983-1990 yılları arasında Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Programları Komitesi’nin müdürü Guliyev’in de bir kitabında ülkenin televizyon

tarihinde çalışan şerhçi gazetecilerin olmamasından, olsa da yüzeysel oluşundan (Guliyev, Televizyon..., 1993b, 92) bahsetmesi, bir diğer kaynakta ise merkezi Moskova televizyonunda yayınlanan “Yenilikler Startı”³ haberler ve yorumlar (şerhler) programının tecrübesinden AzTV de yararlanabilirdi (Memmedov, 1985, 82) şeklinde bahsedilmesiyle şerhçi olgusunun Azerbaycan’da gelişmediği fikri doğrulanmaktadır.

1980’li yıllardan itibaren birliği oluşturan bütün toplumlarda olduğu gibi Azerbaycan’ın iletişim alanında da bir değişim rüzgarları esmeye başladı. 1980’li yılların AzTV’nin Rönesans dönemi olarak nitelendirildiği (İrade, 2004, 83) bir kaynakta, diğer yayın türleri ile beraber bu yıllar itibariyle enformasyon programlarının yenilenmesi, yeniden yapılanması ve ilk defa AzTV’de “Haberler” isimli haber bültenin günde 5 kez yayınlanmaya başlaması ve Sovyetler Birliği’nde ilk olarak AzTV’de şikayet ve önerilerin dikkate alındığı “Televizyonun Toplumsal Kabul Odası” programının ortaya çıkışı (İrade, 2004, 86) belirtilmektedir. AzTV’de ve genel olarak eski birliğin bütün kitle iletişim araçlarında ve onların yayın içeriklerindeki değişime Gorbaçov’un yeniden yapılanmasının (perestroyka) ve açıklığının (glasnost) da etkisi büyük olmuştur. Sovyet ideolojisinin yasakladığı konular teker teker gündeme gelmeye ve enformasyon açlığı çeken halklar gerçekleri görmeye ve uzun yıllar yalnız propaganda aracı rolünü oynayan TV giderek gerçek enformasyon aracına çevrilmeye başlamıştır (Muharremov, 1996, 119-120). Yeniden yapılanma, demokrasi olgusunun gelişimi kitle iletişim araçları, keza televizyon için yepyeni enformasyon ortamı oluşturmuştur. O değişim döneminin durum değerlendirmesini yapan Giritli şöyle yazıyor:

Öğle anlaşılıyor ki, Sovyet basınına tanınan imkanlar, Gorbaçov’un ülkenin ekonomisini modernleştirmek ve canlandırmak çabalarını desteklemeyi öngörmekte, Sovyet uzmanlarının vurguladığı gibi, Glasnost haberleşmenin hatırı için haberleşme özgürlüğünü amaçlamaktadır (Giritli, 1988, 58).

Azerbaycan televizyonunda değişime ve yeniliğe örnek gösterilecek programlardan biri 1981-1987 yılları arasında yayınlanan “Ozan” adlı folklor-kültür

³ 1961- 1971 yılları arasında Moskova merkez televizyonunda haftalık olarak yayınlanan şerh (yorum) ve haber programıydı ve açımlayıcı, çözümleyici, serbest ve az çok demokratik oluşuyla akıllarda kalmıştır.

programıdır ki, bu aylık program halkı eğitmekle kalmamış, milli şuurun uyanmasında da etkili olmuştur (Alizade ve Muharremli, 2006, 95-96).

Her ne kadar yenileşme ve demokratikleşme eğilimleri kendini gösterse de, televizyon toplumun isteklerinin sesi değil, yine de Sov. İKP'nin elinde “mutlu gelecek için” insanların bilincini etkileme adına propaganda aracı olarak kalmaktaydı. Bu nedendir ki, AzTV halkın isteklerine değil, Sovyet ideolojisine, Sovyet egemenliğine hizmet etmekte ve bu anlamda “milli çıkarlar” söz konusu olamamakta idi. Keza, 1988 yılında patlak veren Karabağ olaylarını (Ermeni milliyetçilerinin ve terörcülerinin taşkınlıkları ve tahribatları) zamanında ekranlara taşımayan, hatta olayları çarpıtarak örtbas eden başta AzTV olmakla bütün KİA, habercilikte büyük bir fiyasko yaşayarak, ağır sonuçlar doğurdular. Çünkü ülkede baş verenleri haberleştirerek ekranına taşımayı başaramayan televizyonun yayınları kendi iradesi dışındaydı ve bunun için “yukarıların” onayı gerekmekteydi (Alizade ve Muharremli, 2006, 104). Hatta Rus askeri birliklerinin siyasi sebeplerle 20 Ocak 1990 yılında Bakü’de ikamet eden ahaliye karşı gerçekleştirdiği katliamdan birkaç saat önce Azerbaycan televizyonunun enerji bloğunun patlatılması⁴ ve yayınların tamamen kesilmesi (Muharremov, 1996, 127) durumun vahametini gözler önüne sermekte ve Sovyetlerin haberleşme özgürlüğü gerçekliğine ve tartışmalarına belki de son noktayı koymakta idi. Sovyetler Birliği’nde haberciliğin işleyiş tarzını eleştiren yazarımız şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Geçmiş SSCB’de enformasyonun yönetim tarafından yönlendirilmesi, açıklığın (şeffaflığın) hiçe indirgenmesi gibi tarihi tecrübe, bu tür toplumun gelişimden uzak kaldığını göstermektedir. Rastlantı değildir ki, objektif enformasyonu toplumdan gizleterek güçlü sansür uygulayan Sovyet devletinin güçlü ekonomik ve doğal kaynakları olmasına rağmen ülke bu anlamda dünyanın geride kalmış bir bölgesine dönüşmüştür.”(Memmedli, Gazeteciliğin..., 2006, 68)

Bu kapalı sisteme ve merkez güdümünde yayıncılığa alışan, özgür irade ile faaliyet gösteremeyen diğer kitle iletişim araçları gibi Azerbaycan televizyonu da, gerçek işlevlerini yerine getiremeyerek en son örnekte olduğu gibi halkın sesine

⁴ Azerbaycan halkının özgürlük sesini boğmaya çalışan Moskova yönetimi tarafından televizyonun enerji bloğu patlatıldıktan 9 gün sonra, 28 Ocak günü tamir edilmiş ve yayınlar birkaç ay daha Rus harpçilerinin sıkı denetiminde sürdürülmüştür.

dönüşmesi gerekirken despotizmin, ezilenler üzerinde ezenlerin bir bakıma görüntülü silahı rolünü oynamıştır, hem de kendi halkının ezilmesi pahasına. Bütün bunları takiben Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonucu birliği oluşturan diğer ülkeler gibi Azerbaycan da bağımsızlığını ilan etti ve daha sonraki aşamada her alanda olduğu gibi ülke medyasında ve haberciliğinde de yeni bağımsız ve özgür bir dönem başladı.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana bağımsızlık döneminde diğer kitle iletişim araçları gibi Azerbaycan Devlet Televizyonu da (AzTV) yeni oluşum içerisine girmiş, yeni yayın politikası belirleyerek çağdaş görünüm sergilemeye çalışmıştır. Bağımsızlığa geçiş dönemi içerisinde 25 Nisan 1991 yılında yeni Nizamname kabul edilmiştir. Bu karara göre Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun yönetimi cumhurbaşkanı tarafından onaylanan 11 kişiden ibaret yayın kuruluna devredilmekteydi. Bu karar, artık televizyonun eski Sovyet tarzı ile değil, yeni kurallar çerçevesinde yönetilmesine olanak sağlamaktaydı (Alizade ve Muharremli, 2006, 106-107).

AzTV'de programların boyutu artırılarak eski klişe, şablon ve monoton yayınlardan kaçınılmaya ve yeni çağdaş içerikte programlar hazırlanmaya başlandı. Daha başlarda iken dikkat çeken yeniliklerden biri de çok uzun yıllar Azerbaycan televizyonculuğuna egemen olmuş spiker enstitüsünün iptali idi. Avrupa standartlarında televizyon oluşturulması arzusu ile eski geleneksel yayıncılık anlayışının değişmesi, özellikle yönetmenlik işinin canlanması, monoton programların yerini analitik programların alışı, yeni sunucu ve araştırmacı gazetecilerin ortaya çıkışı (Muharremov, 1996, 128-129) gibi gelişmeler yeni ve bağımsız bir AzTV'nin oluşumunu hızlandırmaktaydı. Sovyet döneminde eyalet statüsünde olan AzTV, yeni dönemde bağımsız bir ülkeyi temsil etmeye başladı ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı ideası, ülkenin dünyaya uyum sağlaması, yeni devlet yapılanması vs. gibi meseleler programlarının temel konularını oluşturdu (Muharremli, Televizyon..., 2005a, 38).

Bağımsızlığa geçişten sonra genel olarak Azerbaycan toplumunda demokratikleşme eğilimleri kendini göstermeye başladı. Ülkede ister devlet televizyonunun, isterse de sonradan ortaya çıkan özel televizyonların serbestliğe, iletişim özgürlüğüne önem vermeye başladıkları da seziliyordu. Bu anlamda iletişim

bilimci ve televizyoncu Gulu Muharremli'nin teşebbüsü ile 1993 senesinde Azerbaycan devlet televizyonunda yayınlanmaya başlayan "7 Gün" enformasyon programı kayda değerdir. 1998 yılına kadar yayınlanan "7 Gün" programı yenilikçi oluşuyla, çağdaşlığıyla, ülkenin toplumsal ve siyasi olaylarını objektif ve tarafsız değerlendirmesiyle, toplumsal öneme sahip enformasyon programı olarak akıllarda kalmıştır (Alibeyli, 2005, 80). 1998 yılından itibaren "7 Gün" programının adı değiştirilerek "Hafta" enformasyon programı olarak günümüze kadar yayını devlet televizyonunda sürdürmektedir.

Devlet televizyonunda enformasyon ağırlıklı programlardan biri de 14 Ağustos 1995 yılında sabah kuşağında canlı yayınlanmaya başlayan müzik ve enformasyonun harmanlandığı "Seher" programıdır. "Seher"den önce ise bağımsızlık kazanıldıktan sonra oluşan boşluğu doldurmak maksadıyla aynı kategoride 1992 yılında yayınına başlayan "Sabahınız Hayır (Günaydın)" programı potansiyel izleyici kitlesi yakalayamamış ve bir yıl sonra yayından kaldırılmıştır (Alibeyli, 2005, 47). Bu anlamda oluşan boşluğu ise "Seher" programı doldurmuş ve günümüze kadar AzTV'de yayınlanan bu müzikli enformasyon programı hem içerik zenginliğine, hem de izleyici potansiyeline göre bütün programlardan başarı ile seçilmekte ve hatta sonradan ortaya çıkan özel televizyonlardaki yeni sabah kuşağı programları da "Seher"le yarışamayacak kadar zayıf kalmaktadırlar. Bunu ülke televizyonlarının sabah kuşağı programları arasında yapılan izlenme rekorları da doğrulamaktadır. İzleyiciler arasında yapılan anket sonuçlarına göre AzTV birinci gelmiş, onu özel televizyonlar ANS, Space, Azat Azerbaycan ve Lider takip etmiştir (Guliyev, Televizyon..., 2004, 164).

1990'lı yılların ortalarında toplumsal yeniliklerin ve demokratik ilkelerin genişlemesine rağmen, devlet tarafından finanse edilen AzTV'nin programlarının çoğunluğu tanıtım-propaganda özellikleri taşımakta ve yayınlarda siyasi çoğulculuk dikkate alınmamaktadır. Bunun sebepleri ise eski düzenden çıkmanın zorlukları ve yeni bakış açısını gereğince sahiplenememektir. İzleyici beğenisini toplamış canlı ve toplumsal programların daha sonralar ortadan kalkması da üzüntüyle karşılanmıştır. "Haberler" programının sunulmasında eksiklikler gözlemlenmekte ve haberler tarafsızlıktan, bütünsellikten uzak kalmaktadır. Haber bültenlerinde resmi konuşmalara

aşırı yer verilmesi “Haberler” programını olumsuz etkileyen faktörlerdendir (Muharremov, 1996, 135). 1995 yılının sonlarına doğru, Rusya’nın Azerbaycan’ı kendi yayın uydusundan çıkarması 370 binlik Nahçıvan nüfusunu, bölgede izlenen tek ulusal televizyon olan AzTV’nin yayınlarını seyretmekten alıkoymuştur. Çünkü Türkiye’ye sadece 11 km sınırı olan ve geri kalan sınırının İran ve Ermenistan’la kaplı olduğu Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nin ülke ile karasal bir bağı bulunmamaktadır. Bu durumda oluşan enformasyon ablukasından çıkması için Nahçıvan halkının en azından haberlerden mahrum bırakmamak adına AzTV “Haberler” programının günlük bandını bölgeye göndererek bir sonraki gün yerli televizyonda yayınlanması sağlanmış ve bu çözüm yolu bir hayli sürmüştür. Nahçıvan’ın içinde bulunduğu bu aksaklık 1996 yılında Azerbaycan’ın Türkiye uydusuna bağlanması ile son bulmuştur (Hudiyev, 2002, 225-226). Sonraları özel televizyonların ortaya çıkmasıyla rekabet havası oluşmuş ve böylece ülke televizyonculuğunun tek sahibi AzTV kendine çekidüzen vermeye başlamıştır.

1998 yılının Şubatı’nda AzTV’de Uluslararası Programlar bölümü açılmıştır ki, buradaki asıl maksat yabancı ülkelerin televizyonları ile program alışverişidir. Bu anlamda bir müddet Türkiye’nin TGRT kanalı ile Türkiye’ye ve dünyaya yayınlanan “Azerbaycan Bugün” programı örnek gösterilebilir. Bunun dışında Kanada’nın 3 farklı kentinde, Almanya’nın 7 farklı kentinde ve İsveç’in Malmo kentinde yerli televizyon kanalları ile Azerbaycan hakkında Azerbaycan dilinde programlar yayınlanmış ve programları Uluslararası Programlar bölümünün ekibi hazırlamıştır (Hudiyev, 2002, 171-172).

Günümüzde AzTV, maddi ve teknik olanaklarına göre Kafkasya bölgesinin en gelişmiş yayın ağlarından sayılmaktadır. 2003 yılının Ocak ayından itibaren yayını 24 saate çıkartan AzTV (Muharremli, 2005, 38), İnternet vasıtasıyla bütün dünyaya, Türksat 1C ve SeSat uydu aracılığıyla Türkiye de dâhil, Avrupa ülkelerine, Asya kıtasının birçok ülkesine yayınlarını ulaştırmaktadır. 2004 yılından itibaren alınan seyyar uydu vericisi ile ülkenin istenilen noktasından yayınlarını canlı aktarabilen AzTV, 16 Ağustos 2006 yılından itibaren ise Hotbird ve İntelsat Americas uyduları ile Kuzey Amerika ve Avrupa’ya yayınlarını ulaştırmaktadır (“4 uyuyla Avrupa, Asya ve

Amerika'da", 2007, 19). Şunu da belirtelim ki, Azerbaycan, kendi uydusunun uzaya fırlatılması yolunda çalışmalarını da sürdürmektedir.

En son 23 Nisan 2005'de cumhurbaşkanının fermanı ile Azerbaycan Televizyonunun statüsü değiştirilerek (devlet radyosu ile birlikte) Azerbaycan Televizyon ve Radyo Programları Anonim (halka açık olmayan anonim) Şirketi olmuştur (Murat [hızl.], "80 ve 50 Yıl Önceki 'Konuşuyor ve Gösteriyor Bakü' Realitesi", 2007, 18). Bu kurum bu adla da günümüze kadar faaliyetini sürdürmektedir.

AzTV'nin en çok izlenen programlarından olan "Haberler" bülteni, resmi enformasyon bülteni olarak da nitelendirilmektedir. Bu programda devlet ve yönetim işleri ile ilgili resmi haberler ağırlık taşımaktadır. Cumhurbaşkanının, Milli Meclis'in aldığı kararlar, resmi yazışmalar, iç ve dış siyaset gibi resmi gelişmeler bülteninin ilk sıralarında gelmektedir. Bunları ise ülkede ekonomik gelişmeler, yeni yapılanmalar, yurt dışından haberler, toplumsal konular vs. izlemektedir.

"Haberler" ana haber bülteninin yayın süresi 30 dakika olarak belirlense de, bu süre her gün 1 saate kadar uzatılmaktadır. Uzun resmi toplantılardan aktarılan röportajlar, konuşmalar AzTV'de habercilik anlayışına gölge düşürmektedir. Hatta Sovyet döneminde ideoloji aygıtına dönüşen televizyon bu kadar formalizme ve tekrara yol vermemekteydi." (Guliyev, Televizyon..., 2004, 130-131) diye yazan Guliyev, özel televizyonlarla devlet televizyonunu karşılaştırarak, AzTV'nin enformasyon programlarının özel televizyon kanallarının haber bültenlerinden açıkça geri kaldığı görüşünü (Guliyev, Televizyon..., 2004, 131) de dile getirmektedir. Bir diğer kaynakta ise, Azerbaycan'ın ilk televizyon kanalı olan AzTV'nin "Haberler" servisi ile Rusya'nın devlet televizyonu RTR'nin haber servisi karşılaştırılarak eski standartlarda kalmayan ve çağdaş habercilik anlayışına çabucak geçiş yapan ve böylece ipi göğüsleyen RTR'nin aksine AzTV'nin bu konuda geç kaldığı belirtilmekte ve bugüne kadar "Haberler" programı eskiden yayımlanan "Günün Ekranı" haberler programından kalma alışkanlıklarını bırakmadığından dolayı habercilikte zayıf kaldığı (Alibeyli, 2006, 19) doğrultusunda yorum getirilmektedir. Örneğin, 1992 yılında Azerbaycan Milli Meclisi binasının 16. katında çıkan yangın aynı gün içerisinde Türkiye ve Rusya'nın birçok televizyon kanallarının haber bültenlerinde duyurulmuş, AzTV'nin binası ile Milli

Meclis'in binası yüz yüze olduğu halde bu yangın haberi bir gün sonra AzTV izleyicilerine sunulmuştur. Bir başka örnekte ise, 2001 yılının 11 Eylülünde New York'ta İkiz Kulelere yapılan terör olayını AzTV o günün akşamında "Haberler" programının yalnızca 33. dakikasında ekranlara getirmiştir (Memmedli, 2006, 430-431). Sayını arttırabileceğimiz bu tür örnekler AzTV'nin habercilikte etkin olamayışını ve bu anlamda rakiplerinden geride kaldığını göstermektedir.

Daha 1980'lerin sonunda eski Sovyetler Birliği'nde teknik olanaklar bakımından 4. sırada yer alan Azerbaycan Televizyonu, 2006'dan itibaren teknik olarak yüksek çözünürlüklü rakamsal yayıncılığa (ilk olarak "Haberler" bülteninin yayını için DVCAM biçimine) (Daraferin, 2007a, 25) ve günümüzün talebi gereği BETACAM - SP formatından çağdaş rakamsal teknolojiye – MPEG İMX formatına (Daraferin, 2007b, 21) geçmiştir. Bu ve bunun gibi teknik altyapı bakımından yenileştirme çalışmaları günümüzde de sürdürülmektedir. Ama bu teknik gelişmelerin aynı kuruma bağlı faaliyet gösteren Azerbaycan Radyosu için söylenmesi daha erkendir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, Azerbaycan'ın en köklü televizyonu olan AzTV, bağımsız faaliyetini sürdürse de, birtakım yeniliklerin ve başarılı programların (Ör: "Seher" müzikli enformasyon programı) dışında özellikle habercilik işlevinde eksiklikler yaşamakta ve genel olarak günümüz Azerbaycanı'nın televizyonculuğunda özel televizyonlardan geri kalmaktadır. Bu da eski Sovyet güdümünde ve o ideolojide uzun süre yayıncılık hayatı sürmekten ve bu kurumda eski yönetim anlayışının hâlâ tam olarak kaybolmamasından kaynaklanmaktadır.

2.4.2. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki zaman zarfında yeni bir yol arayışına giren Azerbaycan'ın görsel işitsel veya bir diğer deyişle elektronik yayıncılığında yeni dönemin şartları gereği çok geçmeden özelleşme sürecine geçildi ve 1990'lı yılların ortalarından itibaren ülkede teker teker özel radyo ve televizyonlar yayınlarına başladı.

2000 basımlı bir kitabında Zarife Musayeva, komünist kelepçesinden yeni kurtulan ülkede Kitle İletişim Araçları'nın (KİA) tam bağımsızlığını kazanamadığını

vurgulamakta ve bu durumun sebeplerine şu şekilde açıklık getirmektedir: “Birincisi, totalitarizmden miras kalmış denetim sistemi, halen KİA’yı bağımsızlıktan mahrum bırakmakta, onu mevcut siyasi yapıların kölesine çevirmektedir. Bu, ülke nüfusunun genel politik kültürünün aşağı oluşu ve sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin zayıf oluşu ile de açıklanabilir. İkincisi, KİA’nın toplumdaki sosyal rol, normatif taban henüz yeterli seviyede değildir.” (Musayeva, 2000, 3-4)

Bağımsızlığa geçişten sonra oluşan yasal boşluk ortamı kitle iletişim alanında özelleşmenin başlaması ile birlikte geç de olsa bir takım yasal düzenlemeler getirilerek doldurulmaya çalışılmıştır. Öncelikle şunu belirtmekte yarar var ki, Azerbaycan’da söz ve düşünce özgürlüğü, haberleşme ve kitle iletişimi 1995 yılında yürürlüğe giren Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası’nın 47. ve 50. maddeleri ile anayasal çerçeveye oturtulmuştur. “Düşünce ve Söz Özgürlüğü” başlıklı 47. maddede “Herkesin düşünce ve söz özgürlüğü vardır. Kimse kendi düşünce ve inancını açıklamaya veya düşünce ve inancından dönmeye mecbur edilemez...” (www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/27, 02.10.2008) - denilerek herkese düşünce ve söz özgürlüğü tanınmıştır. “Basın Özgürlüğü” başlıklı 50. maddede ise “Herkesin istediği bilgiyi yasal yolla arama, elde etme, paylaşma, hazırlama ve yayma özgürlüğü vardır. Kitle iletişim özgürlüğü güvence altındadır. Kitle iletişim araçlarında, o cümleden basında devlet sansürü yol verilmezdir.” (www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/27, 02.10.2008) denilerek basın ve iletişim özgürlüğü anayasal güvence altına alınmıştır.

Daha ülkede kitle iletişim araçları ile ilgili geniş kapsamlı yasa çıkmamışken, toplam 15 maddeden oluşan 19 Haziran 1998 tarihli “Bilgi Özgürlüğü Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kanunu kabul edilmiştir. Bu yasanın “Bilgi Özgürlüğü” başlıklı 1. maddesinde Anayasa’nın 50. maddesine dayanarak şunlar eklenmiştir: “Bu yasanın maksatları için bilgi denince, sunum biçimine bakmaksızın doğada, toplumda ve devlette baş vermiş olaylar, prosesler, olgu ve kişiler hakkında haberler kastedilmektedir.” (“Bilgi Özgürlüğü Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kanunu”, 1998, 3) Yasada bilgi özgürlüğünün temel prensipleri, bilginin kaynakları, bilginin elde edilmesi, elde edilmesi kısıtlanan bilgi vs. gibi konularla ilgili düzenlemeler getirilmiştir. 2000 yılında birtakım değişiklikler edilen bu yasa, medya alanında çalışan

hukukçuların fikrine göre bir prensipler beyannamesidir ve pratikte uygulanmamıştır (Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi, Bakü, 2005, 15). Bu yasa barındırdığı birtakım eksiklikler nedeniyle “Enformasyon Elde Etmek Hakkında Kanun” başlığı altında yeniden düzenlenerek 2005 yılında kabul edilmiştir. Bu Kanun medya hukuku alanına ait olmasa da, gazetecilerin, medya kurumlarının bilgi alma hakkının korunması ile ilgilidir. Kanun, toplumsal bilgilerin, toplumsal bilgi sahiplerinin anlayışını, bilgi sahiplerinin bilgileri açıklamak, aynı zamanda İnternet’te açıklamak, bilgi sorguları temelinde vermek görevlerini belirliyor (Memmedli, Hacılı ve Aliyev, 2006, 22).

Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurulmasından yaklaşık 9 yıl sonra kitle iletişim araçları hakkında yasal düzenleme yapılmıştır. 10 bölüm ve 62 maddeden oluşan “Kitle İletişim Araçları Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kanunu 7 Aralık 1999 yılında kabul edilmiş ve takiben 2001 ve 2002 yıllarında birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de radyo–televizyon yayınları ile ilgili oluşturulacak yeni yasa gereği “Televizyon ve Radyo Faaliyetinin Hukuki Temelleri” başlıklı 5. bölümün tamamının bu yasadaki çıkarılmasıdır. Azerbaycan’da KİA’nın düzene sokulması gereği ilk hukuki temeli oluşturan bu yasadaki değişikliklerin, ülkenin Avrupa Konseyi’ne üye olmasına paralel şekilde geliştiği ve Avrupa standartlarına uygunlaşmak için yapıldığı (Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi, 2005, 12) belirtilmektedir. Bu yasa daha çok yazılı basını kapsamaktadır. Genel kavramlardan oluşan birinci bölümün 1. maddesinde “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde kitle iletişimi özgürdür.” denilerek kitle iletişim özgürlüğü güvence altına alınmakta, 7. maddede ise “Kitle iletişim araçları üzerinde devlet sansürüne, keza bu maksatla devlet organlarının ve ya mevkilerinin oluşturulmasına ve maliyeleştirilmesine izin verilmemektedir.” (www.mincom.gov.az/az/main.html, 1999) denilerek devlet sansürü yasaklanmaktadır.

KİA hakkında yürürlükte olan bu yasada düzenlemeler yapılırken, diğer taraftan da ülkede daha 1990’ların ortalarından itibaren birbiri ardına ortaya çıkan özel radyo ve televizyonlar yasal boşlukta faaliyetlerini sürdürmekteydiler.

Azerbaycan’da radyo televizyonlarla ilgili yasa 1994 yılında Türkiye’de yürürlüğe giren 3984 Sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında

Kanun”dan tam sekiz yıl sonra düzenlenmiştir. 25 Haziran 2002 yılında kabul edilen, 8 Ekim 2002’de ise yürürlüğe giren “Televizyon ve Radyo Yayını Hakkında” Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kanunu, 7 ana bölümden ve toplam 44 maddeden oluşmaktadır. Kanunun 1. bölümü (ilk 5 madde) genel kavramlardan, 2. bölümü (6–10 maddeler) yayıncı ve yayın çeşitlerinden, 3. bölümü (11-13 maddeler) televizyon ve radyo yayını alanında devlet düzenlemesinden, 4. bölümü (14-25 maddeler) yayın lisansının verilmesi kurallarından, 5. bölümü (26-38) televizyon ve radyo yayınlarının teşkilinden, 6. bölümü (39 ve 40. maddeler) yayıncıların hukuk ve görevlerinden, 7. son bölümü ise (41-44 maddeler) televizyon ve radyo yayınları hakkında kanun ihlallerine göre sorumluluk kurallarından oluşmaktadır. Kanunun 2. maddesinin 1. bendinde “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde televizyon ve radyo yayını özgürdür. Televizyon ve radyo yayınının özgürlüğü vatandaşların bilgiyi yasal yollarla arama, elde etme, hazırlama ve yayma hakkına devlet tarafından verilen güvenceye dayanmaktadır.” (www.mincom.gov.az/az/main.html, 2002) denilerek ülkede görsel işitsel yayıncılık özgürlüğü devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Aynı maddenin 2. bendinde ise “Televizyon ve Radyo alanında sansür uygulanamaz.” (www.mincom.gov.az/az/main.html, 2002) denilerek radyo ve televizyon yayınlarında devlet sansürü de yasaklanmıştır. Bu yasa, Azerbaycan’da televizyon ve radyo yayınlarının temel kurallarından, bu alanda devlet tarafından yapılan düzenlemelerin kurallarından, düzenleyici kurumun, yani Ulusal Radyo ve Televizyon Kurulu’nun (Milli Televizyon ve Radyo Şurası - Türkiye’deki RTÜK anlamında) görevlerinden, yayın lisansının verilmesi kurallarından, televizyon ve radyo yayınının teşkili, yayın programları, reklamların yayınlanması vs. ile bağlı kurallardan oluşmaktadır. Bu kanunun kabul edilmesinden yaklaşık üç ay sonra da 5 Ekim 2002’de, toplam 3 bölümden oluşan “Milli Televizyon ve Radyo Şurası (Ulusal Radyo ve Televizyon Kurulu) Hakkında” karar kabul edilmiştir.

Cumhurbaşkanı tarafından 6’sı seçilen toplam 9 üyeden oluşan kurul, temel olarak televizyon ve radyo yayıncılığında devlet siyasetinin hayata geçmesini sağlamak ve bunu düzenlemektedir. Seçilen üyelerden 2’si 6 yıllığına, 2’si 4 yıllığına, 2’si ise 2 yıllığına atanmıştır. Bunun sebebi ise seçilen üyelerin sürelerinin aynı anda bitmesini önlemektir (Memmedli, Hacılı ve Aliyev, 2006, 113). “Televizyon ve Radyo

Yayımları Hakkında” kanuna değişiklikler ve ilaveler edilmesi hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kanunu ile 3 Haziran 2005 yılında Radyo - TV yasının 11 ayrı maddelerinde ilaveler ve değişiklikler edilerek yeniden düzenlenmiştir (“Televizyon ve Radyo Yayını Hakkında Kanun’a Değişiklikler ve İlaveler Edilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kanunu”, 2005, 1).

Bu yasaların dışında 15 Mart 2003 yılında Azerbaycan Gazetecilerinin I. Kurultayı’nda kabul edilen ve toplam 21 kuraldan oluşan “Basın Meslek İlkeleri” de kayda değerlidir. Gerçeğe hizmet, dakiklik ve objektiflik, enformasyon kaynaklarına saygı, şeref ve haysiyetin korunması, özel hayatın dokunulmazlığı vs. gibi anlayışlara açıklık getiren “Basın Meslek İlkeleri”nin ilk başlığının birinci kuralı “Gazeteciliğin kutsal maksadı gerçeği yaymaktır, objektiflik ise temel mesleki ilkedir” (Azerbaycan Gazetecilerinin Basın Meslek İlkeleri, 2003, 3) ibaresinden oluşmakta, sonuncu kuralı ise Azerbaycan dilinin doğru kullanılmasını içermektedir. 401 gazetecinin iştiraki ile Bakü’de ilk kez toplanan bu kurultayda 9 gazeteci ve 6 sivil kişi üyeden oluşan Azerbaycan’ın Basın Konseyi de kurulmuştur (Azerbaycan Gazetecilerinin I. Kurultayı, 2003, 2). Diğer ülkelerde var olan kendi kendini denetim-otokontrol örneklerinden esinlenerek ülkede bu yöndeki ihtiyacı karşılama adına kurulan Basın Konseyi, kitle iletişim araçları ile toplum arasında köprü rolünü oynamak ve KİA ile vatandaşlar arasındaki sürtüşmeleri mahkemelere kadar çözmek görevini üstlenmiştir (Bedelov, 2003, 2). İlk başlarda, daha önce kapatılan Azerbaycan Basın ve Enformasyon Bakanlığı’nın yerine oluşturulmak istenen veya ülkede faaliyet gösteren irili ufaklı yaklaşık 60 gazeteci teşkilatına yeni ilave olunan bir kurum gibi hakkında yorumlar getirilen Basın Konseyi’ni bu kurumun üyelerinden biri şu şekilde tarif etmektedir: “Basın Konseyi, vatandaşlarla (memur, polis, politikacı vs.) gazeteciler arasında gelişen anlaşmazlıkları (münakaşaları) mahkemeye gerek kalmadan çözümlenecek vatandaş otokontrol sistemidir. Ayrıca Basın Konseyi, basının etik kurallar çerçevesinde faaliyetini sürdürmesini denetleyecek gayri-devlet kurumudur.” (Hasret, 2003, 10-11). Buradaki etik kurallar Gazetecilerin I. Kurultayı’nda kabul edilen basın meslek ilkeleridir. Yaklaşık 200 kadar KİA ve gazetecilik kurumlarını etrafında birleştiren ve basınla devlet kurumları arasında yaşanan problemlere çözüm üretmek için 2004 yılında 11 kişiden (kendi üyelerinden ve hukuki mercilerde çalışanlardan) oluşan kalıcı

komisyon kuran Basın Konseyi'nin temel amaçları şu şekilde özetlenebilir: a) Gazetecilik meslek standartlarının yükseltilmesi ve onların korunması; b) Toplumsal çıkarları savunma, basın ve toplumun çıkarlarını dengeleme; c) Vatandaş toplumunun gelişimi ve özgür ifadenin korunması; d) Gazetecilerin sosyal sorumluluğunu artırma ve vatandaş haklarının güvence altına alınması (Rüstemov, 2005, 73-74).

1986'da 28 gazetecinin bir araya gelmesiyle oluşumunun ilk basamağı atılan ve ardından 1988 yılının 6 Şubatı'nda Türkiye'de faaliyetine başlayan Basın Konseyi'nden (Özgen, 2002, 196) tam 15 yıl sonra Azerbaycan'da kurulan Basın Konseyi'nin Türkiye'dekinden farklı olarak Bakü'de ilk defa gerçekleştirilen bir kurultayda temeli atılmıştır. Ayrıca, temelini Türkiye'de daha önce var olan "Basın Ahlak Yasası"nın ahlak kurallarının oluşturduğu ve Basın Konseyi'nin kurulmasıyla bu yasal kuralların "İlkelere" dönüştürüldüğü (Özgen, 2002, 198) 16 ilkeden oluşan Basın Ahlak İlkeleri'nden farklı olarak, Azerbaycan Gazetecileri'nin I. Kurultayı'nda kabul edilen "Basın Meslek İlkeleri" 4 kural çerçevesinde 21 ilkeden oluşmakta ve bu iki meslek ilkeleri arasındaki benzerliğin yanı sıra birtakım farklılıkların da olduğu görülmektedir. Aradaki en belirgin fark Azerbaycan Basın Meslek İlkeleri'nin 3. kuralının 5. ve 7., 4. kuralının 3, 4 ve 5. ilkelerinin tamamen yeni nitelikte oluşu ve bazı ilkelerin "İlkelerden" çok uzun anlatımlı yasal kuralları andırmasıdır.

Azerbaycan'ın iletişim bilimcilerinden Zeynal Memmedli, ülke medyasının olumsuz yönlerinden bahsettiği bir makalesinde toplumsal kurum olarak nitelendirdiği Azerbaycan Basın Konseyi'nin faaliyetini yetersiz ve zayıf bulmakta, bunun sebebini ise ülkede çok sayıda faaliyet gösteren iktidar yönlü basının varlığında görmekte ve Basın Konseyi'nin bu basın organları üzerinde etki gösteremediğini (Memmedli, Azerbaycan..., 2004, 9) vurgulamaktadır.

Ayrıca ülkede Avrupa Konseyi talebiyle sonradan ortaya çıkacak olan kamu yayıncılığı temelinde oluşturulan toplumsal televizyon ve radyonun faaliyetini kapsayıcı "Toplumsal Televizyon ve Radyo Yayını Hakkında Kanun (2004) da kabul edilmiştir. Bundan başka ülkede ayrıca Reklam Hakkında (1997) Kanun (Değişiklikler: 1999; 2000; 2001; 2003; 2004) da mevcuttur.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki yeni dönemde medya alanında en önemli gelişmelerden biri de 1998'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri sırasında (6 Ağustos'ta) o dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından ülkede devlet sansürünün (Glavlit'in) resmi olarak iptal edilmesidir (Rahimli, 2002, 140). Sovyet sisteminin çöküşünden sonraki dönemde, özellikle Karabağ Savaşı sebebiyle ülkede sansür uygulaması daha da keskin bir hal almıştır. Bu durum 1993 -1998 yılları arasında ülkede yayınlanan muhalefet yönlü basın organlarının sayfalarından bariz bir şekilde fark edilmektedir. Yazarımız sansürün iptali sonrasıyla ilgili şu gerçeği dile getirmektedir: "Azerbaycan'da gazeteci-memur çekişmeleri dikkate alınmazsa, gerçek anlamda basın sansürden tam olarak kurtulmuştur." (Memmedli, Gazeteciliğin..., 2006, 190)

Ülkede yasal düzenlemelere uyulmadığı bilim çevreleri tarafından vurgulanmakta ve iletişim özgürlüğü konusunda Azerbaycan'da birçok eksiklik yaşandığı belirtilmektedir. Daha yeni yeni hukuki düzenlemelerin ve altyapının oluştuğu gözlemlenmektedir ki, genel olarak baktığımızda bu anlamda neredeyse son gelişmeler taraf olunan Avrupa Konseyi'nin etkisi ile hayata geçmektedir. Bir taraftan yasalar yürürlüğe girmekte ve devlet sansürü 1998 senesinde resmen ortadan kaldırılrsa da söz ve basın özgürlüğü konusunda ülkede gerçek durum tamamen farklılık arz etmektedir. Ayrıca Azerbaycan kanunlarında gazetecilere her ne kadar enformasyon alma hakkı konusunda ve enformasyonu gazetecilere vermekten kaçınan devlet görevlilerinin sorumlulukları ile ilgili düzenlemeler getirilmiş olsa da, ülkede gazetecilere bilgi vermekten kaçınma, sayılamayacak kadar çok yaşanmaktadır. Buna rağmen bu konuyu kapsayan mahkeme duruşmaları parmakla sayılacak kadar azdır.

Ülkedeki yasal yetersizlik ve gazeteciler arasında mahkemelere olan inaçsızlık (Aliyev, 2004, 3-4) bu durumun sebepleri arasında gösterilmektedir. Buna açıklık getiren yazarımız, demokratik ilkelerin tam oturmadığı ve bağımsız yargı sisteminin tam oluşmadığı ülkelerde basın özgürlüğünden bahsetmenin güç olduğunu vurgulamakta, Azerbaycan açısından durumu izah ederken ise ülkede mahkemelerin siyasi iktidara tabii olduğunu ve bu şekilde de basın özgürlüğünün savunucusu mahkemelerin o özgürlüğü boğmaya çalışanların elinde bir vasıtaya dönüştüğünü

(Aliyev, 2004, 5) belirtmektedir. Azerbaycan'da basın özgürlüğü anlayışının geldiği nokta aslında buradan da anlaşılmalıdır.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan medyasının da geçiş dönemini yaşadığı tezi halen geçerli olmaktadır. Geçmiş SSCB, bugünün ise BDT ülkelerinin çoğunda devlet KİA'nın çoğunun tek maliye kaynağıdır (Musayeva, 2000, 8) ve bu da basın özgürlüğü, çok seslilik ve demokratikleşme olgusuna ters düşmektedir. Bu durum Azerbaycan için de geçerlidir. SSCB dağıldıktan sonra da Azerbaycan'da kapalı toplum anlayışının hüküm sürdüğü ve toplum bilincinin gelişmeleri objektif kavrama gücünde olmadığı ve bunun karşısını almak için de KİA'nın bilgilendirme işlevinin artması gerekliliği (Rahimli, 2002, 101-103) bilim çevreleri tarafından zikredilmektedir. Ama şu da var ki, enformasyon "açlığı"ndan çıkmış toplum, enformasyon bolluğunun daha da arttırılmasını talep etmekte ve onu yese de hazmedememektedir (Rahimli, 2002, 105).

1990'lardan itibaren ülkede ortaya çıkan özel televizyon ve radyolar yasal boşluk ortamında yayınlarını sürdürmüşlerdir. Bu durum 2002 yılında çıkarılan radyo televizyon yasasına kadar sürmüştür. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ülkede yayına başlayan ilk özel televizyon konusunda birtakım tartışmalar mevcut olsa da anlaşılan o ki, 1993 yılında ülkede ilk özel yayını gerçekleştiren kurum BMTİ (Bilim Maarif Tahsil ve İnkişaf) televizyonudur. Bazı kaynaklarda ilk özel TV olarak belirtilen ANS (Azerbaijan News Service) ise 1991'den itibaren sadece "Haberci" haber programını hazırlayan ve ANS Pres Haber ajansı olarak faaliyet gösteren yapımcı şirket olmuş ve bu kurum BMTİ nin kapanışından birkaç ay sonra televizyon kanalı olarak faaliyete geçmiştir. Bu durumun bir bakıma kanıtlandığı bir makalede ülkedeki o dönemin yasal boşluğuna da değinilerek yazılmaktadır:

Hazırda ANS adı altında yayınlanan televizyon kanalı ilk başlangıç döneminde o zamanki devlet televizyonunun olanaklarından yararlanarak 215 KL stüdyosu olarak faaliyet gösteriyordu. Televizyon kanallarının kurulmasına iznin verilmesinin kesin hukuki mekanizmi yoktu ve böylece iznin verilmesi yasal çerçevede değil, yalnız yönetimdekilerin razılığı ile hayata geçebilmekteydi (İsgenderli, 2007, 59).

Aynı zamanda ANS yayıncılık kurumuna bağılı olarak 28 Mayıs 1994 yılında yayımına başlayan ANS M (Çingiz Mustafayev) ise ülkede ve bütün Kafkaslarda ilk özel radyodur.

Günümüzde, Azerbaycan'da bir devlet yayın kurumu Azerbaycan Televizyon (AzTV) ve Radyosu, bir kamu yayıncılığı anlayışı ile yayınlanan İçtimai TV ve Radyosu, 5 zel televizyon kanalı (ANS TV, Lider TV, Space TV, Azat Azerbaycan TV, Hazar TV), adı geçen zel TV'lere bağılı yayınlanan (ANS M, Lider FM, Space FM, Azat Azerbaycan FM, Hazar FM) radyolar faaliyet göstermektedir. Ulusal TV'lerin dışında Azerbaycan'ın farklı Şehir merkezlerinden 12 bölgesel televizyon kanalı da halen yayınlarını sürdürmektedir. Bu kanalların izlenme oranları tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1

Azerbaycan'da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı

<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranları</u>	<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranları</u>
ATV	%25	Lider	%8
ANS	%22	Space	%6
HAZAR	%21	AzTV	%4
İçtimai TV	%12	Diğer	%2

Kaynak: www.canlitv.com , Erişim: 07.06.2012

Bunların haricinde Azerbaycan'a bağılı Nahçıvan zerk Cumhuriyeti'nde ise 1921 yılında bu bölgede ilk çıkan ve Nahçıvan basınının temelini oluşturan "Şark Kapısı" gazetesini de dahil günümüzde 9 gazete, 6 dergi, 3 televizyon (Nahçıvan Devlet Televizyonu, Kanal 35, UTV – Nahçıvan Devlet niversitesi'nin televizyonu) kanalı faaliyetini sürdürüyor.

Ayrıca çoktan beri diğeri yerli ulusal TV istasyonları ile beraber Azerbaycan'da normal alıcılardan her eve yayınlarını sürdüren Kanal D (Türkiye) televizyonunun 2007 yılının 3 Ocağı'ndan, STV (Türkiye) ile Rusya'nın ORT ve RTR televizyonlarının ise aynı yılın 1 Haziranı'ndan itibaren ülke içine yayınları durdurulmuştur (Murat (hzl.),

2007, 55). Bu anlamda dışarıdan sadece TRT, ülke içinde normal antenden yayınlarını iletmektedir. Yeri gelmişken 1-12 Ekim 2002 tarihleri arasında TRT Kurumu Genel Müdürlüğü'nce Azerbaycan'da televizyon yayınlarını izleme durumu ile ilgili yapılan kamuoyu araştırması sonuçlarına göre %39,41 oranla en çok izlenen kanal TRT-1 olmuştur. Onu %20,45 ile STV, %16,68 ile Kanal D, %5,52 ile Show TV ve %3,25 ile TRT-Türk izlemektedir (Radyo Televizyon Yayınları Kamuoyu Araştırması, 2002, 9). Şunu da hatırlatmakta yarar var ki, TRT-1, STV ve Kanal D normal antenden de izlenilebilmekteydi. Bu televizyon yayınlarını normal antenden izleme olanağının da sonuçlardaki sıralamaya etki ettiği muhtemeldir. Günümüzde TRT haricinde yukarıda adını saydığımız kanallar sadece uydu anteni kullanılarak izlenmektedir. Şu da bir gerçektir ki, özellikle Türkiye kanallarının kapatılmasından sonra ülkede uydu antenlerin satışında bir patlama yaşanmıştır. Uydu antenlerinin o kadar da pahalı olmaması ülkede satışını hızlandırmakta ve bu şekilde de Azerbaycan halkının yabancı (özellikle Türkiye ve Rusya) televizyon ve radyoları uydudan rahatlıkla izleme ve dinleme seçeneği yaygınlaşmaktadır.

Azerbaycan televizyon yayınlarının içeriği bakımından ülkede en çok izlenen program türü hangisidir acaba? Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun Süreli Yayınlar ve Sosyoloji Araştırmalar Departmanı'nın 21-25 Nisan 2007 yılında rastgele seçimle yaptığı anket çalışması ülkede televizyon izleyicilerinin ne tür programları daha çok izlediğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki, izleyicilerin verdiği cevaplar sonucunda %16,21'lik oranla müzik içerikli programlar birinci gelmiş, onu %14,18'le eğlence programları, %12,16 ile siyasi programlar, %10,81 ile kriminoloji içerikli programlar izlemiştir. Haber ve enformasyon içerikli programlar ise sıralamada %7,43 oranla 5. gelmiştir ("Ülke İzleyicisi Hangi Yönlü Programları ve Konuları Daha Çok Beğeniyor", 2007, 19). Geri kalan %55'lik oran ise diğer konular (Ör, dizi filmleri, ekonomi, spor vs.) arasında paylaşılmaktadır. Yine aynı kurumun farklı tarihte (14-15, 28-29 Temmuz 2007) yaptığı aynı anket çalışmasının sonuçları, yaklaşık bir ay önceki durumun hemen hemen değişmez olarak kaldığını göstermektedir. Şöyle ki, bu kez de müzik ve eğlence içerikli programlar (bu sefer aynı kategori altında) %13 oranla birinci gelmiş ve onu %9,20 ile de haber ve enformasyon içerikli programlar takip etmiştir ("Ülke İzleyicisi Hangi Yönlü Programları ve Konuları Daha Çok Beğeniyor", 2007, 13). Bu

sonuçlardan da anlaşılmaktadır ki, en azından geçen yıl içerisinde Azerbaycan izleyicisi daha çok müzik ve eğlence içerikli programa önem vermektedir.

2.4.3. Azerbaycan'da Kamu Yayıncılığı

İster Sovyetler Birliği döneminde, isterse de bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yılların yasal boşluğundaki yeni dönemde Azerbaycan'da özgür medya, özgür iletişim anlayışı hep askıya alınmış, toplum, kendisine hizmet edecek, kendi sesini duyurabilecek kamu işlevini yerine getiren ve gerçek gazetecilik ve yayıncılık anlayışı sergileyen iletişim araçlarından hep mahrum bırakılmıştır.

Uzun yıllardan beri Azerbaycan izleyicisinin istediğini, ne devlet ne de özel televizyon yayınlarından alamadığını belirten Muharremli, “Bu yüzden de ekranlarda özgür ve objektif enformasyonun, keza edepi ve entelektüel tartışmaların tadına vardıkça bizim izleyici toplumsal televizyonun önemini daha çok kavramaktadır.” (Muharremli, 2003b, 144) diye özetleyerek toplumsal yayıncılığın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Ülkede kamu yayıncılığının oluşturulması ve toplumsal demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi adına Avrupa Konseyi'nin talebi gereği (Muharremli, 2003b, 133) başlatılan altyapı çalışmalarının sonucunda kurulan İctimai (Toplumsal) Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi 29 Ağustos 2005 yılında faaliyete başlamıştır.

Azerbaycan gerçeklerinin, Azerbaycan halkının tarihinin, milli mücadelesinin, halkın ölmez müziğinin, edebiyatının, onun büyük ananesinin bu toplumsal televizyon ve radyodan daha aydın gösterileceği ve sesleneceği inamla ifade edilmekte idi (Alizade ve Muharremli, 2006, 65-66).

Bu sözler genel olarak yeni kurulan bir kurumun- İctimai Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi'nin- adına söylenmekteydi.

Avrupa Konseyi'ne üyeliğin bir şartı gereği Azerbaycan'da kamu yayıncılığının (toplumsal yayıncılık) oluşturulması konusunda tartışmalar yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu tartışmalardan biri ve en önemlisi de Azerbaycan'da planlanan kamu yayıncılığı modeli konusunda yaşanmıştır. İlk başlarda Fransa ve Rusya modeli ileri sürülse de, kabul görmemiş, ardından Almanya modeli tartışılmış ve bu da çeşitli

sebeplere göre cazip gelmemiştir. Tartışmalar sonucunda kamu yayıncılığı konusunda devletin finanse ettiği ve yayınlarının bağımsız Yayın Kurulu tarafından yönetildiği Hollanda modeli kabul görmüştür (Muharremli, 2003b, 147).

Nihayet 9 Ocak 2004 yılında “Toplumsal Televizyon ve Radyo Yayınları Hakkında Kanun”, Parlamento’dan geçmiş, ama aynı yılın Mart ayında cumhurbaşkanı tarafından veto (Azerbaycan tarihinde ilk veto) edilmiştir. Bazı düzeltmeler sonrasında içeriği yeniden oluşturulan bu kanun 9 Kasım 2004 tarihinde resmen kabul edilmiştir (Azerbaycan’da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi, 2005, 20-21). Bu kanunla aynı zamanda İçtimai TV ve Radyosu’nun yayınlarını denetleyecek İçtimai TV ve Radyo Yayın Kurulu da oluşturulmuş ve bu kurul İçtimai Televizyon’un yayına başladığı günden (29 Ağustos 2005) yılından itibaren de faaliyetine başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 2005’ten itibaren yayına başlayan İçtimai Televizyon (İTV) ülkede umut doğurmuştur (Alizade ve Muharremli, 2006, 116). Bu umut ne zamandan beri demokratik, seviyeli, kaliteli ve gerçek kamu yayıncılığı hasretini çekmiş bir halkın umududur aslında. Bu umudun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, bu kurumun bundan sonraki yayın hayatı gösterecektir. Dört senedir yayınlarını sürdüren bu kanal, habercilik alanında sözünü “Carcı” haber bülteni ile demeye çalışmaktadır.

Ayrıca haber programlarında dış haberlere ağırlık veren dört ulusal televizyon istasyonlarından biri olan İTV’nin ilk yayın ayı içerisinde (1 Eylül–30 Eylül 2005) haber programlarında dış haber oranının %30,6 olduğu belirtilmektedir (www.najafovfund.org/, 2005). Bir röportajında İTV’nin bir aylık yayın faaliyetini değerlendiren iletişim bilimci Gulu Muharremli, bu kurumun yayına başlamasını toplum için önemli bir adım olarak değerlendirirse de, özellikle kurum çalışanlarının bu kamu yayıncılığı anlayışından haberdar bile olmadığını belirterek yayın politikasının doğru ve açık belirlenmediğini ve televizyonun haber bülteni “Carcı”nın da habercilikte çok zayıf kalarak ülkenin haber manzarasını yansıtamadığını (Knyazgızı, 2005, 4) vurgulamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GÜRCİSTAN'IN ÜLKE PROFİLİ

3.1. Gürcistan Cumhuriyeti ve Tarihi

Transkafkasya olarak da adlandırılan, Güney Kafkasya bölgesinde, en stratejik ülke Gürcistan'dır. Bu sebeple Gürcistan tarih boyunca bölgedeki güçlerin çekişme alanı olmuştur. Bir yandan geçit vermeyen sıradağlarla çevrili, hareket alanı dar ve küçük bir coğrafyaya sahip olması, bir yandan da dışarıdan müdahalelere maruz kalan Gürcü topraklarında şu ana kadar büyük bir devlet kurulamamıştır.

Gürcistan'ın tarihi yaklaşık olarak 2500-2700 yıl geriye kadar uzanmaktadır (www.tr.wikipedia.org/wiki/7G%C3%BCg%C3%BCrcistan_tarihi, 2010). Bugün Gürcistan'da yaşayan Gürcülerin, ataları olan topluluklar M.Ö. 7. yüzyılda Mezopotamya'dan geldikleri tahmin edilmektedir ve ilk Gürcü devleti M.Ö. 4. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuştur. Gürcüce, günümüzde kullanılmakta olan en eski dillerdendir. Gürcü alfabesi de M.Ö. 5. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır.

Gürcü halkı, Roma İmparatorluğu'nun bu ülkeye düzenlediği seferler neticesinde, 337 yılında Hıristiyanlığı kabul etmiştir ve halen Gürcistan nüfusunun %70 Ortodoks Hıristiyan'dır. Diğer sebeplerle beraber, Hıristiyanlık, Gürcü halkının daha önce Rusya'ya, günümüzde ise Batı'ya yaklaşmasında bir etken olmuştur.

Gürcistan topraklarında büyük, güçlü bir devlet kurulamadığı ifade edilmişti, bunun yanında bir de komşu coğrafyalarda farklı dönemlerde kurulan büyük imparatorluklar Gürcülere sürekli saldırılar düzenlemişlerdir. Gürcistan toprakları ilk Gürcü devletin kurulmasıyla beraber dış güçlerin saldırılarına sahne olmuştur. İlk M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında Perslerin istilasına maruz kalan bu topraklar, Büyük İskender'in kurduğu Makedonya tarafından, Persler yerle bir edilmiş ve Gürcü Halkı birlik beraberlik içerisinde bir devlet kurabilmiştir (Lang, 1997, 11).

M.Ö. 3. yy. sonlarında Roma ve bunu takip eden zamanlarda komşu İran'ın güçlendiğini görmekteyiz. Adı geçen imparatorlukların güçlenmesinde Roma'dan Çin'e kadar uzanıp Avrupa ile Çin arasındaki ticarete köprü vazifesini gören, Roma

yıkıldıktan sonra ise Bizans-Çin arasında sürdürülen ve M.Ö. 2 yy.dan miladi 17. yüzyıla kadar faaliyette olan tarihi İpek Yolu'nun büyük katkısı olmuştur. 5. yüzyılda şu anda Gürcistan'ın başkenti olan Tiflis şehrinin kurucusu, Vahtang Gorgasali büyük bir azim ve zekâsıyla Gürcistan'ı iyi bir seviyeye getirmiştir.

Gorgasali bazı kayıtlara göre 172.000 bazılarına göre ise 100.000 kişilik orduyla Kuzey Kafkasya'ya karşı ciddi çıkarmada bulunmuş ve bu halklar uzun zaman boyunca Gürcistan'a bir daha saldırı yapamamışlardır. Günümüzde nüfusu 5 milyonun altında olan Gürcistan için, bu çok büyük bir başarı sayılabilir. Gürcistan günümüze kadar bir daha bu kadar büyük bir ordu oluşturamamıştır.

6. yüzyılda Gürcistan'da feodal bir yapı oluşmuş ve 7. yüzyıldan itibaren başlayıp 10. yüzyıla kadar devam eden Arap İmparatorluğu hakimiyeti Gürcü devletinin gelişimini engellemiştir. 10. yüzyılda Arap ve Bizans imparatorluklarında iç karışıklıklar baş göstermesinden fırsat bulan Gürcüler "Bagrationis Dinastia"nın varisi olan III. Bagrat, önce Gürcistan'ın bir bölgesi olan Şida Kartli'da daha sonra ise Birleşmiş Gürcistan'ın tahtına çıkardılar.

11. yüzyıla gelindiğinde Turan topraklarında yaşayan Selçuklular, Ön Asya'da güçlü bir imparatorluk kurduklarını görmekteyiz. Ön Asya'ya büyük miktarda Türk kavmi göç etmiştir ve bununla beraber Gürcü tarihinde "Didi Turkoba" olarak adlandırılan ve sekiz sene süren istilalar başlamıştır. Bunun sonucunda Gürcistan yerle bir olmuştur ve topraklarının çok küçük bir kısmını elinde tutabilmiştir. Gürcistan'ın Altın Çağı'nın (11-13 yy.) başlangıcı olarak bilinen 11. yüzyıl sonunda II. David mi veya "Ağmaşenebeli = Kalkındırıcı" tahta çıktığında, o sadece Kutaisi ve etrafını kontrol edebiliyordu, yani Batı Gürcistan'ın tümüne bile hükmedemiyordu. Davit Ağmaşenebeli döneminde Selçuklular önce 1096-1099 yıllarında "Haçlı Seferlerle" sarsılmış, daha sonra 1121 yılında Didgori Meydanı'nda Gürcü birliklerle savaş vermiştir. Bu savaş sonrasında Gürcistan toprakların büyük kısmını geri almıştır ve Gürcistan yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Gürcü tarihçilerin görüşlerine göre Gürcistan, dünya imparatorluğunu kurabilme şansını birkaç kere elde etmiştir ve bunlardan birisi Davit Ağmaşenebeli dönemidir (Tsikoridze, 2005, 21; Güney, 2002,

252). Biraz toparlanan Gürcistan için, Kraliçe Tamar dönemi, Altın Çağ'ın sonu olmuştur.

1220'li yıllarda Gürcü toprakları Moğol istilalarına, devam eden tarihlerde ise, 17 sene boyunca 8 kere saldırıp Gürcistan'a büyük zayıflar veren Timurlenk istilalarına maruz kalmıştır. Moğollar aynı zamanda 9. yüzyılda kurulan ve ilk Rus devleti olan Kiev Rusyası'nı fethetmişlerdir. Bu da Gürcistan'ın kuzeyinde kurulan, güçlü bir komşu devleti olan Rusya'nın gelişmesini geciktirmiştir. Bu tarihten sonra Gürcistan, ancak 15. yüzyılda VIII. Giorgi "Brtskinvale" (1446-1465) yönetimi döneminde yeniden toparlanma fırsatını bulmuştur. Ancak bu dönem de uzun sürmedi, 1500'li yıllar Gürcistan topraklarında Osmanlı ve İran arasındaki çekişmelerin yaşandığı dönemdir.

1299 tarihinde kurulan Osmanlı İmparatorluğu, 1453 yılında Bizans imparatorluğunu yıkıp daha güçlü bir yapıya bürünmüştür. Bu tarihlerden sonra Gürcistan'da iç karışıklıklar baş gösteriyor ve bir yandan Osmanlı'nın bir yandan da İran'ın saldırılarına hedef olmaya başlamıştır. Gürcistan üzerinde Osmanlı-İran çekişmesi 18. yüzyıla kadar devam etmiştir. 18 yüzyılda Osmanlı ve İran'ın zayıflamaya başlaması, tekrar birleşik bir Gürcistan'ın oluşmasına zemin hazırlamıştır ve Kral II. Erekle Gürcistan'dan fiilen kopmuş parça yönetimlerini birleştirmiştir.

Osmanlı ve İran'dan serbest kalan Gürcistan'ın kuzeyinde artık güçlü bir Rusya bulunmaktaydı. 15 yüzyılda Moğol istilalarından kurtulan Rusya, bu devletten devraldığı topraklar ve tecrübeler sayesinde 19. yüzyıla kadar güçlü bir yapıya kavuşmuş, ayrıca bu süreçte Rusya'yı tehlike altına sokacak güçlü bir devlet de çıkmamıştır. 1565 Astrahan Seferi'yle, Kafkasya üzerinde Rus-Osmanlı çekişmesi başlamış ve "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 yıllarında yapılan savaş sonrasında Batum ve Poti'nin, Rusların eline geçmesi sonucu Gürcistan'da Rus egemenliği fiilen başlamasıyla, sonuçlanmıştır.

Dış güçlerin saldırılarına karşı kendisinden yardım isteyen Gürcü krallarına, Rusya yönetimi hep sırt çevirmiştir. Söz verdikleri halde, Gürcülere yardım etmeyip birkaç kere sayıca çok fazla olan düşmanlara karşı onları yalnız bırakmışlardır. Bu haince tavırlara II. Erekle döneminde de şahit oluyoruz, ancak Gürcü kral büyük

devletlerin saldırılarına karşı koyabilecek güçlü bir yandaşa da ihtiyaç duyuyordu. Bu sebeple, Gürcistan ve Rusya arasında, 200 sene süren Rus hegemonyasının başlangıcı sayılan, Giorgievsk Dostluk Anlaşması imzalanmıştır.

Gürcistan'ı Rusya'nın himayesine sokan Giorgievsk Antlaşması 1783 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya, Gürcistan'ı yabancı güçlerin işgaline karşı koruyacak, ancak iç işlerine karışmayacaktı (Saray, 1997, 16). Kısa bir zaman sonra, 1801 yılında anlaşmayı tek taraflı fes eden Rusya, Gürcistan'ı ilhak etmiş ve 19. yüzyıl boyunca durum bu şekilde devam etmiştir. 1905 yılı Rus İhtilalinde bağımsızlık girişiminde bulunan Gürcü Halkı kanlı bir şekilde bastırılmış, ancak 1917 Rus Devrimi ve ardından gelen Bolşevik İhtilali esnasında karmaşaya sürüklenen Rusya'nın boşluğundan yararlanan Gürcistan, 26 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. 1920 senesinde İhtilaf Devletleri Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımışlar; fakat Milletler Cemiyeti'ne dahil etmemişlerdir. Gürcistan'ın bağımsızlığı üç sene gibi kısa bir zaman sürmüştü ve 25 Şubat 1922'de Kızıl Ordu Gürcistan'a girerek Sovyet Rejimini kurmuştur (İHH Raporu Gürcistan'ın kısa tarihi, www.ihh.org.tr).

Gürcistan, 1922-1936 yılları arasında, Tiflis'in başkent olduğu Transkafkasya Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti içinde yer almış, bu yapı dağıldıktan sonra ise SSCB'nin üyesi olmuş ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü elde etmiştir. SSCB döneminde Gürcü halkı Sovyet Rusya'nın birçok uygulamasına tepki göstermiştir. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi, Gürcistan'ın anadili olan, Gürcüce dili ile eğitim yapılan okulların sayısının düşürülmesine verilen tepkidir. Ülke halkı Sovyet Rusyası'nın birçok yerde uyguladığı ve Ruslaştırmayı amaçlayan bu politikaya karşı 14 Nisan 1978 tarihinde büyük protesto gösterileri ile cevap verilmiştir. SSCB sonrasında Gürcistan'da yaşayan nerede ise tüm halkın Gürcüce bilmesi bu tepkinin bir sonucu olsa gerek.

1980'li yılların sonunda, SSCB'nin son Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un başlattığı "Glasnost ve Perestroyka" hareketi, 1991 tarihinde Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. SSCB'nin dağılma sürecine girmesi, Gürcistan'da güçlü bir bağımsızlık hareketinin başlamasına neden olmuştur. Gürcistan ve komşusu Azerbaycan'ın bağımsızlık girişimleri beraberinde Rusya'nın tepkilerini getirmiştir ve

ülkelerde tatsız olayların yaşanmasına yol açmıştır. 1989 yılı 9 Nisan'da Gorbaçov'un gönderdiği Kızıl Ordu ekibi 21 masum Gürcü vatandaşı öldürmüştür.

1991'de Gürcistan Yüksek Sovyeti, 1921 Gürcistan-SSCB Antlaşması ve 1922 Birlik Antlaşmasını geçersizliğini ilan etmiştir. 31 Mart 1991 tarihinde ülke genelinde referanduma gidilmiş ve 9 Nisan 1991 tarihinde Gürcistan Parlamentosu ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir.

3.2. Gürcistan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı

Gürcistan'ın bulunduğu coğrafi konum, ülke jeopolitiğini birçok yönü ile önemli kılmaktadır. Ülke, Asya ve Avrupa kıtalarının sınırını teşkil ettiği gibi, bu iki kıtayı birbirine bağlayan, ulaşımda köprü vazifesini gören, transit bir bölge konumundadır. Yaklaşık olarak 2000 yıl boyunca faaliyette olan ve yeniden canlandırılması düşünülen, Batı'nın endüstrisi ile Doğu'nun pazarını buluşturma fonksiyonunu eda eden tarihi İpek Yolu, Gürcistan topraklarından geçmektedir. Ülkenin geçiş bölgesi olma özelliği, hava ulaşımında da elverişliliğini koruyor. Gürcistan, bir yandan Avrupa ile Güneydoğu Asya arasında (İngiltere ve Hindistan yolunun tam ortası), diğer yandan da Kuzey Amerika ile önemli ölçüde endüstrileşmiş Kuzeydoğu ve Japonya-Kore-Çin arasındaki hava ulaşım koridorunun ortasında yer almaktadır. Gürcistan Doğu-Batı arasındaki köprü olma vazifesini gördüğü gibi, Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerinde de önemli bir geçit konumuna sahiptir.

Kuzeyindeki sıradağların yüksekliği nedeni ile ekonomik bağlantılara uygun olmayışı, ülkenin bölge ulaşımındaki konumunun daha da güçlendirmektedir. Bir kısmı Gürcistan sınırında yer alan, bu sıradağlar 750 km boyunca karayolu ulaşımına elverişli olmadığı gibi, tren yolu yapımı da coğrafi zorluklar nedeni ile düşünülememiştir. Ülkenin güney kısmı olan Türkiye sınırını da dağlar oluşturmaktadır, ancak bu dağlar Büyük Kafkas Dağları kadar yüksek ve elverişsiz değildir. Gürcistan'ı, Türkiye'ye karayoluyla bağlayan iki faal sınır kapısı mevcuttur: Artvin-Batum arasındaki Sarp Hudut Kapısı ve Kars-Ahaltsihe arasındaki Vale Hudut Kapısı.

Bulunduğu bölgenin zengin doğal kaynaklara sahip olması, bölgeyi ve kaynakların taşınmasında önemli stratejik konuma sahip olan Gürcistan'ı, gelişmeye elverişli kılmaktadır.

Gürcistan diğer Güney Kafkasya ülkelerinden farklı olarak, çeşitli etnik gruplarını barındıran bir ülkedir. Bunun sonucu olarak, ülkenin bünyesinde iki özerk cumhuriyet, Abhazya ve Acaristan, bir de özerk bölge, Güney Osetya yer almaktadır.

Ülke nüfusunun %65'ini Gürcüler, %11'ini Ermeniler, %10'unu Türkler, %10'unu Ruslar ve geri kalanını da Acaralar, Abhazlar, Osetler ve diğer bazı küçük gruplar meydana getirir (Mert, 2004, s.106). Nüfusun %89'u Hristiyan, %11'i ise Müslüman'dır (Saray, 1993, 14).

Günümüzde Gürcülerin çoğunluğu Gürcistan topraklarında yaşamaktadır. Gürcistan'da yaşayan Gürcülerin sayısı 3.800.000'dir. Ayrıca Türkiye'de 1.500.000 kadar Gürcü kökenli bir nüfusun olduğu tahmin edilmektedir. Rusya'da 398.000, ABD'de 150.000, Azerbaycan'da 50.000, İran'da 50.000, Batı Avrupa ülkelerinde 50.000 ve Ukrayna'da 34.000 Gürcü vardır (tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCrc%C3%BCler). Batum ve çevresindeki Acarlar aslen Kıpçak Türkü'dür.

Komünist partisinin dağılmasından sonra demokratik eğilimler hızla artmaktadır. Okuma-yazma oranının çok yüksek olduğu ülkede eğitim ve öğretim dili resmi dil olan Gürcücedir. Gürcüce ile beraber Rusça, eski Sovyetler Birliği'nin diğer Cumhuriyetleri gibi burada da hemen herkes tarafından bilinen ikinci dildir.

Bölgeye gelen ilk semavi din Hristiyanlık olmuştur. Gürcüler, Ermenilerle birlikte, bölgenin Hristiyan olan en kalabalık iki halkını oluşturmaktadır. Gürcistan Ortodoks Kilisesi, dünyanın en eski Hristiyan topluluklarından biri ve günümüzde de Ortodoks mezhebinin bağımsız bir kilisesidir. Gürcüler, IV. yüzyıl başlarında Antakya'dan gelen Nina adında bir azizenin vaazlarından etkilenecek Hristiyanlık dinini benimsemişlerdir (Demir, 2003, s.78). Günümüzde, ülkede var olan dinlerin dağılımı; Ortodoks Gürcü %65, Müslümanlar %11, Ortodoks Rus %10, Gregoryen Ermeni %8, diğerleri %6'dır

(www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf, 2010).

3.3. Gürcistan'ın Ekonomik Durumu ve Siyasi Yapısı

Sovyetler Birliği'nin gelir düzeyi ve refah seviyesi en yüksek ülkeleri arasında yer alan Gürcistan, bağımsızlık sonrasında derin bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Merkezi ekonomik sistemi uygulayan SSCB, dağıldıktan sonra ülkeler arasındaki ekonomik bağların kalkması sonucu ciddi krizler baş göstermiştir.

Bağımsızlığını ilan ettiği 1991 tarihinden itibaren, yüksek enflasyon, sanayi ve tarım ürünleri üretiminde azalma, ülkeye gelen turist sayısındaki düşüş ve işsizliğin artması ülkede ciddi ekonomik krizlere yol açmıştır. Bu durum 1995 yılında uygulamaya konan, ekonomik istikrar programına kadar artarak devam etmiştir. Ekonomik istikrar programının başarıyla uygulanması, ülkenin gidişatının olumlu yönde değiştirmiştir. Gürcistan'ın başlıca ekonomik faaliyetleri tarım, hayvancılık, madencilik, sanayi, hidroelektrik üretimi ve turizmdir (Akgür ve Palacioğlu, 1999, 26-33).

Maden ve enerji kaynakları az olan Gürcistan, sanayi etkinliğini kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik donanım ve tüketim malları üretimine kaydırmıştır. Ülkenin başlıca sanayi kolları gıda işleme, makine, metal işleme, inşaat malzemeleri, kereste, kağıt, hafif sanayi, kimya ve petrokimya sanayi, elektrik üretimi, petrol üretimi, un, hububat işleme ve yem sanayi, demir ve demir dışı metalürji, demiryolu gereçleri, ormancılık ürünleri, mobilya yapımı ve dokumadır. Sanayi tesislerinin büyük bir kısmı teknolojik olarak eskimiş, ekonomik ömrünü tamamlamış kuruluşlardır. Sanayinin önemli bir bölümü başkent Tiflis'te yer almaktadır. Zestafoni'de demir alaşımlarının üretiminde ülkenin en önemli madeni olan manganez değerlendirilir. Batum ve Suhumi'de liman etkinlikleri canlıdır. Rustavi demir-çelik ve kimyasal ürünleri alanında uzmanlaşmış bir sanayi odağıdır. Kutaisi'de ise kamyon üretimi fabrikası mevcuttur.

Gürcistan en önemli ekonomik kaynaklarından birisi de kış ve yaz turizmine uygun alanların olmasıdır. 315 km. deniz kıyısına sahip olan ülkede önemli yazlık tatil yerleri mevcuttur. Deniz kenarına sahip olan Acaristan ve Abhazya bölgelerinde SSCB döneminde tatil sanatoryumları vardı ve Gürcistan'ı üç milyon turist ziyaret etmekteydi.

Dağlarla çevrili Gürcistan'da Bakuriani, Gudauri ve Mestia gibi kış turizmine uygun yerler de çoktur.

Bağımsızlık sonrasında derin ekonomik krize sürüklenen Gürcistan'ın dış ticaretine baktığımızda ithalatın ihracata oranı çok yüksektir. İhraç ürünlerinin büyük kısmı hammadde ve doğal kaynak niteliğindedir. Gürcistan, başkent Tiflis ile beraber 12 bölge, 63 ilçe ve 8 şehre ayrılmaktadır. Başkanlık sistemiyle yönetilmekte olup, idari yapı; Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetlerinden, Güney Osetya Özerk Bölge'sinden meydana gelmektedir. Ülkede 5 yılda bir devlet başkanı seçimleri, 4 yılda bir parlamento seçimleri, 4 yılda bir yerel seçimler yapılmaktadır(www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf, 2010).

Gürcistan'da Büyükelçilikleri bulunan ülkeler; Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ukrayna, İngiltere, İran, İsrail, ABD, Çin Halk Cumhuriyeti, Ermenistan, Azerbaycan, Fransa, Almanya, Yunanistan ve İtalya'dır. Gürcistan'da temsilciliği bulunan başlıca uluslararası kuruluşlar; Birleşmiş Milletler, Avrupa Komisyonu, Kızıl Haç, AGİT, OSCE, Uluslararası Göç Teşkilatı, IMF ve Dünya Bankası'dır.

1990'lara gelindiğinde bağımsızlık için ulusal hareket ikiye bölünmüştür. Bir tarafta başını Ulusal Demokratik Parti'yi yöneten Şanturia ve Ulusal Bağımsızlık Partisi'nin lideri Tsereteli'nin çektiği "Ulusal Kongre", diğer tarafta Gamsahurdia'nın liderliğindeki "Yuvarlak Masa-Özgür Gürcistan" yer almıştır. Gamsahurdia, Baltık ülkeleri örneğinde görüldüğü gibi hemen bir bağımsızlık ilanı istemiş, diğer grup ise daha farklı bir yaklaşım sürdürmüştü ve bir yeni yapılanmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Sonuçta seçime gidilmiş ve 28 Ekim 1990'da Gamsahurdia'nın başkanlığında özgürlük yanlısı partiler bir koalisyon oluşturmuşlardır. Yapılan seçimlerde oyların %64'ünü bu koalisyon almıştır. 14 Kasım 1990'da teşkil edilen yeni Yüksek Sovyet, Gamsahurdia'yı başkan seçmiştir (Demir, 2003, 120).

Gürcistan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı ilk sorun, Güney Osetya'da ortaya çıkmıştır. Gürcistan parlamentosu, Aralık 1990'da Güney Osetya'nın otonom statüsünü

kaldırılmış, Gürcistan, Rusya destekli Güney Osetya birlikleri karşısında yenilgiye uğrayarak geri çekilmiştir. Bunun sonucunda, Rusya, Gürcistan ve Güney Osetya birliklerinden oluşan bir barış gücü yerleştirilmesi, Rusya'nın eski Sovyet sınırları içerisinde yaptığı ilk askeri müdahale olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Gürcistan, dış politikasında uygulayacağı planlarının oldukça kapsamlı olması nedeniyle, bunların hazırlanmasında ve gerçekleştirilmesinde, büyük güçlerin desteğine güveniyordu. Bu hususta en büyük destekçisi de daima Rusya olmuştur. Ancak, SSCB'nin dağılmasından sonra Gürcistan, bu politikasından vazgeçmemekle beraber, destekleyicilerini Avrupa ve özellikle de ABD'den seçmeye başlamıştır. Ancak, ABD ve Türkiye gibi yardımcı olan ülkeler desteği, halkların yok edilmesi için değil, bölgedeki kargaşa ve anarşinin ortadan kaldırılması ve istikrarın sağlanması için sürdürmektedirler.

3.4. Gürcistan'ın Etnik ve Bölgesel Sorunları

Bünyesinde farklı etnik grupları barındıran ve Sovyetler Birliği öncesi ve sonrasında bu konuda çeşitli sorunlarla karşılaşan Gürcistan'ın bugün içinde bulunduğu durum kendisi kadar diğer bölge devletlerini de ilgilendirmektedir. Bölge denklemlerini değiştirebilecek potansiyele sahip olan unsurların oluşturduğu hareketliliklerin tesirleri şu ana dek pek çok çatışmanın meydana gelmesini sağlamıştır. Bugün kısmi dondurulmuş vaziyette tutulan bu sorunlar Batı'nın bölgeye olan yaklaşımını da ölçer vaziyettedir. Renkli Devrim sonrasında Gürcistan lideri Mihail Saakaşvili ülke bütünlüğünü zedeleyecek olan Abhazya ve Güney Osetya ayaklanmalarına karşı önemli tedbirler almıştır. Görüleceği üzere bu ayrılıkçı hareketlerin birbirlerine olan benzerlikleri ortak tarihi ve coğrafi birlikteliklerinden kaynaklanmaktadır.

Yakın dönemin siyaset bilimcilerine göre Saakaşvili, Acaristan konusunda başarılı olursa diğer ayrılıkçı unsurlar konusunda da başarılı olacaktı. Bu yüzden Tiflis yönetiminin olaylar karşısındaki tepkisini Batum'da gerçekleşen olayları anlayarak çözebilmek mümkündür. Ülkede meydana gelen ilk sorun, Gürcistan devlet yönetiminin bu olaylar karşısındaki anlaşmacı tavrını büyük derecede etkilemiştir (Öztarsu, www.turksam.org/tr/a1886.html, 2010).

Acaristan Sorunu: Nüfus çoğunluğu Müslüman olan Acaristan bölgesine 1921 yılında Gürcistan'a bağlı özerk cumhuriyet statüsü verilmiştir. Josef Stalin zamanında buradaki yerli Müslüman halk bölge dahilinde ayrılıkçılık çıkardığı suçlamasıyla Kazakistan'a göç ettirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılışına kadar sükunetini koruyan bölgede 1991 yılından itibaren etnik ve bölgesel ayrılıkçı hareketler başlamıştır. Güçlü bağımsızlık hareketlerinin yayıldığı bu dönem üzerinde Gürcistan'ın ilk zamanlar izlediği aşırı milliyetçi politikaların da büyük etkisi vardır (Ültanır, www.turksam.org/tr/a1471.html, 2008). Ülkenin bağımsızlığını kazanmasını takiben Acaristan Yüksek Komisyonu Başkanı Aslan Abaşidze, Tiflis yönetiminden bağımsız olarak, kendisine en büyük desteği sağlayacağını düşündüğü Rusya'yla yakınlaşmak amacıyla çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Ayrıca yapılan yeni düzenlemelerde Tiflis yönetimine turizm, Batum limanı ve sınır kapısı gelirleriyle ilgili çeşitli yaptırımlar uygulanmış, elde edilen gelirlerin merkezi yönetime verilmemesi kararlaştırılmıştır.

Gürcistan lideri Eduard Şevardnadze Acaristan'ın merkezden bağımsız faaliyetlerinin kabul edilemez olduğunu ve bundan dolayı Abaşidze'nin istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna karşı Abaşidze, Tiflis yönetiminin kendilerince yasal olmadığını ve Acaristan tarafından tanınmayacağını ilan etmiştir. Mihail Saakaşvili dönemine kadar Batum ve Tiflis arasında yaşanan krizler Renkli Devrim sonrası farklı bir boyut kazanmıştır. Saakaşvili'nin Acaristan ve Tiflis arasında bulunan Colohi bölgesinden geçişinin engellenmesinin ardından sorun için nihai müdahale etkisini göstermiştir. Yönetime geldiğinde ılımlı konuşan Saakaşvili'nin olumlu çabalarını karşılıksız bırakan Arslan Abaşidze, Tiflis ile her türlü ilişkiyi kestiğini açıklayarak yeni bir kaosun oluşmasına neden olmuştur. Denecek başka bir yolun kalmadığını anlayan Gürcistan yönetimi Acaristan liderinin görevinden istifa ederek Tiflis'e itaat etmesi ve yurtdışına çıkması çağrısında bulunmuş ve bu olayları takiben Rusya Acaristan liderinin daha kontrollü davranması için devreye girerek Abaşidze'nin görevinden istifa etmesini sağlamıştır (Star Gazetesi, www.stargazete.com/mobil/dunya/abasidze-kacti-haber-17467.mob, 2004). Acaristan liderinin Rusya'ya sığınmasının ardından Saakaşvili bu bölgenin idari haklarını kısıtlayarak Gürcistan'ın bağımsızlığından bu yana başını ağrıttığı Acaristan sorununu kansız bir şekilde çözmüş oldu. Acaristan'ın etkin bir

muhafif liderle en baştan beri sürdürdüğü olumsuz tavırlar diğer ayrılıkçı bölgeler için de örnek teşkil etmiş ve bugün dahi çözülemeyen sorunların oluşmasını sağlamıştır.

Abhazya Sorunu: Kafkasya bölgesindeki kültürel, tarihi ve siyasi yapısıyla etkin bir halk olan Abhazlar'ın son asırda giriştiği siyasi mücadeleler bölgeye hakim olan diğer güçlerin etkisiyle çeşitli aksamalara uğramıştır. 1921 yılında Foma Eşba liderliğindeki Devrimci Komite Abhaz Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir. Gürcistan ile çeşitli anlaşmalar düzenleyen Abhaz SSC, 1925 yılında ilk anayasayı oluşturmuştur (Aslanlı, www.karam.org.tr/pdf/bolgesel-ve-kuresel-dengeler-acisindan-abhazya-sor1251629624.pdf, 2005). Sovyetler Birliği'nin iradesi sonucu 1931 yılında Abhazya zerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Gürcistan'ın özerk bir bölgesi haline getirilen Abhazya, ancak Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan edebilmiştir. 1980'lerin sonunda Abhazya'nın Sovyet yönetiminden eski haklarını talep etmesiyle başlayan hareketlenmeler zaman içinde farklı boyutlar kazanmıştır. zerk bölge nüfusunun yüzde 17'sini teşkil eden Abhazlar'ın bağımsızlık yönündeki taleplerine karşı Gürcü milliyetçilerin tavrı sert olmuştur (Aslanlı, 2005). Bu tarihten itibaren Gürcistan merkez yönetimi ile Abhazya arasında çok önemli sorunlar başlamıştır. Gürcistan Abhazya'nın durumu daha fazla ileri götürmemesi ve hukuk boşluk doğurma amacını güderek 1978 anayasasını iptal etmiş ve Sovyetler Birliği ncesi 1921 anayasasını yürürlüğe koyduğunu açıklamıştır. Buna karşılık Abhazya da özerklik dönemi öncesine ait 1925 anayasasını yürürlüğe koyduğunu açıklamış ve kendi kaderini tayin etme hakkını kullanacağını belirtmiştir (Aslanlı, 2005). Bu alandaki faaliyetler sonucunda sıcak çatışmalara başlayan taraflar, sorunun daha farklı şekilde çözüleceği beklentisiyle hareket etmişlerdir. Gürcistan'ın 1992 yılında Abhazya'nın başkenti Suhumi'ye askeri müdahalede bulunmasıyla Abhaz, een ve Oset gruplar Kafkasya Halkları Konfederasyonu adı altında Gürcü ordusuna karşı savaşmıştır. Ancak çeşitli devletlerin araya girmesiyle oluşturulmaya çalışılan barış görüşmeleri sonuç vermemiştir. Gürcistan tarafından başlatılan savaşta Kafkasya halklarının desteğini alan Abhazlar zafer elde etmiştir. Abhazlar'ın 1993 yılında Suhumi'yi ele geçirdiği bu çatışmalarda  bine yakın insan hayatını kaybetmiş, büyük oranda Gürcü ise bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.

1994 yılında yeni anayasayı kabul ederek Vladislav Ardzinba başkanlığında yeniden bağımsızlık talebinde bulunan Abhazya, iç bütünlüğü sağlamaya çalışan Gürcü yönetime oldukça büyük zorluklar çıkarmıştır. Uzmanlara göre Abhazya'nın bağımsızlığını ilk ilan ettiği tarihte hedeflediği iki yol vardı: İlki Gürcistan haricinde tam bağımsız bir devlet, ikincisi ise Gürcistan ile beraber federasyon yapılmasına gidilmesiydi. Bunların Gürcistan tarafından kabul edilmemesiyle farklı yollar denenmiş, özellikle ülke bütünlüğünü sağlama politikasından taviz vermeyecek olan Mihail Saakaşvili'nin yönetime gelmesinden sonra Rusya yanlısı tavırlar sergilenmeye başlanmıştır. 2006 yılında Gürcistan tüm bu karşı çıkmalara Abhazya'nın stratejik alanlarından Kodor Vadisi'ni ele geçirecek cevap vermiş (www.civil.ge/eng/article.php?id=13654, 2006), ancak bu bölgeyi iki sene sonra gerçekleşen savaşta kaybetmiştir. Dönemin en önemli gelişmesi olarak da 2008 yılında yaşanan Güney Osetya savaşından sonra Abhazya'nın bağımsızlığı Rusya tarafından tanınmıştır. Rusya'nın bu girişimi 2009 yılında Venezuela ve Nikaragua'nın da Abhazya'nın bağımsızlığını tanınması ile devam etmiştir.

Güney Osetya Sorunu: Sovyetler Birliği'nin Gürcistan'a hakim olmasından sonra Güney Osetya'ya 1922 yılında Gürcistan'a bağlı özerk bölge statüsü verilmiştir. Bölgenin diğer bölümü olan Kuzey Osetya ise 1925 yılında özerk bölge olarak Rusya'ya bağlanmıştır. 1980'lerin sonlarında bölgede esen bağımsızlık rüzgârlarından etkilenen Güney Osetya 1990 yılında Demokratik Güney Osetya Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir (Çolakoğlu, www.circassiancanada.com/tr/arastirma/0125_turkiyenin_gurcistan_politikasi.htm). Bu ilana, bölgenin özerklik statüsünü kaldırarak cevap veren Gürcistan'ın, 1991'de bölgenin başkenti Şinvali'ye askeri müdahalede bulunmasıyla Rus ve Oset barış yanlıları ateşkes talep etmişlerdir. On binlerce insanın yurtlarını terk ettiği olaylar sonrasında Gürcü lider Eduard Şevardnadze ve Rusya lideri Boris Yeltsin bir araya gelerek ateşkes ilan etmişlerdir (Yapıcı, www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/n5EqIJmyoxi1yOvnBuluAHsexH9qoZ.pdf, 2007). 1995'te Gürcistan'da yapılan anayasa değişikliği sürecinde bu konuya yönelik daha hassas tavırlar sergilenmiş ve bölgeye ilişkin yapıcı tanımlamalar kullanılmıştır. 1996 yılında Güney Osetya'da gerçekleştirilen seçimler sonucunda cumhurbaşkanı olan Ludvig Cibirov, Gürcistan'a karşı yumuşak siyaset izlemiş ancak ihmal edilen veya uzatılan

görüşmelerden dolayı Güney Osetya'nın konumu ile ilgili herhangi bir netlik kazanılamamıştır. Gül Devrim'i sonrası yeni Gürcü lider Mihail Saakaşvili'nin yaklaşımları sorunu tamamen çözmeye ve ülke bütünlüğünü sağlamaya yönelik olmuştur. Aynı dönemde iş başına gelen Güney Osetya'nın yeni lideri Edvard Kokoev, Güney Osetya'ya ait bazı önemli kıstasları açıklayarak radikal çözüm önerilerinde bulunmuştur (Yapıcı, 2007). Kokoev'e göre:

- Güney Osetya Rusya aracılığı ile Kuzey Osetya'ya bağlanmalı,
- Gürcistan en baştan beri sürdürdüğü diktatör tavırlarından vazgeçmeli,
- Halkın gerçek isteğini yansıtan referandumlar dikkate alınmalı,
- Dünya Gürcistan'ın Güney Osetya'ya uyguladığı katliamları tanımalı.

Yeni liderin sert yaklaşımları karşısında itidalli davranan Saakaşvili aynı yılın sonunda yeni planların oluşturulacağını ve konuyla ilgili yeni düzenlemelere gidileceğini belirtmiş, ancak sunulan maddeler karşı tarafı ikna etmemiştir. Aynen Abhazya'da olduğu gibi iki amaç taşıyan Güney Osetya, tam bağımsızlık veya Kuzey Osetya'ya bağlanma isteğini sürdürmüştür. AGİT ve Birleşmiş Milletler dahil olmak üzere etkin devletlerin girişimlerinin de en baştan beri sonuçsuz kaldığı Güney Osetya'da şimdiye dek gerçekleştirilen bağımsızlık referandumlarında halkın %90 oranında "evet" oyu kullanması da meselenin çözümü için etkin nitelik taşımamıştır. Bu konunun belirli çevrelerce dile getirilmesi de çözümsüzlük dışında herhangi bir özellik taşımamaktadır. Kendi kaderini tayin etme hakkının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği Kafkasya'da bu söylemlerin gündem doldurmaktan başka özelliği olmamıştır.

Güney Osetya liderinin zaman zaman Rusya'dan destek beklemesi ve sert açıklamalarda bulunması ve Gürcü tarafının da aynı şekilde karşılık vermesi iki taraf arasında gerilen ilişkilerin bir noktada patlamasına sebep olmuştur. Ağustos 2008'de Gürcistan'ın bölgeye askeri müdahalede bulunmasıyla birlikte kısa sürede bir Rusya-Gürcistan savaşı meydana gelmiştir. Pek çok insanın hayatını kaybettiği bu savaşta bölge denklemleri değişmiş, savaş sonrasında Rusya en baştan beri ayrılıkçı mücadeleyi sürdüren Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını tanımıştır. Abhazya'da

olduğu gibi bu tanıma girişimi farklı devletlerin de aynı doğrultuda hareket etmesini beraberinde getirerek sorunun uluslararası konumunu güçlendirmiştir (www.palhaber.com/haber/dunya/dunya-genel/guney-osetya-yi-8-ulke-daha-taniyacak.html, 2009). Gürcistan ise savaşın getirdiği külfetle beraber çözülemeyen sorunlarla baş başa kalmıştır.

Cavaheti Sorunu: Gürcistan'daki toplam nüfusun %8'ini oluşturan Ermenilerin çoğunluğu Cavaheti bölgesinde ikamet etmektedir. Bölgenin asıl ahalisi olan Ahıska Türklerinin 1944 yılında başka bölgelere göç ettirilmesinden dolayı bölge nüfusundaki değişiklikler bugünkü durumu ortaya koymuştur. Ahıska Türklerinin geri dönüşü ile ilgili bürokratik işlemler bugün dondurulmuştur. Bölgedeki Ermeni nüfusun Gürcistan'a olan olumsuz etkileri son dönemlerde daha da artmıştır.

Nüfus çoğunluğunun Ermeni olmasından dolayı bölge üzerinde çeşitli haklar iddia eden Ermenilerin söylemleri şunlardır:

- Gürcistan bu bölgede yaşayan etnik gruplara ayrımcılık yapmaktadır,
- Bölgedeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapı Gürcistan'ın diğer bölgelerinden daha yetersizdir,
- Bölgeye kültürel ve siyasal özerklik statüsü kazandırmak üzere mevcut konumu tartışmaya açılmalıdır

(Kanbolat, www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Print&DergiIcerikNo=218&Yer=DergiIcerik, 2001).

Son zamanlara dek Ahılkelek'te bulunan Rus askeri üssü Ermeniler için büyük önem arz etmiştir. Burada istihdam edilen Ermenilerin bölge güvenliğini tehdit edeceğini düşünen Gürcistan bölgede bir Rus etkisinin olmasından da son derece rahatsızdı. Bölgedeki ekonomik yetersizliklerin kendilerini Rusya ve Türkiye'ye muhtaç ettiği Ermeniler, Gürcistan dahilinde etkin olma çabalarını sürdürmektedirler. Geçtiğimiz yıllarda "Birleşik Cavah" hareketinin Gürcistan meclisine gönderdiği mektupta; Rus üssünün kapatılmaması, Gürcistan'ın sözde Ermeni soykırımını tanıması, Ermeni okullarında Ermeni tarihinin okutulması yönündeki yasağın

kaldırılması konularına değinilmiştir (Oğan, www.turksam.org/tr/a308.html, 2005). Sosyal hayatta oldukça etkin olan Ermenilerin hemen hemen her alanda Gürcistan aleyhine faaliyet göstermesi gözden kaçmayan bir durumdur. Diplomatik Gözlem’de sıralanan kuruluşlara göre: Ermenice gazeteler, Ermeni kiliseleri, Kiliseler Şurası, Gürcistan Ermeniler Birliği, Acaristan Ermenileri Birliği, Gürcistan Ermeni Teşkilatları Birliği, Gürcistan Ermeni Kiliseleri Birliği, Tiflis Ermeni İcması, Gürcistan Ermeni Kadınları Şurası, Paros Ermeni Kadınları Teşkilatı, Gürcistan Ermeni Gençleri Teşkilatı, Gürcistan Ermenileri Hıristiyan Demokrat Hareketi, Sarı Anzavur Teşkilatı, Sayat Nova Ermeni Medeniyet Merkezi, Cavahk Ermeni Milli Sosyal Siyasi Hareketi, Vırk Ermeni Milli Partisi, Ovanes Tumanyan Fonu, Gürcistan Ermeni Ressamlar Birliği, Vurnatun Gürcistan Ermeni Yazarlar Birliği, Gürcistan Ermeni Kabiliyetleri Teşkilatı, Gürcistan Ermeni Devlet Dram Tiyatrosu bunlardan en etkin olanlarıdır.

3.5. Gürcistan’da Televizyon Yayıncılığının Tarihi: Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Dönem

Gürcistan’da televizyon yayıncılığı Mtaçmindi’deki merkez stüdyonun televizyon kulesinin ve binasının yapılmasıyla başlamıştır. Televizyoncular çok basit teknik vasıtalarla yayını gerçekleştirmeye çalışıyordu. Gürcü televizyonun ilk spikerleri Liya Mikadze ve Aleksandra Liluaşvili idiler. Televizyon stüdyosunun dizaynı için ünlü Ressam-Grafiker Tengiz Samsonadze davet edildi. O, aynı zamanda ilk televizyon ambleminin de yaratıcısı oldu.

30 Aralık 1956 tarihinde saat 20.00’da Gürcistan televizyonu ilk programını yayınladı. Programın sunucusu Akakiy Ciciguri idi. Televizyonun ilk programları “Yazarlar stüdyoda”, “Yeni kitaplar” ve televizyon dergisi olan “Güzel sanatlar” idi. Stüdyonun ilk yabancı konukları Berill Grey (İngiliz bale dansçısı), Lyuçiya Bosse (İtalyan film yıldızı), İovanna (Yunan şarkıcı) ve ünlü Amerikan müzik grubu “İce Review” oldular.

1958 yılında televizyonun gençler şubesi başkent Tiflis’in kurulmasının 1500 yılı şerefine “Gürcistan’ın Arşivi ve Müzeleri” adlı devamlı haftalık program hazırladı.

Aynı yılda televizyon çalışanları ile izleyicilerin ilk görüşü düzenlendi. Tiflis Üniversitesi'nin salonundan yapılan canlı yayında izleyiciler günün aktüel problemlerine değinerek onları müzakere etmişler (www.geotvr.ge). İlk televizyon belgeseli film kamerasıyla çekilmişti. Belgeselin yöneticisi Şota Arçvadze idi. 1958 yılında küçük televerici kuruldu ve bunun sayesinde Rusya'dan iki program ("Haberler" ve "Askerlere") almak mümkün oldu.

Gürcü televizyonu kurulduğundan bu yana hep çocuklar ve gençler için olan programlara büyük önem verilmiştir. Özellikle çocukların yaşına ve ilgi alanlarına göre çeşitli programlar hazırlanırdı. 1959 yılında çocuk ve gençler şubesinin müdürü Şota Karuxnişvili ilk çocuk televizyon tiyatrosunu kurmuş ve "Şen Otel" adlı ilk müzikal programı hazırlamıştır.

1960 yılında Dumanisi, Tianeti ve Signagide küçük televericiler kurulmuştur. Karadeniz sahilinde yaşayan vatandaşlar başkentten gelen sinyalleri Şoçi şehrindeki stüdyodan rahatça alabiliyordu. Aynı yılda Yönetmen Şota Karuxnişvili açık havada kurulmuş stüdyoda "Kako Kaçağı" (yazar, İlya Çavçavadze) adlı televizyon gösterini hazırladı. Bu gösteri tüm Sovyetler Birliği'nde ilk açık hava gösterisi idi. 1961 yılında televizyonun ilk foto arşivi kurulmuştur. 1961-1976 yıllar Gürcistan televizyonunun hızla gelişen zamanları olmuştur. Bu yıllarda renkli yayına da başlanmıştır.

1960-1965 yıllarında merkezi Moskova stüdyosu haftada yedi kez Gürcistan'ın programlarını yayınlamış ve bu programlarla izleyiciler Gürcistan, onun insanları ve kültürü hakkında bilgi sahibi olma şansını yakalamıştır. 1965 yılında Birlik ülkelerinin çoğu Tiflis stüdyosundan yayınlanan programlara erişebilmiştir.

1968 yılında Gürcistan'ın da renkli yayına geçmesi yayın kalitesini yükseltmiş ve Gürcü televizyonu Fransız televizyon sistemi olan "SECAM"ı seçmiştir. Aynı yılda Gürcü televizyonunda müzikal programlar şubesi açılmıştır. 1960-70'li yıllarda caz müziği, Sovyetler Birliği'nde Batı'nın insanları kötü yönden etkileyen müziği gibi tanımlanmıştır. Buna rağmen, Gürcistan televizyonunun müzikal programlar şubesi caz müziğini ve caz müzisyenleri anlatan "Bu Ünlü Müzik" adlı programı hazırlamış, yayına vermiştir.

1970 yılında gençler şubesinin desteğiyle Birlik ülkelerinde ilk gençler programları festivali olan “Tiflis-Moskova” tele köprü programı düzenlendi (www.geotvr.ge). Spor şubesinin başına ünlü sunucu ve yorumcu olan David Klibadze geçtikten sonra bu şubede köklü değişiklikler yaşandı. O, ilk kez yurtdışındaki spor turnuvaları hakkında bilgi vermiş ve bu turnuvaları yorumlamıştır. 1978 yılından 2000 yılına kadar David Klibadze dünya futbol şampiyonasından röportajlar sunmuştur. Onun programının ünlü konukları arasında İngiliz Bobi Çarlton, Alman Frank Bekenbauer, İtalyan Alfredo di Stefano gibi futbolcular olmuştur.

1978’de Abhaziya özerk bölgesinde televizyon yayıncılığının başlanması hakkında karar kabul edilmiş ve 6 Kasım 1978 yılında Abhaziya’da gürcü televizyonun programları yayınlanmıştır.

1979-1986 yıllarda Sovyetler Birliğindeki sert sansüre rağmen, Gürcistan televizyonunda insanların dertlerini anlatan programlar yayınlanmıştır. “Sizin Bakış Açımız” programı bu bakımdan en başarılılarından biri olmuştur. İzleyici mektuplarının çoğunda ülke kanunlarının çiğnendiği vurgulanmış ve bu konuyla ilgili neredeyse 60 program hazırlanmıştır. O devrin en ünlü programlarından biri de “Kakabeti Zili” idi. Bu programda çalınmış çocuklarla ilgili deliller araştırılır, onlardan bahsedilirdi.

1979 yılında Gürcü televizyonunda halk yaratıcılığı şubesi de açılmıştır. 1980 yılında mevcut teknik altyapıyla Gürcü halkının %94’ü Gürcistan’ın birinci kanalını, %80’i merkezin birinci kanalını, %40’ı merkezin ikinci kanalını, %30’u ise Gürcistan’ın ikinci kanalını izleme imkanı vardı.

1981 yılında uluslararası programlar şubesi yeni “Uluslararası Gündelik” adlı programı yayınlamıştır. Bu programda yurtdışındaki yorumcuların dünya siyaset meydanındaki olaylar, konular hakkında fikirlerini seslendirir, yerli yorumcular da bu fikirleri eleştirirdi.

Zaza Daraseli, Gençler Şubesi’nin baş editörünün “Genç aktörler TV Kulübü” adlı programı zamanın en çok izlenenlerinden idi. Bu programda edebiyat, müzik, tiyatro alanlarında adı yeni tanınan gençlerle ilgili röportajlar hazırlanırdı.

1983 yılında tarım alanında yeni teknolojilerin uygulanması, bu sahada televizyon programına da ihtiyaç duyurmuştur. Birinci kanalda haftalık “Çiftçiye Tavsiye” adlı program yayınlanmış ve programın sunucusu da bizzat tarım ve köy işleri bakanının kendisi olmuştur. 1980’lerin sonunda hükümet Gürcistan’ın yüksek dağlık bölgelerinin problemlerine odaklanmıştır. Gençler şubesinin hazırladığı “Dönüş” programı Gürcistan’ın tarihi mimarlık anıtlarıyla zengin olan Şatili bölgesinin yeniden yapılanmasından bahsederdi. 1985 yılında televizyonun tarım şubesi tarafından “Vatandaş, Toplum, Kanun” adlı program hazırlamıştır. Gazeteci Karlo Luarsabişvili üç yıl devam eden programında, doğayı mahveden kaçak avcılardan ve onları koruyan resmi yetkililerden bahsetmiştir.

Birlik ülkeleri arasında Çernobil reaktör kazasıyla ilgili en hızlı ve en dolgun bilgiyi gürcü televizyonu vermiştir. Gazeteci, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun başkanı olan Armaz Saneblidze hazırlamış olduğu “Mendeleyev Tablosunun Tümü” programında yüksek riskli Çernobil bölgesinden röportajlar hazırlamış, kazayla ilgili geniş bilgiler vermiştir.

1987 yılının mayısında Güney Osetya ve Acariya özerk bölgesinde de televizyon stüdyoları faaliyete başlamıştır. Gürcistan televizyonu kurulduğu ilk günden itibaren programlarında her zaman milli adet ve geleneklere sadık kalmış, milli kültürlerini, milli kimliklerini koruyup muhafaza edebilmiştir. Bundan dolayı da Sovyetler zamanında olduğu gibi, bağımsızlığını kazandıktan sonra da bir Gürcü imajı her zaman diğer Birlik ülkelerinden seçilmiştir.

1988 yılında “12:00 Kabil’de” programında Afganistan’dan savaşla ilgili röportajlar hazırlanmıştır. Olay yerinden bilgileri gazeteciler Armaz Saneblidze ve Amiran Murvanidze izleyicilere iletmiştir. Aynı yılda Ermenistan’ın Spitak bölgesindeki dehşetli depremle ilgili Merab Beradzenin hazırladığı röportajlar da televizyonda yayınlanmıştır. Aynı zamanda, 1988’de televizyona uzmanlar hazırlamak için Tiflis’te Gürcistan’ın Radyo ve Televizyon Enstitüsü açılmıştır. 1990’lı yıllar Gürcistan televizyon yayıncılığının bağımsız yılları olarak nitelendirilmektedir. SSCB’nin çöküşünden sonra Gürcistan bağımsızlığını ilan etmiş ve yayıncılıkta da yeni döneme girmiştir.

90'ların başlarında kanalların çoğu profesyonel ekip eksikliğinden zorluk yaşamakta, bunun sonucu olarak da kalitesiz programlar ortaya çıkmaktaydı. Hatta o zamanlar kanalların bazıları kendilerini yetiştirmiş meraklılar tarafından kurulmuş, iletim cihazlarını da gönüller kendileri kurmayı başarmışlardır. İki adet VHS cihazı kaydedicisinden kurulmuş basit montaj seti, büyük bir başarı, hatta bir lüks olarak kabul edilmekteydi.

1996 yılında Gürcistan Televizyon Ağı, 15 şehir ve kasabayı kapsayan, devlete ait olmayan 15 televizyon kanalını bir araya getirerek çalışmalara başladı. GTA üyelerinin yayın süresinin %80'i lisanslı video yapımlardan oluşmaktaydı. 2000 yılının Ocak ayında Birleşmiş Televizyon Ağı'nın 10 üyesi birleşerek küçük bölgeler için reklam gelirleri hazinesi oluşturdu.

1998-2003'ler ülkede yeni kanallar açılmıştır: "İberiya", "Kafkasya", "8. Kanal", "Mze", "Maestro", "İmedi" gibi (www.средства%20массовой%20информации%20современной%20Грузии%20%20Memoid.ru.htm).

Gül Devrimi'ne kadar, yani ülke başkanı Şevardnadze döneminde kitle iletişim araçları yeteri kadar özgür idi ve hükümet yanlısı televizyon kanalları neredeyse yok durumundaydı. Hatta ülkenin birinci kanalı bile hükümete muhalif ola biliyordu. Bu dönemde televizyon kanalları, muhalif görüşlerine göre bir birlerinden ayrılırdı.

Gürcistan 2003 Kasım ayında yapılan milletvekili seçimleri ardından kısa süren siyasi bir kriz geçirdi. Hile karıştırıldığı gerekçesiyle muhalefetin seçim sonuçlarını tanımaması ardından, halk mitingleri düzenlendi, parlamento önünde oturma eylemleri yapıldı. İstifaya çağrılan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'nin tüm bu eylemlere rağmen seçimlerin geçerli olacağına ısrarı ardından göstericiler parlamentoyu bastı. Şevardnadze ülkede olağanüstü hal ilan ederek gerginliği gidermeye çalıştı, ancak başarılı olamadı. Baskılar sonunda, Eduard Şevardnadze'nin 23 Kasım'daki istifasıyla cumhurbaşkanlığı makamı boşaldı. Şevardnadze muhalifleri, kansız sağlanan yönetim değişikliğini başta "kadife devrim" olarak adlandırdılar. Göstericilerin eylemlerinde sık sık güllerle tepkilerini ifade etmesi dolayısıyla, bu isim bir süre sonra "gül devrimi"ne dönüştü. Şevardnadze'nin istifası ardından başkanlık

seçimleri yeniden yapılana dek cumhurbaşkanlığını Meclis Başkanı Nino Burjanadze, geçici olarak üstlendi. Burjanadze 2 Kasım seçimlerine kendi adını taşıyan muhalefet partisinin başında girmişti. Ancak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmayarak Saakaşvili'ye destek verdi (www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127/gurcistan surec.shtml, 2004).

Lakin cumhurbaşkanlığı makamına Mihail Saakaşvili'nin gelmesiyle ülkede ve medya alanında durum ciddi şekilde değişmiştir. “Gül devrimi”nden sonra gazetecilerin ve televizyon kanallarının durumu kötüleşmiş, onlar üzerinde baskı artmıştır. Medya uzmanları, Saakaşvili hükümetinin neredeyse tüm televizyon kanallarındaki haberlere müdahale ettiğini belirtmişler. Bunun neticesi olarak, ülkedeki çoğu televizyon kanalı ya hükümetin kontrolü altına geçmiş ya da kapatılmıştır. Mesela, “İberiya”, “202”, “8. Kanal” gibi televizyon kanalları Saakaşvili hükümetinin çabaları sayesinde kapanmıştır. Devrimden bir yıl sonra ise popüler iki siyasi program da kapatıldı: İrakli İmnaışvilinin sunduğu “Seçim Arifesinde” siyasi talk-show’u ve canlı yayın sırasında programı terk eden Eka Khoperia tarafından sunulan “Serbest Konu” programı. Daha sonra bu gazeteciler kendi seçimlerini, onların faaliyetlerine karışan yüksek hükümet yetkililerinin baskısı altında yapmak zorunda kaldıklarını açıklamışlardır (Robakidze, 2011).

“Gül Devrim”inden iki yıl sonra Gürcistan medyası sıkı kısıtlamalar içerisinde varlığı sürdürmüştür. Bazı gazetecilerin, televizyon kanallarına, cumhurbaşkanı, bakanlar ve diğer önemli kamu figürleri tarafından düzenlenen brifinglere, toplantılara ve kamu olaylarına katılmaları yasaklanmıştır.

Gürcistan, Güney Kafkasya bölgesinde “bilgi edinme özgürlüğü hakkında kanun” kabul eden ilk ülke olmuştur, lakin şimdiye kadar Gürcistan hükümeti tarafından tam olarak uygulanmaya konulmamıştır. Yasanın kabul görmesi ülkede araştırmacı gazeteciliğin gelişimini sağlamış ve yolsuzluğa batmış bir hükümet üzerinde etkili bir gözetim rolü oynamıştır.

Gürcistan’da bilgi edinmeye kısıtlamaların en bariz yaşandığı zaman 2003 Parlamento seçimleri sırasında (“Gül Devrim”inden önce) yaşanmıştır. Hükümet o

dönemde seçim sonucunu etkilemek ve böylece de, iktidarı korumak için medyayı kontrol altında tutmayı denemiştir. Buna örnek olarak, 2003 yılında Rustavi-2, Gürcistan'ın muhalif gençlik hareketi olan "Kmara" tarafından çekilmiş video görüntüleri yayınladı. Bu video Merkezi Seçim Komisyonu üyelerini oyların sayımı zamanı tarafsız kalmaya mecbur etti. 2003 yılının Kasım'ında Merkezi Seçim Komisyonu, Rustavi-2 kanalından gelen gazetecilere MSK binasından yayın yapmayı ve rapor hazırlamayı yasakladı. MSK üyeleri, Rustavi-2 kanalını Seçim Komisyonu üzerinde baskı yapmakta suçladı. MSK başkanı Nana Devdariani ve komisyonun 12 üyesi bu yasağı destekledi.

2007 yılının Eylülü'nden 2008 yılının Mayıs'ına kadar ülkede siyasi kriz yaşandı. Ülke muhalefeti hakimiyette olan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili'yi iktidardan indirmek istedi. Karşı durmalar sadece sokak protestolarında değil, aynı zamanda televizyon kanallarında da olmuştur. "Rustavi-2", "MZE" ve Kanal 1 hükümetin fikirlerini ekranlara yansıtırken, "İmedi" ve "Kafkasya" televizyon kanalları ise muhalefetin çıkışlarını yayınlamakta idi. "İmedi", 2 Kasım'dan itibaren Badri Patarçaşvili'nin de iştirak ettiği muhalefetin sokak protestolarını canlı olarak yayınlayan yegâne televizyon kanalı olmuştur. 7 Kasım 2007 yılı protestoların uç noktası oldu; Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili güç kullanarak protestoyu dağıtmış, ülkede olağanüstü hal ilan etmiş ve nihayet özel kuvvetlerin yardımıyla "İmedi" kanalını kapattırıştır. Daha sonra kanalın mülk varlığına ve lisansına mahkeme tarafından el konuldu, aynı zamanda kanala mevcut hükümeti devirme girişimi suçuyla dava açıldı. Aynı zamanda diğer muhalif yönlü "Kafkasya" televizyon kanalının da yayın hakkı elinden alınmıştır. Kamu yayıncısı olan Kanal 1 hariç diğer televizyon kanalları yayına haber programı olmadan çıkmıştır. 16 Kasım 2007 tarihinde ülkedeki olağanüstü hal kaldırılrsa da, "İmedi" kanalının lisansı geri verilmedi ve hatta Tiflis Şehir Mahkemesi tarafından kanalın binası mühürlendi.

Bu olaya sadece Gürcistan muhalefeti değil, aynı zamanda dünya da olumsuz tepkiler verdi. Avrupa Birliği Parlamento Üyesi olan Matias Yorş bu hadiseyle ilgili "Protestocuları güç kullanarak dağıtmak ve televizyon kanalının yayını durdurmak

demokratik sistemli ülkede kabul edilemez.” sözlerini söylemiştir (Ablotiya, 2009). Lakin Saakaşvili bu olayla ilgili kendini savunarak şunları demiştir:

7 Kasım’da kanal, bizim Gürcistan Ortodoks Kilisesi’nin bahçesinde toplanan protestocuları polis ve özel kuvvet kullanarak dağıttığımızla ilgili haber yaymıştır. Kanal başkanı Badri Patarkaşişvili ise, bu faşist rejimin devrilmesi için son kuruşumu da harcarım diye bir açıklama yapmıştır. Tüm bunların hepsi de canlı yayında yayınlanmıştır. Bunca şeyden sonra bize ne yapmak kalırdı?

(www.средства%20массовой%20информации%20современной%20Грузии%20%20Memoid.ru.htm)

Avrupa Birliği’nin ve ABD hükümetinin baskılarıyla İmedi Tv, 10 Aralık 2007 tarihinde yeniden yayına başladı, lakin 25 Aralık tarihinde bir daha yayına son verildi. Bu sefer sebep farklı idi. Hükümet, kanalın başkanı Patarkaşişvilinin Gürcistan’ın yüksek rütbeli biriyle konuştuğu ses kaydını ifşa etti. Bu ses kaydında “İmedi” kanalı rehberinin resmen hükümete askeri devrim yapmayı planladığı ortaya çıkmıştır. 15 Ocak 2008 yılında Tiflis Şehir Mahkemesi işadamını hapis cezasına mahkum etti.

Daha sonra İmedi TV uzun zaman yayın yapamadı. Buna neden kanalın başkanı Badri Patarkaşişvili’nin Londra’daki ölümü idi. Çünkü onun ölümünden sonra yayın haklarının kime geçeceğiyle ilgili kanal yönetimi üyeleri arasında bir sıra tartışma yaşandı. Patarkaşişvili’nin eşi İna Gudavadze tüm mülkünü ona devredileceğini beklerken, Badri’nin üvey erkek kardeşi ve hükümete yakın olan işadamı Cozef Key, holdingi yönetmek yetkisine sahip olduğunu açıkladı. Kanalın yeni sahibinin kim olacağıyla ilgili hem New York mahkemesinde, hem de Tiflis mahkemesinde duruşmalar olmuş, New York’taki duruşmada Key’in aleyhine karar çıkarılsa da, Tiflis mahkemesinin kararıyla kanalın tüm hakları Key’e geçmiştir. Gudavadze ve ülke muhalefetinin fikrine göre, o, kanalın devrini almak için sahte belgeler kullanmış ve hükümetle işbirliği yaparak muhalif yönlü kanalın siyasetini değiştirmiştir.

Bu olaydan sonra, İmedi Tv, 2008 yılının Mayıs’ında yayını yeniden başlamış ve kanal tamamen siyasetten uzak yayın yapmaya başlamıştır. Ekranda sadece konserler, diziler ve filmler yayınlanırdı. Bunun bir diğer nedeni de kanalın kapatılmasından sonra birçok habercinin kanaldan gitmesi idi.

2008 yılının Ağustos ayında Güney Osetya bölgesindeki silahlı çatışma sırasında ve çatışmanın sona ermesinden sonra ülkedeki tüm televizyon kanalları hükumete tabi oldular ve kanallarda siyasi tartışma programlarının yayını durduruldu. Gürcistan kanallarında hükumete karşı eleştiriler yapılmadı. Rus kaynaklarında bu durum Gürcistan kitle iletişim araçlarının Rusya'ya açtığı “enformasyon savaşı” olarak nitelendirilmiştir. Savaştan sonra “Der Spiegel” adlı Alman dergisi, Gürcü medyasının ağustos savaşı sırasında hükumete destek olduğu hakkında yazı yazmıştır.

Savaş başladıktan sonra Rusya'nın tüm televizyon kanallarının Gürcistan'da yayını durduruldu ve aynı zamanda da tüm “ru.” sonluklu internet siteleri kapatıldı. Uluslararası medya örgütleri, vatandaşların bilgilere erişim haklarının elinden alınmasını neden göstererek bu olaya itiraz ettiler.

1 Eylül 2008 tarihinde “İmedi” kanalı yeniden haber programı yayınlamaya başlamış, lakin bu sefer kanal artık hükumete sadık bir yayın politikası izlemiş ve siyasi anlamda “Rustavi-2” kanalının analogu olmuştur. 2009 yılının Şubatı'nda Key, “İmedi” kanalını “Rakin Georgia” adlı Arap şirketine satmıştır. Kanalın eski başkanları gibi, Poti Limanı'nda büyük yatırımları olan yeni sahibi “Rakin” şirketinin rehberliyi de Gürcistan hükümetiyle iyi geçinmekteydi.

4 Ocak 2010 tarihinde kamu yayın kanalının bazında ilk Rus dilli internet yayıncısı olan “İlk Kafkas Kanalı” yayınına başladı. Kanalın yaratılmasında amaç Gürcistan'da ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan insanları doğru yönde bilgilendirmek idi. 15 Ocak'tan itibaren ise kanal uydu vasıtasıyla tüm post-Sovyet ülkelerinde yayınlanmağa başladı. Bu kanalın yayına girmesinden Cumhurbaşkanı Saakaşvili de memnun kaldı: “Biz Rus dilini kaybetmemeliyiz.” Lakin muhalefet bu durumdan pek hoşnut olmadı, hatta onlar Tiflis'in merkezinde yerleşen kanalın binasına Putin'in silahlı bombalarla saldıracağından korkmaktaydılar.

13 Mart 2010 Cumartesi akşamı “İmedi” kanalı Rusya işgalinin başlanması ve Gürcistan cumhurbaşkanının öldürülmesiyle ilgili bir röportaj yayınladı. Bu haber ülke ahalisi arasında paniğe ve hükümet yetkililerinin rahatsız olmasına neden oldu. Bu durum da profesyonel gazetecilik dünyasını olumsuz etkiledi. İnsanları sakinleştirmek

için kanalın stüdyosuna acilen cumhurbaşkanının basın müşaviri Manana Mancgaladze gelerek “İnsanların sınırlarıyla oynamak olmaz.” açıklanmasını yapmıştır. Uluslararası ortamda bu olay çok kötü karşılandı. “İmedi” defalarca özür dilemesine rağmen, halk arasında olayın gerçek yüzüyle ilgili fikir karışıklığı oluşmuştur.

2009 yılının Nisan ve Mayıs aylarında sokak gösterileri zamanı muhalif yönlü birçok kanalın gazetecileri baskıya maruz kalmış ve polisler tarafından dövülmüştür. Bu olaylara itiraz olarak, iki muhalif yönlü televizyon kanalının -“Maestro” ve “Kafkasya”- 24 saat boyunca yayını durdurmuştur. Mayıs ayında ise, kimliği bilinmeyen kişiler tarafından, “Maestro” kanalının binasına bir el bombası atılmış ve bina hasar görmüştür. Lakin herhangi bir can kaybı yaşanmamıştır.

Televizyon, Gürcistan’ın en önemli medya aracı olup, siyasi gündemi belirlemekte ve böylece kamuoyunu yönlendirmektedir. Bir Gürcü gün boyu ortalama üç saat 58 dakika televizyon önünde zaman geçirmektedir ve bu göstergeye göre TV izlemeye bir Avrupalıdan (üç saat 45 dakika) daha fazla zaman harcamaktadır. Gürcülerin %96’sı siyasi haberleri televizyon vasıtasıyla takip etmektedir.

Ülke yayıncılığı üç büyük kanalın etkisinde gelişmekte ve bu kanallar iktidardaki Birleşik Ulusal Hareket Partisi ve muhalif politikacılar arasındaki gerçek ve bilgilendirici tartışmalar için bir platform sağlamaktadır. Rustavi 2, İmedi ve Kanal 1’de yayınlanan ulusal haber programları hemen hemen aynıdır ve bu haber programlarının iyi koordine edilmesinin göstergeleridir. Medya uzmanları, halkın aslında olduğundan daha çok Gürcistan televizyonuna güvensizce yaklaştığının altını da çizmektedir.

Gürcistan Milli İletişim Komisyonu verilerine göre, ülkede 47 televizyon kanalı, 5 özel ayrıcalıklı televizyon kanalı, 4 kablolu yayın kanalı ve 27 radyo kanalı mevcuttur. Bu kanallardan ikisi devlet televizyonudur: Kanal 1 ve Acara TV.

3.5.1. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler

Diğer Güney Kafkasya ülkelerinde olduğu gibi Gürcistan da, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve bağımsızlığını kazanmasından sonra televizyon yayıncılığında özelleşme sürecine girmiştir. 90'lı yılların ortalarında ülkede ard arda özel televizyon kanalları açılmıştır.

Gürcistan TV pazarına büyük ölçüde, birçok kişi tarafından hükümet sözcüleri gibi kabul edilen iki özel televizyon kanalı olan “Rustavi 2” ve “İmedi” TV hakimdir. 2009 yılının ilk altı ayında 35,6 oranında pazar payı ile Rustavi 2, ülkenin en popüler kanalı idi; 25,4 oranlı pazar payıyla İmedi TV ise ikinci sırada idi.

Tablo 2

Gürcistan'da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı

<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranı</u>	<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranı</u>
Rustavi 2	% 35,61	Maestro	% 2,67
İmedi	% 25,43	Evrika	% 1,88
Kanal 1	% 8,25	Acara	% 1,87
Kafkasya	% 3,99	Diğer gürcü kanalları	% 1,42
Sakartvelo	% 3,44	Rusya kanalları	% 5,95
Mze	% 3,40	Yabancı kanallar	% 4,27

Kaynak: Television in Georgia-Ownership, Control and Regulation. (2009), 6, www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf

1994 yılında kurulan “Rustavi 2” ilk günlerden itibaren muhalif yanlı bir televizyon kanalıydı, burada her zaman hükümet aleyhine haberler yayınlanırdı. Lakin “Gül Devrim”inden sonra kanalın yayın politikası ve yönetimi değişti. “Rustavi 2” değişen hükümet yanlı yönetimle beraber yayın siyasetinde de hükümet yanlısı olmaya başlamıştır. Yeni yayın siyasetiyle uzlaşamayan sunucular ve teknik elemanlar işten çıkarılmaya başladı. Mesela, 2006 yılında canlı yayınlanan “Serbest Konu” siyasi talk-show programında sunucu Eka Hoperya birden işten çıkarıldı ve yayından uzaklaştırıldı.

Nedeni ise, sunucunun hükümetin teklif ettiği politikacıyı programa davet etmemesiydi (Ablotiya, 2009).

Ülkede en popüler kanalının Rustavi 2 olmasına rağmen, İmedi Tv ve Mze TV de 2003 seçimlerinden sonra popülerlik kazanmaya başlamıştır. 2003 yılında faaliyete başlayan “TV 202” kanalı ise diğer kanalların canlı tartışma programlarını durdurmasından sonra, kendi canlı talk-show’ları ile popülerlik kazanmıştır. Tiflis’te yerleşen televizyon kanallarının çoğu müzik ve eğlence ağırlıklı programlar sunmakta ve böylece daha çok gençler tarafından izlenmektedir.

Güney Osetya Savaşı’ndan sonra, Amerikan hükümetinin baskısıyla Gürcü yetkilileri sırf muhalif yönlü özel siyasi televizyon kanalı olan “Maestro”nun açılmasına izin vermiştir (www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf, 2009). Eskiden bu kanal sadece eğlence programları yayınlamaktaydı. Böyle kanallardan biri de “Kafkasya”dır. TV kanalının sahibi katı muhalefetçi David Akubardiya’dır. Bu kanalların kısıtlı sayıda izleyici var, çünkü kanalların programlarını yalnızca ülkenin bazı bölgelerinde izlemek mümkündür. 2009’un Temmuzunda “Maestro” kanalı uydu aracılığıyla Gürcistan’ın her yerinde yayın yapabilmek için Gürcistan Milli İletişim Komisyonu’ndan lisans almıştır. Lakin şimdiye kadar, 18.000 dolarlık bütçeye sahip kanal bu sinyal için aylık ödeme yapamamıştır.

Gürcistan’da televizyon kanallarının çoğunun sahibi hakim partiden olanlardır. Örneğin, “Sakartvelo” kanalı resmi olmasa da, Milli Savunma Bakanlığı’nın kanalı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda diğer özel kanalların da hisseleri ya hükümete yakın kişilerin ya da hükümeti temsil edenlerin elindedir (www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf, 2009, 9).

Gürcistan hükümeti ülkedeki yayın kuruluşlarına siyasi bakış açılarından dolayı farklı yaklaşım sergilemektedir. Mesela, Gürcistan Milli İletişim Komisyonu “Rustavi-2” kanalına da sık sık yaptırım uygulasa da, onlara her yıl yeni frekanslar

verilmektedir, lakin muhalif yönlü “Maestro” kanalının küçük bir uydu isteği hiçbir neden gösterilmeden reddedilmektedir.

Televizyon kanalları kendi politik çıkarlarına göre, haberlerini düzenlemektedir. Yapılmış araştırmalardaki numuneler bunun kanıtıdır. Mesela, 12 Nisan tarihinde belediye işçileri ve protestocular arasında çıkan olaydan sonra Rustavi-2 kanalı haber programında 55 saniye resmi yetkililerin fikirlerini, 12 saniye ise protestocuların fikirlerini yayınlamıştır. 1 Nisan’da ise “Kafkasya” kanalında Gürcistan’ın sanat hazinelerinin satışı iddiasıyla yapılan protesto yayınlanmıştır. Bu olayda ise muhalif yönlü “Kafkasya” kanalı haberlerde sadece protestocuların fikirlerine yer vermiş, hükümeti veya Kültür Bakanlığı’nı temsil eden karşı tarafın düşüncelerini dikkate bile almamıştır. Tüm bunlar Gürcistan televizyon haberlerinde dengesiz enformasyon akışının olduğunun göstergesidir. Televizyon sektöründe devam eden bu kutuplaşma, bugün Gürcistan’da medyanın gelişimi önündeki en önemli sorunlardan biridir.

Gürcistan’ın bölge başkentlerinin çoğunda en az bir özel televizyon kanalı bulunmaktadır. Çok sayıda küçük yerel ve bölgesel kablolu kanal, yerel haber programları ile eyaletlerde faaliyet göstermektedir. Eyaletlerdeki televizyon kanalları maddi açıdan çok eziyet çekmektedirler. Aylık gelirlerinin çok düşük olduğu bu kanallar yerel yönetimden asılı durumu düşmektedir. Önemli sorunlardan biri reklam gelirlerinin küçük yerli ulusal kanalların geçimini sağlayamamasıdır. Bu kanalların çoğu gelirlerinin büyük bir bölümünü reklam yoluyla değil, yayınladıkları ölüm ilanları ve diğer duyurularla elde etmektedir. Burada biraz da kanalların kendi hatalarının payı vardır. Gayri profesyonel hazırlanan programlar reklamcıların dikkatini çekmemekle beraber, yeteri kadar izleyicisi de yoktur. Tüm bunları fark eden iktidar televizyon yayıncılığını tekelleştirmek için girişimde bulunmaktadır.

Gürcistan’da iki pazarlama ve iletişim şirketleri (Medya Evi ve Dokunmatik Medya) televizyon reklam pazarına hakimdir. Bu şirketlerin başında da hükümete yakın işadamları durmaktadır. Ülkedeki televizyon kanallarının reklam pazarı yaygın siyasi etkiye maruz kalmaktadır. Mesela, özel bir şirket elindeki hazır reklamı “Kafkasya” kanalında yayınlamağı düşünse de, hükümetin “gayri-resmi tavsiyesiyle” şirket kanalla

işbirliği kurmaktan kaçınmıştır. Aynı durum, “Maestro” kanalının da başına getirilmiştir. Tüm bunların hepsi hükümet yanlısı olmayan yayın kuruluşlarını maddi açıdan zayıflatmak amacı taşımaktadır.

Hükümet en büyük reklam verendir. Seçim kampanyaları sırasında reklamlara harcanan paralar yüklü miktardadır ve bu paraların çoğu da hükümet yanlısı televizyon kanallarının bütçesine girmektedir. Bir grup medya aktivistleri televizyon şirketlerinin gelirlerini halka açıklaması gerektiğiyle ilgili yasa hazırlanmasına ihtiyacın olduğunu vurgulasalar da, hükümet yanlısı taraf böyle bir yasaya itiraz etmişlerdir.

2008 yılı için Gürcistan’da TV reklam harcamalarının 30-35 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir (www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf, 2009, 6). 2008 Ağustos savaşı ve global ekonomik kriz televizyonların reklam gelirlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ülkedeki ana yayın organları din ve cinsel eğilim gibi tartışmalı konulardan uzak durmaya çalışır. Çünkü Ortodoks Kilisesinin eleştirisi yayın kuruluşu için risklidir. “Kafkasya” televizyon kanalında canlı tartışma programında kiliseyi alay konusu seçen eşcinsellikle ilgili kitabın tanıtımı sırasında bir grup dini aktivistler kanalın binasına zorla girmişlerdir.

Etnik azınlık bölgelerindeki televizyon kanalları düzenli haber yayınlarını devam ettiremedi ve sık sık beraberindeki çevirileri ile merkezi haber programının kesintisine maruz kalmıştır. Acaristan Özerk Cumhuriyeti’nin başkenti Batum’da faaliyet gösteren Kanal 25’in sahiplerinin dediğine göre, kanal var olduğundan bu yana yerel yetkililerin tehditleri altında vergi kaçırmakla suçlanmışlardır. Daha sonra, Gürcistan Ombudsmanlığının aracılığı sayesinde, kanal ve Maliye Bakanlığı, borçların yeniden yapılandırılmasına dair anlaşma yapmışlardır.

Son yıllarda ülkede kablolu yayıncılık da gelişmeye başlamıştır. Kablolu TV tüm bölgelerde ve büyük şehirlerde, yoğunlukla da Tiflis’te büyük başarılarla imza atmıştır. Kentin önemli bir bölümünü kaplayan Kanal VII buna örnektir. Bu kanalın başlıca rakibi, Tiflis ve bölgelerindeki insanlara ücretli kodlu yayınlar sunan Gürcü-

Amerikan ortak yapımı olan Ayety-TV'dir. Bu kanallar orijinal yapımlar yapmayı planlamalarına rağmen, sürekli korsan yayınlar hazırlamak zorunda kalmaktadırlar. Son yıllarda, özel televizyon kanallarının artan rekabeti karşısında, devlet televizyonu, programlarında düzenleme yapmak mecburiyeti görmüştür.

Gergin ve tartışmalı durumlarda, hükümetin karar verme süreçlerinin şeffaf olması, kararlarından sorumlu olması ve doğru bilgi dolaşımını sağlaması, her zamankinden daha önemlidir. Bu nedenle, gazetecilerin bilgiye erişimdeki kısıtlamalar minimum düzeyde tutulmalıdır. Lakin Gürcistan'da bunun aksinin yapıldığına dair örnekler görmek mümkündür. Mesela, 2004 yılının Ağustos ayında, Rustavi-2 kanalının "60 Dakika" programının sunucusu Magda Memanişvili, 2004 yazında Güney Osetya'da özel bir operasyon sırasında kullanılan kurşun geçirmez yeleklerle ilgili hikaye üzerinde çalışıyordu. Onun elinde operasyona katılan askerlerin tümünün bu yelekleri giymediğine dair bilgi vardı. Gazeteci, İçişleri Bakanlığı güçlerinin operasyon zamanı herkes için bu yeleklerden sağlamasına rağmen, ABD ordusu tarafından eğitilmiş askerlerin bu yelekleri giymediğini keşfetti. Magda bu bilgileri kontrol etmek için İçişleri Bakanlığı'nın basın sorumlusu Guram Donadze ile irtibata geçti. Gazeteci ona operasyonun taktik veya stratejik planıyla ilgili bilgi almak istemediğini, sadece elindeki bilgilerin doğruluk derecesini öğrenmek istediğini ve böyle bilgilerin gizli tutulmaması gerektiğini ısrarla söylemesine rağmen, yetkili istenen bilgilerin gizli olduğunu savunarak bilgi vermeyi reddetti. Böylece, sunucu bu bilgileri kendine özgü gizli kaynaklar aracılığıyla yayınlamak zorunda kalmıştır (www.article19.org 2005, 94)

Gürcü gazetecileri genelde, kamu kurumlarının bilgi alışverişi işleminin yetersizliğinden şikayetçidirler. Bakanlıklar, genellikle koordine edilmiş bilgileri sağlayamamaktadır. Böyle olunca da, gazeteciler bilgileri doğrulamak için kendi alternatif kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadır.

Gürcistan "Anayasa"sı (1995)

"Anayasa"nın

(www.parliament.ge/LEGAL_ACTS/CONSTITUTION/consen.html) 24. maddesi herkesin özgürce bilgi almak ve bu bilgileri yaymak hakkını tanımakta, aynı zamanda diğerlerinin fikirlerini de şifahi, yazılı ve başka şekillerde yayma ve ifade etme hakkını

sağlamaktadır. Anayasa ayrıca özel bilgilere erişim hakkını belirleyen çeşitli hükümler içermektedir.

37. Madde (5). Bireylerin kendi çalışma ve yaşam koşulları hakkında bilgiye objektif ve zamanında sahip olma hakkı vardır.

41. Madde (1). Anayasa'ya göre her vatandaş, devlet, ticari ve ya mesleki sırları içermediği sürece devlet kurumlarında kendisi hakkında düzenlenen bilgilere ve resmi kayıtlara erişmek hakkına sahiptir.

Anayasa aynı zamanda bilgilere erişimde bir sıra sınırlamaları da sağlamaktadır. Madde 24 (4) de erişim hakları ile ilgili genel sınırları belirler:

Bu maddenin birinci ve ikinci paragraflarında sıralanan hakların devletin güvenlik çıkarları doğrultusunda, toprak bütünlüğünün ve ya kamu emniyetinin korunması için, suçun önlenmesi için, başkalarının haklarının ve onurunun korunması için, gizli olarak kabul edilen bilgilerin açıklanması ve yargının bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanması için demokratik bir toplumda gerekli görülen şartlarda bilgilere erişim kısıtlanabilir.

Madde 41 (2) ise kamu organları tarafından düzenlenen kişisel bilgilere erişimde sınırlar koymaktadır:

Sağlık, mali ve ya bireyin diğer özellikleri ile bağlantılı resmi belgelerde mevcut olan bilgiler, devlet ve kamu güvenliği, savunma için gerekli olan kanun tarafından belirlenen durumlar dışında etkilenen bireyin onayı olmadan başkaları tarafından kullanılamaz.

“Genel İdare Kanunu” (3. Bölüm - “Bilgi Özgürlüğü Kanunu”, (1999)

Bilgi Özgürlüğü Yasası 1999 yılında Gürcistan'ın Genel İdare Kanununun 3. Bölümü olarak kabul edilmiş ve 2001 yılında değişikliğe uğramıştır (www.iris.ge/docs/translations/code_admin_general.doc). Yasa, idari bir kurum tarafından alınan, muhafaza edilen ve ya düzenlenen bilgilerin açık olması gerektiği hakkında genel bir karine oluşturur. Ajanslara iki gün içerisinde gerekli bilgileri kamuya açıklamak ve bu bilgilere erişimi sağlamak için sorumlu bir yetkili görevlendirmek gereklidir.

Kanun herkese bilgi alma isteğinin ve talebinin gerekçelerini belirtmek zorunda kalmadan bağımsız olarak kamu bilgilerine erişmek için yazılı talepte bulunma

hakkı vermektedir. Ajans önemli bilgileri sadece 10 gün geciktirebilir ve onlara sorulan bilgilere hemen yanıt vermek zorundadır.

Bireyler de kendi kişisel bilgilerine erişme hakkına sahiptirler. Bu yasaya göre bilgiler sağlık, çevre, seçim sonuçları ve başka şekillerde sınıflandırılmaz ve herkese ülkenin istenilen alanında bilgi alma hakkı sağlanmalıdır. 1990 yılından önce oluşturulan tüm bilgiler de kamuya açıktır. Ajanslar ayrıca kanun kapsamında istekleri ve verdikleri yanıtlarla ilgili her yıl rapor vermek zorundadır. Bilgi isteme talepleri reddedilenler ajanslara itiraz edebilir veya ajans kararının iptali için mahkemeye başvurabilirler. Mahkeme bilgilerin düzgün sınıflandırılmış olup olmadığını görmek için gizli şekilde gözden geçirebilir. Anayasa Mahkemesi, 23 Haziran 2003 yılında, istekte bulunan kişinin davayı kazandığı durumda yasal ücretleri tazminat olarak elde edebileceğine dair karar verdi.

Yasa aynı zamanda yapılan toplantıların açıklığı ile ilgili kuralları belirler. Kamu kuruluşlarının oturumları halka açık olmalıdır. Toplantılara ilişkin ayrıntılar bir hafta önceden yayınlanması gerekmektedir. Toplantılarda alınan kararlara halk itiraz edebilir ve bu kararlar mahkeme gereğince de geçersiz sayılabilir.

Bilgi Özgürlüğü Kanunu'nun 27. maddesinde devlet, ticaret, meslek ve ya kişisel bilgilere erişimde muafiyetler vardır. Ticari ve mesleki sırlar sınırsız bir süre için gizli tutulabilir. Kişisel sırlar ise bireyin ömrü boyunca gizli saklanabilir. Siyasi yetkililerin isimleri gizli tutulamaz. Kanununun 23. maddesi uzmanlar tarafından gizli bilgilerin açıklanmasını yasaklamıştır.

“Söz ve İfade Özgürlüğü Yasası” (2004)

“Söz ve İfade Özgürlüğü Yasası” dünyanın her yerinden en iyi uygulamaları birleştiren, dünyanın en ilerici medya yasalarından biridir. Yasa, fikir ve bilgi arama, alma, oluşturma, saklama, işletme ve yayma hakkı da dahil olmak üzere söz ve ifade özgürlüğünü korur, sansürü yasaklar. Aynı zamanda gazetecilere de bilgi kaynaklarını ve ihbarı koruma hakkını verir. Bu, gazetecilere devlet organlarından bilgi talep etmek üzere ilave bir hak vermek anlamına gelmemektedir.

“Söz ve ifade Özgürlüğü Yasası” aynı zamanda bilgilere erişimde kısıtlamalar da koyabilir. Eğer kamuya açıklanan bilginin kamu zararı yararından daha büyüktüyse, hukuk tarafından bilginin kısıtlanması öngörülebilir. Bu durum ticari, özel ve mesleki sırlar ile ilgili düzenlemeye izin verir. Mesleki bilgi gizli olup, sahibinin ve ya mahkemenin izni olmadan açıklanamaz. Gizli bilginin kaynağına mutlak bir ayrıcalık verilir.

“Ceza Kanunu” (1999)

Ceza kanunu (www.ifes.ge/files/laws/criminal_code.html), bilgilere erişim özgürlüğü ile ilgili birçok olumlu hükümler içermektedir: Kanun, söz ve bilgi özgürlüğü ihlalini (madde 156); gazetecilik faaliyetlerine müdahaleyi (madde 157); bilgi edinmek için bireyin hakkının yasadışı reddini (madde 170); herhangi bir kaza sonucu veya nükleer aksiliyi ya da radyasyon nesnelere ile ilgili bilgilerin gizletilmesini (madde 254) ve insan hayatını ve sağlığını tehlikeye sokabilecek durumlar hakkında bilgilerin gizletilmesini yasaklar (madde 260).

Ceza kanununda aynı zamanda bilgilerin açıklanmasını yasaklayan birçok hüküm vardır: Kişisel sırrın ihlali (madde 160); özel konuşma gizliliğinin ihlali (madde 161); kişisel telefon konuşmasının, posta adresinin veya başka tür iletişimin gizliliğinin ihlali (madde 162); ticari veya banka sırrı içeren bilgiye yasadışı erişim ve bilginin yayılması (madde 206); devlet sırlarının ve korunmaya ilişkin kuralların ifşa edilmesi (madde 332, 339, 340); kanunların uygulanmasındaki yetkililerin ve denetleme organlarının korunması için alınan önlemlerle ilgili bilgilerin açıklanması (madde 353); soruşturma veya ön incelemeyle ilgili verilerin kamuya açıklanması (madde 371) yasaklanmıştır.

“Kitle İletişim Araçları Hakkında Yasa” (1991)

Gürcistan’da kitle iletişim araçları ile ilgili kanun 1991 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, iftira ve hakaret düzenlemesiyle ilgili ayrıca maddesiyle beraber, medya üzerinde çok sayıda kısıtlayıcı ve sınırlayıcı hükümler içermektedir. Kanunun 27. maddesinde bilgilerin yasadışı yaratılması, alınması ve yaygınlaştırılması sorumluluğu hukuksal bir merakla dayalı olmalıdır.

Tüm bilgi hizmetlerinin lisanslarını kayıt yaptıırma ve alma zorunluluğu vardır (7. madde). Eğer lisansları kayıt eden merkez başvuru sahibinin yasa ile çelişen hedeflerini tespit etmişse, onların kayıt isteğini reddetme hakkına sahiptir (10. madde); aynı nedenden dolayı kurum, bir yıl önceden kaydolan medya kuruluşunun faaliyetini, yasal prosedüre gerek kalmadan askıya alabilir. Kanunda aynı zamanda, mevcut devlet sisteminin değişimini veya devrilmesini savunan, devlet sırlarını yayımlayan veya pornografik ve ahlaksız haberleri yayımlayan medya organlarının kapatılmasına ilişkin hükümler de yer almaktadır.

Yasanın 6. maddesine göre sadece Gürcistan vatandaşı olanlar medya organı açma hakkına sahiptir. Gürcistan vatandaşı olmayan şahırlar da medya organı açabilir, lakin onlara bunu, devlet başkanı veya hükümet yetkilileri izin verdikten (devlet çıkarlarıyla çelişmemek kaydıyla) sonra yapabilirler (3. madde). Ayrıca kanunun 24. maddesi gereği gazeteci devlete ve cumhurbaşkanına saygı göstermekle yükümlüdür.

3.5.2. Gürcistan Milli İletişim Komisyonu

Yayıncılık Yasası, elektronik iletişime nezaret eden, lisans sahiplerini denetleyen ve ihlal durumlarında “uygun yaptırımlar uygulayan” Gürcistan Milli İletişim Komisyonu gibi düzenleyici kurumu gerektirmiştir (Yayıncılık Yasası, 5. Madde). Yayıncılık Yasası’nın 9. maddesine göre, komisyonu açık rekabet yoluyla seçilen beş üye yönetmektedir. Yönetim Kuruluna aday olabilmek için, aday kişi yüksek eğitime ve “geniş toplumsal güvene” sahip olmalıdır. Cumhurbaşkanı her boş koltuk için en az 3 aday seçer, Parlamento da gizli oy ve salt çoğunlukla adayları seçer, onaylar ve atanması için cumhurbaşkanına yollar. Daha sonra cumhurbaşkanı, Parlamento tarafından onaylanan komisyon üyelerini ve onların arasından seçilen komisyon başkanını atar. Uluslararası sivil toplum örgütleri, GMİK’yi hükümetin etkisine tabi kalmakla eleştirmektedirler.

2009 yılı Haziran ayında İrakli Çıkovani Komisyon başkanı olarak atanmıştır ve atanmadan önce Rustavi-2 kanalının yönetim kurulu üyesi olmakla beraber, aynı zamanda kanalın %30 hissesinin de sahibi idi. O, GMİK’e başkanlık yapmaya başlamadan birkaç hafta önce kendi payını sattı. Gerçekten bağımsız bir düzenleyici kurum şeffaf ve rekabetçi televizyon piyasasının oluşması için bu bir ön koşuldur.

GMİK'in tüm kararları, emirleri, siparişleri, kayıtları ve diğer belgeleri kamusal tartışmaya açık olması (Yayıncılık Yasası, 7. Madde) gerektiğine rağmen, kurum bu bilgileri geniş izleyiciye vermekten kaçınır.

İletişim Komisyonun herhangi kararına 30 gün içinde ya GMİK'nın kendine ya da Tiflis şehir mahkemesine itiraz edilebilir (Yayıncılık Yasası, 6. Madde). Şimdiye kadar Komisyon'da alınan kararların mahkeme tarafından iptal edilmesi vakasına rastlanmamıştır. Mesela, "Maestro" kanalı örneğinde, kanala karşı açık şiddet ve baskı olmasına rağmen, mahkeme komisyonun kanalla ilgili aldığı karara karşı gelmemiştir. 2007 yılının Kasım ayında kablolu kanal politik talk-show programının yayınına izin veren lisans için GMİK'e başvuruda bulunmuşlardır. Böyle bir lisans için komisyondan izin alamayan "Maestro" kanalı kendi başına siyasi içerikli program yapmaya başlamış, lakin GMİK tarafından uyarı almıştır. Bu uyarının ardından kanal artık kurallara uyması gerektiğini anlamıştır. Kanal tarafından sunulan uygun yayın lisansı için yeni teklif, daha önceki yasaya aykırı davranışa göre, İletişim Komisyonu tarafından reddedilmiştir. Tiflis şehir mahkemesi de GMİK'in kararını onaylamıştır (www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119080.htm, 2008). Kablolu kanal siyasi içerikli programını yayınlamak için gerekli lisansı ancak Parlamento başkanı David Bakradze'nin komisyonun kararına gayri resmi müdahalesi sonucu alabilmiştir. Ombudsman Sozar Subari "Maestro" kanalının durumuna istinaden, Gürcistan Milli İletişim Komisyonu'nu hükümetten gelen "siyasi talimatları yerine yetiren bir organ" olmakta suçlamıştır (www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf, 2009, 15).

3.5.3. Gürcistan'da Kamu Yayıncılığı

Gürcistan'ın kamu yayıncısı Gül Devrimden sonra, 2003 yılında eski devlet kanalının teknik altyapısına dayanarak kurulmuştur. Ülke muhalefeti kamu yayıncısına bir ümit olarak bakıyordu. Muhalefet bu kanalların adaletli olarak toplumdaki her kesin fikirlerini yayınlayacağını ve programlarda ülkenin her kesiminden olan siyasetçilere, insanlara yer verileceğini düşünmekteydi. Kanalın önünde yapılmış gösterişler de tesadüfi değildi ve amacı, dikkatleri bu hususa çekmeye çalışmak idi. Eleştirilenler,

aynı zamanda hükümetten bağımsız bir kanalın yaradılışını Gürcistan'ın medya alanında atacağı değişikliklerin başlangıcı gibi görmekteydi.

Gürcistan'da kamu yayıncılığı iki radyo kanalı ve iki televizyon kanalıyla (Kanal 1, Kanal 2) temsil edilmektedir. Ülkede kamu televizyon kanallarının izlenme oranı sadece %8'dir (2009 verilerine göre). Bu göstereye göre Gürcistan Kamu Yayıncısı Doğu Avrupa'nın en zayıf kamu yayıncısıdır.

2008 yılında kabul edilen yayın yasasına göre, kamu televizyon kanalı her hafta siyasi tartışma programı yayınlamak zorundadır. Gürcistan'ın birinci kanalı, sosyoekonomik sorunları ve diğer güncel konular hakkında gerçek siyasi tartışma programları için bir platform sağlamayı amaçlayan yeni şovlar hazırlamaktadır.

Kamu yayın kuruluşu eskiden dokuz üyeden oluşan yönetim kurulu tarafından denetlenmekte idi. Lakin sonradan üye sayısı on beşe yükseltildi. Yayıncılık yasasına göre, yönetim kurulu üyeleri açık rekabet yoluyla seçilir; bu konum için herkes aday olabilir. Gürcistan cumhurbaşkanı daha sonra "gerekçeli karar" hazırlar, her koltuk için en az üç aday belirler ve halka açık bir duruşma sonrasında salt çoğunluk oyu ile bir aday seçilip Meclis'e gönderilir ("Yayıncılık Yasası", 25. ve 26. Maddeler). Böylece Gürcistan kamu yayınının yönetim kurulu seçilir ve iktidardaki hükümet tarafından onaylanır. Yönetim Kurulu, üçte biri rotasyon kuralına göre, iki yılda bir değişir.

Yönetim Kurulu'nun başlıca görevleri kamu kanallarının bütçesini onaylamak, onun uygulanmasını denetlemek ve operasyonel yönetimden sorumlu olan genel müdür tayin etmektir. İktidar partisi tarafından seçilen yönetim kurulu da, iktidar yanlısı bir genel müdür seçmeye gayret eder ve böylece Kanal 1'de hükümetin siyasi çıkarlarına zarar vermeyen haberlerin yayınlanmasını sağlamış olurlar.

İktidar partisi ve muhalefet arasında gayri resmi bir anlaşmanın sonucu olarak, 2008 yılı Şubat ayında Yönetim Kurulu üyelerinin en az üçü muhalefet partileri tarafından tayin edildi. Cumhurbaşkanı Saakaşvili muhalefeti memnun etmek için Yönetim Kurulu'nun genişletilmesi yönünde bir karar kabul etmiştir. Bu karara göre, muhalefet partileri üç değil, yedi aday ileri sürme hakkına sahip oldular. Diğer yedi üye ise hükümet tarafından atanmaktadır. On beşinci koltuğu ise sivil toplum örgütünün

üyesi temsil eder. Saakaşvili'ye göre, bu değişiklik kamu yayınının depolitizasyonuna (siyasetten arındırma) katkı sağlamaktadır. Ne kadar ki, kamu yayıncısı kendi bağımsızlığını tam olarak sağlayamamaktadır, onun özgür bütçesi de olmayacaktır. GKY, 2005 yılında benzersiz bir bütçe kurmayı başarmıştır.

Kamu yayıncısı kendi ödemelerini öz bütçesi hesabına karşılamaktadır. Hükümet kamu yayıncısının yıllık bütçesine Gürcistan'ın GSYİH'in %15'ni ayırmak zorundadır. Bu kanun, kamu yayın kuruluşunun bütçesinin Maliye Bakanlığı'na veya Parlamento'ya tabi olmamasını sağlamıştır. Lakin buna rağmen, hem Maliye Bakanlığı, hem de Parlamento, kendi güçlerini kullanarak kamu yayınının bütçesini baskı altına alabilir. Bu siyasi etki ve bağımlılık göz önüne alındığında, Gürcistan kamu yayıncısı yerine devlet yayın kuruluşunun özelliklerini taşıyan gerçek devlet yayın organı kendini gösterir (http://www.osce.org/publications/rfm/2008/09/32993_1179_en.pdf, 2008).

Şu anda Gürcistan'ın diğer kamu televizyonu olan Kanal 2, ABD'deki CSPAN konseptini kopyalayarak, siyasi bir kanal olmaya başlama sürecindedir. 2010 yılında Kanal 2, Parlamento tartışmalarını, siyasi basın toplantılarını ve siyasiler arasındaki tartışmaları “yorumsuz” olarak yayınlamışlardır. Yakın gelecekte, Kanal 2 sadece Tiflis bölgesinde yayınlanacaktır. Bunun başlıca nedeni ise, teknik imkanların kısıtlılığıdır.

Gürcistan'da gerçeklere dayalı ve yapıcı bir siyasi diyaloga katkıda bulunan Kanal 2'nin yeniden yayına başlatılması doğru yönde atılmış küçük bir adım olarak kabul edilebilir. Ancak bu tür, ABD'deki CSPAN, Almanya'daki Phoenix, İngiltere'deki BBC Parliament gibi siyasi kanallar sadece küçük bir izleyici kitlesine hitap etmektedirler. Aslında Gürcistan'ın TV manzarası araştırılması ve sorulması zorlu soruların hazırlandığı, eleştirel mevzuların sık sık konu olduğu siyasi programlardan yoksundur. Kamu yayıncıları aynı zamanda Abhaz ve Oset dilleri de dahil olmak üzere en az dört dilde program düzenlemek zorundadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ERMENİSTAN'IN ÜLKE PROFİLİ

4.1. Ermenistan Cumhuriyeti ve Tarihi

Ermeni tarihçiler arasında kökenlerinin nereden geldiği konusunda görüş birliği yoktur. Bir grup tarihçi, Ermenilerin kökenini Kitab-ı Mukaddes rivayetleri ile özdeşleştirerek onların Sincarlı Yasef evladı Hayk'tan türediklerini ileri sürmüştür. Diğer grup tarihçiler ise, Ermenileri Frikyalıların bir kolu olarak tanımlar ve tarihlerini Ermenilerin, Frikyalılarla birlikte buldukları yerlere geldikleri zaman olarak gösterdikleri, M.Ö. 7. ve 6. yüzyıldan başlatmıştır. Bazı Ermeni kaynaklarına göre ise, Ermeni halkı M.Ö. 1. yüzyılın sonu 2. yüzyılın başlarında ve sonlarında Dağlık Ermenistan'da yaşayan çeşitli etnik grupların bileşiminden oluşmuştur. Tarihi süreçte bu etnik gruplardan bazılarının fiziksel kodları, bazılarının gelenek ve görenekleri, bazılarının da maddi, manevi değerleri ve kültürleri Ermeni etnik kimliği adı altında bütünleşmiştir (Sukiasyan, 1969).

İki yüz yıllık Rus yönetimi de Ermeni tarihinde derin izler bırakmıştır. Çarlık Rusyası'nın baskıları ve Ruslaştırma çabaları, Rus tebaası olan Ermeniler arasında kültür ve dil birliğine neden olmuştur.

Ermeni kültür tarihinde en değerli ve kadim unsur şüphesiz ki, alfabenin kullanımına başlanması ve Hıristiyanlığın kabul edilmesi olmuştur. Bu öğeler süreklilik arz etmiş ve Ermeni toplumunu bir arada tutan en sağlam etkenler olmuştur. M.S. 406'da Mesrop Maştoç tarafından hazırlanan alfabede⁵ tarih boyunca esaslı bir değişiklik olmamıştır ve bugün de kullanılmaktadır.

Ermenistan, Sovyet Sosyalist Birliğinin dağılmasıyla 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur.

⁵ Ermeni yazılı edebiyatı Grabar (eski Ermenice) ve Aşkarabar (yeni Ermenice) olarak ikiye ayrılmaktadır. 16. yüzyıla kadar yazılan bütün kitaplar Grabar yazısı ile yazılmıştır. Bugünkü Ermeni dili iki dalda temsil ediliyor: Doğu Ermenice ve Batı Ermenice. Doğu Ermeni edebiyat dili, Ermenistan'da, İran ve Hindistan'da, Batı Ermenice ise diğer ülkelerde yaşayan Ermeniler tarafından kullanılmaktadır. Ermeni dili 60'a yakın şive ile temsil olunmuştur. Edebi Ermeni dilinin Doğu ve Batı dalları birbirinden fazla ayrılmamıştır ve rahatlıkla anlaşılabilirler. Bu konuda bkz: Ararat Saakoviç Garibyan, Cülyetta Araratovna Garibyan, **Kratkiy Kurs Armyanskogo Yazıka**, Luys Yayınevi, Erivan 1987, ss.5-7

4.2. Ermenistan'ın Jeopolitik Konumu ve Nüfus Yapısı

Ermenistan 29,8 bin km² yüzölçümüne, 3.213.011 kişilik nüfusa (2001 nüfus sayımı sonuçlarına göre) sahip olan dağlık bir Güney Kafkasya ülkesidir ve 38-41 kuzey paraleli, 43-46 doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. (www.dangerdav.narod.ru/htm_files/armenianformation.htm, 2007).

Coğrafi bakımdan çok elverişsiz bir bölgede bulunan Ermenistan (Ayvazyan, 2005), doğal kaynaklardan da yoksun olan bir ülkedir. Yerleştiği coğrafya bakımından denize çıkışı yoktur ve deniz ulaşımını genellikle Gürcistan üzerinden yapmaktadır. Dünya güç odaklarından coğrafi olarak uzak kalmıştır. Ama başta Rusya olmak üzere, Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Ermenilerin 1918 yılına kadar bugünkü Ermenistan'ın yerleştiği coğrafyada herhangi bir devlet kurumu mevcut olmamıştır. I. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında Osmanlı topraklarında otonom veya bağımsız devlet kuramayacakları gerçeği ile karşı karşıya kalan Taşnak (Ermeni Devrimci Federasyonu) ve Bolşevik Ermeniler Kafkasya'da devlet kurma faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Brest-Litovsk Antlaşması şartları gereğince Kafkasya'dan geri çekilmeye mecbur olan Bolşevik Rusya, bölgeye geri dönmeye zemin hazırlamak için Ermenilerin devlet kurmalarına yardımcı olmuştur. I. Petro'dan başlayan Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası 20. yüzyılın başlarında olduğu gibi bugün de gündemdedir. Ermenistan devleti Rusya'nın güney sınırlarının güvenliği için maddi ve manevi desteği ile Güney Kafkasya'da kurulmuştur.

Birinci Ermenistan Cumhuriyeti kurulduğu zaman 9 bin km² alana sahip olmuş, 1920'de Bolşevik Rusya tarafından işgal edilerek Kafkasya Federasyonu'na katıldıktan sonra ise Azerbaycan ve Gürcistan toprakları hesabına genişleyerek 29,8 bin km²'ye kadar büyümüştür. Ermenistan ile Azerbaycan arasında sınır konuları müzakere edilirken, Azerbaycan Parlamentosu ileride kurulması düşünülen konfedere devleti dikkate alarak Erivan'ın Ermenistan Cumhuriyeti tarafından başkent ilan edilmesine izin vermiştir (Nesibzade, 1996, 104-105).

Ermenistan kuzeye ve güneydoğuya uzayan Küçük Kafkas Sıradağları ile çevrilidir. Ermenistan platosu dağların güneybatısındadır. Merkezi Ermenistan'ın

belirgin özelliği olan plato, Türkiye ile batı, İran ile güney sınırını oluşturan Aras Vadisi'ne doğru hafif meyillidir. Ermenistan'ın ana coğrafi yapısı; Alagöz (Aragats) Dağı ve çevre yaylaları, Gegamskiy Dağı, Gökçe Göl çöküntüsü ve tarihi Zengezur bölgesinden oluşmaktadır. Aras Ovası hariç diğer bölgeleri tarıma elverişli değildir. Doğal kaynaklardan kömür, demir, molibden, altın, gümüş, kurşun, çinko, mermer, bazalt, tuz ve birçok çeşitte değerli ve yarım değerli taşlara sahiptir (Cabbarlı, 2003a, 146). Yüzölçümünün küçük olması nedeniyle savunma derinliği yoktur. Komşu devletler ile savaşa başladığı takdirde, direk olarak başkent Erivan hedef olabilmektedir. Enerji ihtiyacının tamamını dışarıdan karşılamaktadır. Petrol rezervlerine sahiptir, ama sanayi değeri olmadığı için kullanılmamaktadır. Ermenistan elektrik enerjisi ihtiyacının yaklaşık %40'ını VVER-440/230 tipli Metsamor Nükleer Santrali'nden karşılamaktadır (Cabbarlı, 2003b, 243). Metsamor eski model bir santral olduğu için bölgenin çevreyle ilgili güvenliğini tehdit etmektedir.

Ermenistan Cumhuriyeti (Hayastani Hanrapetutyun) 21 Eylül 1991'de yapılan referandumla SSCB'den ayrılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir. 2 Mart 1992'de ise Azerbaycan, Moldova ve Orta Asya devletleri ile birlikte uluslararası alanda bağımsız devlet gibi tanınmış ve A/RES/46/227 sayılı bildiri ile Birleşmiş Milletler'e üye olmuştur (www.un.org/overview/unmember.html; www.armenia.un.int).

2008 yılın verilerine göre Ermenistan'da 3,1 milyon nüfus bulunmaktadır (Worldbank, 2009a). Ancak nüfusunun Ermenistan'da yaşayan kısmı sadece bu kadardır. Diaspora olarak adlandırılan Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin nüfusu oldukça fazladır. Çok uzun zamandan beri Ermenistan'ın nüfusu ülke dışında yaşayan Ermenilere oranla daha azdır.

Dolayısıyla Ermeni nüfusunun sürekli olarak ülkeden göç vermesini de dışarıda yaşayan Ermenilere duyulan bir güven algılaması olarak düşünebilir ve ülkede yaşayan Ermenilerin ekonominin verdiği sıkıntılardan kurtulmak için onlar gibi yurtdışında yaşamayı seçmesine bağlayabiliriz.

4.3. Ermenistan'ın Ekonomik ve Siyasi Yapısı

Ermenistan'ın bağımsız bir devlet olarak Sovyetlerin yıkılmasından sonra ortaya çıktığı 1991'den beri Ermenistan'daki siyasi yapılanma Ermeni Diasporası ve Rusya'nın etkisi altında şekillenmektedir. İç politik dinamikleri değiştirme konusunda Rusya kadar etkili olan bir başka devlet daha yoktur. Rusya'nın ekonomik ve siyasi desteğini almadan herhangi bir siyasi partinin Ermenistan'da iktidara gelebilmesinin zor olduğu söylenebilir. Ermenistan, Rusya'nın bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını göz ardı ettiği zaman ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedir. Buna Petrosyan'ın istifa sürecini ve Ermenistan'ın Rusya'dan aldığı doğalgazda zaman zaman kesintiler olmasını örnek olarak gösterebiliriz (Cabbarlı, www.azsam.org, 2006). Özellikle Diaspora Ermenileri, her ne kadar Ermenistan'da yaşamasalar da, ülkenin siyasi yapılanmasında ve kararlarında etkilerini şiddetle hissettirmektedirler.

Bağımsızlıktan sonra ülkenin başına geçen Levon Ter-Petrosyan özellikle Türkiye ile ılımlı bir politika izlemeye çalışmıştır. Nitekim 1992 yılında Ermenistan AGİK'e girerek "sınırların değişmezliği" ilkesini kabul etmiştir. Ancak buna rağmen diasporanın da etkisiyle Ermenistan anayasasına bu tutuma karşı maddeler eklenmiştir (Ağacan, 2007, 43-50). Ancak her ne kadar ilişkiler ılımlı olarak nitelendirilse de yine bu dönemde Karabağ Sorunu ve Ermeni-Azeri Savaşı yaşanmış ve neticesinde de Türkiye sınırlarını Ermenistan'a kapamıştır. Robert Koçeryan'ın döneminde ise Ermenistan dış siyasetinde daha sert politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Şubat 2008'de devlet başkanı olarak seçilen Serj Sarkisyan ise ılımlı bir siyaset anlayışıyla yeni dönemde daha fazla umut vaat eden bir görünüm sergilemektedir.

Ermenistan'da ilk çok partili seçim Mayıs 1989'da yapılmıştır. Siyasi partilerin kurulması 1988-1990 yıllarına rastlarsa da, onların faaliyetlerini düzenleyen yasa 26 Şubat 1991'de (Keryan, www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-04/12.qerru.shtml, 2001), Başkanlık Sistemi Hakkında Kanun 1 Ağustos 1991'de, Anayasa ise 5 Temmuz 1995'te yapılan referandumla kabul edilmiştir. Yeni Anayasa'da devletin temel kurumları şu şekilde ifade edilmiştir: Ermenistan Cumhuriyeti bağımsız, demokratik, sosyal hukuk devletidir. Devletin yetkisi Anayasa ve kanunlar gereğince üç kısma ayrılmıştır: Yasama, Yürütme ve Yargı.

Ermenistan'ın bağımsızlık sonrası revizyonist politika izlemesi ekonomi politikasının önündeki açılımları önemli derecede sınırlandırmıştır. Ulaştırma zaten ciddi sorunlar yaşayan Ermenistan, kuzeyle ilişkilerini Gürcistan üzerinden sağlamıştır (Khaçatryan, www.cac.org/online/2002/journal_rus/cac-02/17.hachru.shtml, 2002). Ermenistan ekonomisi diğer komşu devletlere göre zayıftır ve bağımsızlık sonrası her ne kadar liberal ekonomik değerleri uygulamaya çalışsa da izlediği dış politika ekonomisinin kalkınması için uygun ortamı oluşturamamış, tam tersi zaman zaman engel olmuştur. Ermenistan ekonomisinin zayıf olmasındaki en önemli etkenler yerleştiği coğrafi konum, komşuları ile yaşadığı sorunlar, (Azerbaycan ile Dağlık Karabağ, Gürcistan ile Cevaheti problemi ve Türkiye'ye karşı sözde soykırım iddiası ve toprak talebi) transit ülke konumunda olmaması veya olma şansını kullanamaması ve doğal kaynaklardan özellikle de enerji kaynaklarından yoksul olmasıdır (Laçiner, 2002, 183).

Bağımsızlık sürecinde işçilerin greve başlamaları, Aralık 1988 depreminin ekonomiye vurduğu darbe, Ermenistan ordusunun Azerbaycan topraklarını işgal etmesi üzerine Azerbaycan ile başlayan savaş, Ermenistan ekonomisini etkileyen önemli faktörlerdir.

Ermenistan'ın planlı ekonomiden serbest pazar ekonomisine geçiş süreci çok sancılı olmuştur. Ermenistan ekonomisi dünya pazarlarına açılacak güçte olmadığı için geleneksel ticaret ortakları ile (eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile) ilişkilerini devam ettirmeye büyük önem vermiş, ancak, 1994 yılına kadar ülke ekonomisinin kalkınması için gereken şartları sağlayamamıştır.

Dünya Bankası'nın verilerine göre Ermenistan'da orta sınıf bulunmamaktadır. Ülke nüfusunun %20'si milli gelirin %80'ini kontrol etmektedir (Khaçatryan, www.cac.org/online/2002/journal_rus/cac-02/17.hachru.shtml, 2002). Sosyal hayattaki bu dengesizlik sadece ekonomiyi değil, ülkenin siyasi hayatını da etkilemiştir.

Yeni ekonomik sisteme geçiş sürecinde devlet kurumları gerektiği gibi çalışmadığından yolsuzluk ve rüşvet için uygun ortam oluşmuştur. Pazar ekonomisinin "acı gerçekleri" ile karşılaşan bürokrasi, yüksek enflasyon nedeniyle elindeki her şeyi kaybettiği için yolsuzluk yaparken veya rüşvet alırken kendisini haklı görmüştür. Dünya

Bankası'nın Ermenistan'daki yolsuzluğun durumunu belirlemek için 95 büyük fabrika sahibi ve devlet yetkilisi arasında yaptığı anket araştırmasında, gümrük ve vergi memurları, polis, mahkeme ve savcılık gibi kurumlarda büyük yolsuzlukların yapıldığı sonucuna varılmıştır (İradyan, 2002).

4.4. Ermeni Diasporası ve Karabağ Krizi

Ermeniler, genelde diaspora terimini değil, Ermenice yurtdışında yaşayan Ermeniler anlamına gelen “spyurk” terimini kullanmaktadırlar. Ermeni kaynaklarına göre, bugün, dünyanın 79 ülkesinde toplam 15 milyona yakın Ermeni yaşamaktadır (www.armenia.ge/diaspora/diasp_world_rus.php, 2006). Ermeniler Avrupa (Akgönül, 2002), Asya ve ABD'de (Kantaracı, 2004) yaşamalarını genellikle 1915 tehciri ile açıklasalar da, bu tarihe kadar adı geçen coğrafyalarda Ermenilerin yaşadığı bir gerçektir. Ermeni diasporasının büyük bir bölümü 20. yüzyılın sonlarına kadar dil, alfabe ve gelenek farkları nedeniyle Ermenistan'ı anavatan olarak görmemiş, (www.hayastan.ru/Armvest/Jurnal06/j06_stat01.html, 2001) diasporayı bağımsız, başlı başına bir değer ve bir tür anavatan gibi değerlendirmiştir. Sosyalist sistemin çökmesine rağmen, ideolojik sınırların halen devam etmesi yalnızca diaspora içinde değil, aynı zamanda diaspora ve Ermenistan Ermenilerinin bir gaye etrafında birleşmelerine engel olmaktadır (Ayrumyan, www.karabakhopen.com/src/index.php?lang=ru&id=2&nid=346 1, 2008).

Diaspora Ermenilerinin ilk defa bağımsız olarak ülkeye gelmelerine sebep Aralık 1988 depremi olmuş, bu tarihten sonra ise ikili ilişkiler daha da gelişmiştir. Ermenistan, bağımsızlığının ilk dönemlerinde Batı desteği ve ekonomik yardım almak bağlamında diasporaya ihtiyaç duymuş ve olanaklarını değerlendirmiştir.

1990'lı yılların başlarına kadar diaspora maddi ve manevi olarak Ermenistan'ı desteklemiş, ancak bu tarihe kadar sürgünde faaliyet gösteren Taşnaksutyun, Hınçak (Kilise Çanı) ve Ramkavar Azatakan (Liberal Demokrat) partilerin anavatana geri dönerek siyasi faaliyete başladıktan ve bu süreçte kendi siyasi çıkarlarını uygulamaya koyduktan sonra diaspora-Ermenistan ilişkilerinde birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. (Marutyan, www.noravank.am, 2007). Ermenistan ve diaspora arasında görüş

ayrılığının ortaya çıkması ve bazı temel meselelerde farklı yaklaşım benimsemelerinin sebebi, karşıt siyasi sistemde yaşamaları olmuştur.

Koçaryan'ın girişimleri ile ilk Ermenistan-Diaspora Konferansı 22-23 Eylül 1999 tarihlerinde Erivan'da yapılmıştır. Koçaryan bu forum aracılığı ile diaspora Ermenilerinden ülkeye yaptıkları maddi yardımları ve yatırımları arttırmalarını ve Karabağ konusunda buldukları ülkelerde Ermenistan tezlerini savunmalarını istemiştir. Diaspora Ermenilerinin Ermenistan'dan en büyük beklentisinin ise sözde Ermeni soykırımının tanınması konusunda daha aktif davranması olduğu görülmektedir (Lütüm, www.iksaren.org/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=285, 2002).

1985 yılında SSCB'de Mihail Gorbaçov Komünist Parti genel sekreteri seçildikten sonra ülkenin komünist ideolojisi ile yönetilemeyeceğini anlaması üzerine "glasnost" ve "perestroyka" doktrinini uygulayarak siyasi ve ekonomik bunalımı atlatmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Ermeniler bu fırsattan yararlanarak Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi taleplerin gündeme getirmişlerdir. Bu siyasi cesareti onlara "perestroyka" ve "glasnost", Gorbaçov ile yakın ilişkileri ve Azerbaycan yönetiminin basiretsizliği vermiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren kuluçka dönemini yaşayan Dağlık Karabağ Sorunu, Ermeniler tarafından yeniden gündeme taşınmıştır.

Dağlık Karabağ Özerk Bölge Sovyeti (DKÖBS) 20 Şubat 1988'de Azerbaycan ve Ermenistan Yüksek Sovyetlerine Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a birleşmek talebi ile müracaat etmiştir. 21 Şubat'ta toplanan Sovyetler Birliği KP MK Ermenilerin isteklerinin gerçekleşemeyeceğine karar vermiştir. 12 Temmuz 1988'de DKÖB Yerel Meclisi, Azerbaycan'dan ayrılma kararını alması üzerine Azerbaycan Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı yerel meclisin kararını geçersiz ilan etmiştir. 18 Temmuz'da toplanan SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı, her iki cumhuriyetin kararını değerlendirmiş ve karar almıştır. Müzakereler zamanı Gorbaçov, Karabağ'da ekonomik sorunların olduğunu kabul etmiş, ancak bu sorunların Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde halledilmesi gerektiğini bildirmiştir. 20 Temmuz 1988 tarihli "Komünist" (Bakü) gazetesinde yayınlanan kararda, Azerbaycan ve Ermenistan'ın sınırlarının ve anayasayla belirlenen toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin mümkün olmadığı, bu kararın SSCB Anayasası'nın 78. maddesine (herhangi bir Sovyet cumhuriyetinin sınırı

onun rızası olmadan değiştirilemez) dayandığı ifade edilmiştir. Ermeniler beklemedikleri bir karar verildiğini anladıktan sonra Azerbaycan'dan ayrılma yönündeki faaliyetlerini daha da artırmıştır. Olayların tırmanması, bölgede küçük çaplı silahlı çatışmalar başladıktan sonra 12 Ocak 1989'da, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i DKÖB'nin yönetimini geçici bir süre için Azerbaycan'dan alarak Arkadi Volski başkanlığında Moskova'ya bağlı Özel Yönetim Komitesi'ne devretmiştir (Çiloğlu, 1998, 144-145).

28 Kasım 1989'da, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet'i DKÖB yönetiminin yeniden Azerbaycan'a bırakmıştır. Bu karardan memnun kalmayan Ermenistan daha da ileri giderek 1 Aralık 1989'da Karabağ'ı kendisine birleştirme kararı almıştır. 1991 yılı sonlarından başlayan askeri operasyonlara 9 Mayıs 1994'te ateşkes antlaşması imzalanana kadar ara verilmemiş ve Ermenistan Azerbaycan topraklarının yaklaşık %20'sini işgal etmiştir.

4.5. Ermenistan'da Televizyon Yayıncılığının Tarihi: Bağımsızlık Öncesi ve Sonrası Dönem

Ermenistan'da televizyon yayıncılığı, mevcut kitle iletişim araçlarından (radyo, haber ajansları, belgesel, yazılı basın) esinlenerek kuruldu ve gelişti. Bu sisteme dahil olan televizyon sadece kendi olanaklarını yaratmadı, aynı zamanda diğer yayın kuruluşlarının gelişimine de yardımcı oldu. Televizyon yayıncılığı, radyo ve yazılı basınının tecrübesini kullanarak çok hızla gelişti. Ermenistan'da radyonun hızlı gelişimi, TV yayıncılığı için önemli altyapı oluşturdu. Radyodan başka devlet belgesel filmleri de televizyonun gelişiminde, program yapımında çok önemli rol oynadı.

Ermeni televizyonun yeni adımlar attığı 1950'lerde televizyonun topluma faydalı olabileceğinden daha çok zararlı adetler getireceği söyleniyordu. Televizyon yüzünden insanların tiyatrolara gitmeyeceği ve kitap okumayacağı düşünülüyordu. (Bagirov, 1973, 9) 15 Eylül 1955 yılında SSCB Bakanlar Kurulu 1955-1959 yıllar arasında Ermenistan'da 27 programlık televizyon merkezlerinin ve 15 verici istasyonun kurulmasına ilişkin karar aldı (Zakaryan, "Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya", 3)

Ermenistan'da televizyon yayıncılığının tarihi 29 Kasım 1956 yılında devlet stüdyosundan ekrana sinyalin verilmesiyle başladı. İlk televizyon yayını Nara Şlepçyan açtı. Ekranda ilk olarak Moskova'da, Ermenistan'ın sanat ve edebiyatı günleri şerefine düzenlenen konserin video röportajı yayınlandı.

31 Aralık 1956 tarihine kadar televizyonda sadece filmler gösteriliyordu. Stüdyolarda yaratıcı gruplar kendi programlarını hazırlamak için çalışıyordu. 31 Aralık 1956 yılında ekranda yılbaşı programı, 2 Ocak 1957'de ise çocuklar için bayram programı yayınlandı.

Lakin Ermenistan'da televizyon yayıncılığının resmi tarihi 7 Şubat 1957 yılı olarak kabul ediliyor. O günden itibaren haftada dört kez olarak (Salı, Perşembe, Cumartesi ve Pazar günleri) düzenli yayına başlandı. Cumartesi iki yayın saati vardı: 14:00-16:00 ve 19:00-21:00. İlk zamanlar televizyon yayıncılığı teknik açıdan da yetersizdi: Yayınlar 60 m² alanı kapsayan tek stüdyodan ve iki kamerayla yapılıyordu.

1957 yılın Şubat ayında televizyon kültürel programlarla zengin oldu: "Puşkin'in Poyeziyası", "Graçya Nersisyan'ın Yaratıcılığı" vb. Daha sonra da televizyonda tiyatro oyunları da gösterilmeye başlandı: "Venedik İkizleri" (Paroyan), "Ben ve O" (Nar-Dosa), "Lenin ve Ali" (Egrişe Çarença) vb.

20 ağustos 1957 yılında "TV haberleri" programı yayınlandı. Televizyonun öneminin arttığını gören yetkililer onu Kültür Bakanlığı'ndan ayırdı ve 13 Ekim'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Komisyonu kuruldu.

1957 yılının sonunda Sergey Bondarçuk'un yönetmenliğini yaptığı "İnsan Talihi" adlı filmde ilk kez stüdyo dışında, doğada çekilmiş görüntüler yer almıştır (Grigoryan, 1986, 7). Aynı yılın sonlarında ayrı bir siyasi programlar stüdyosu kuruldu. Ermenistan televizyonunun ilk siyasi programları bilgi-enformasyon karakteri taşıyordu. Bu stüdyonun yayına çıkan ilk programlarından biri "İzleyicilerin Sorularını Cevaplıyoruz" idi. Bu program televizyon ekibinin kendi işleriyle ilgili verdikleri hesabı konu alıyordu. İzleyicilerin mektupları üzerine yapılmış olan programda mektupların hepsi tek tek incelenerek cevaplanıyordu. Bu mektuplarda sıradan teknik sorularla beraber televizyon programlarıyla ilgili de öneriler ve teklifler de yer alıyordu.

Siyasi programların açılmasıyla siyaseti yorumlayacak uzmanlara da gerek duyuldu. Cona Kirakosyan ve Akopa Akopyan, Ermeni televizyonunun en başarılı siyasi yorumcuları idiler. Haftalık yayında olan programda onlar ülkede ve yurtdışında yaşanan olayları yorumlardı. Bu iki isim aynı zamanda Ermenistan'da televizyon gazeteciliği okulunun yaratıcılarından sayılırlar. Aynı zamanda televizyonun gençlik ve çocuk bölümünde yeni eğitici ve öğretici programlar yayına giriyordu: “Kendin Yap”, “Becerikli Eller”, “Bilim ve Teknoloji” vb.

Ermenistan televizyonunu değerlendirdiğimizde yaratıcı kültürel programların, siyasi programlardan daha çok yayınlandığını görürüz. Onların beraber gelişmemesinin nedeni o zaman televizyona sanat dallarından biri gibi bakılıyor olması, oraya sık sık sanatçıların uğramasıydı. En önemlisi ise televizyon hâlâ yeni bir medya aracı olarak kabul görmekte zorlanıyordu. İlk başlarda Ermeni televizyonunda çalışanlar profesyonellik ile ilgili bilgileri Moskova TV kanallarındaki meslektaşlarını izleyerek öğreniyordu.

1 Mart 1958 tarihinde Ermeni televizyonunda programlar çarşamba gününden başka her gün gündelik yayınlanıyordu. Yayıncılığın ikinci yılında artık programlar sadece başkentte değil, ülkenin diğer illerinde de yapılıyordu. Lakin televizyon programları profesyonelce hazırlanmıyordu. Çünkü televizyona halen sanat dallarından biri gibi bakılıyordu (Lulikyan, 1959, 23).

1960'larda Ermenistan televizyonunda iki ana şube açıldı: kamu-siyasi ve yaratıcı programlar. Birinciye propaganda, haberler, halk işleri, gençlik ve spor programları, ikinciye edebiyat, müzik ve çocuk programları dahil idi.

1962 yılında Balkan ülkeleri halklarının hayatlarını anlatan programlar yayına başladı. Televizyonun beş yıllık faaliyetine rağmen Ermenistan halkının çoğu Erivan'dan yayımlanan programları izleyemiyordu. Bu sorunu çözmek için 1962 Eylülünde Erivan-Tiflis radyo verici istasyon kuruldu (Zakaryan, “Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya”, 5)

Radyo ve televizyonun haberler şubesi tek binadan yayın yapıyordu. İlk zamanlarda televizyon haber programları, radyonun haber programlarını kopya

ediyorlardı (Yeriçyan, 2002, 89). Bu yüzden çoğu zaman haberlerde video röportajlar olmuyordu ve haberciler organizasyonun yetersizliğinden eziyet çekiyorlardı. Daha sonra TV çalışanları sade gerçeği anladı: Televizyon yayınının videosuz geleceği olamaz. Haberleri haritalar, fotolar ve filmlerle donatmaya başladılar (Marutyanyan, 1998, 25).

Haber programlarının formatına spikerin haberi okuması, film fragmanları ve bazen de röportajlar dahil edildi. İlk başlarda televizyon haberleri sadece radyo haberlerinden değil, aynı zamanda basılı yayın haberlerinden bile geri kalıyordu. Buna sadece teknik altyapının yetersizliği değil, çalışan ekibin de yetersiz hazırlığı engel oluyordu.

“Haberler” programında siyasi, iktisadi, ulusal, kültür ve spor haberleri yer alıyordu. Siyasi haberler spiker okunuşu ile veriliyordu. İktisadi bölüm Erivan’daki olaylarla sınırlandırılıyordu. Köy ve kasabalardaki tarım işleri ile bağlı neredeyse hiç bilgi verilmiyordu. Yurtdışı haberlerini de farklı haber ajanslarından almakla yetiniyorlardı. Kültür haberlerine çok az yer veriliyordu. Spor haberleri de sadece futbola bağlı idi.

1950’lerin sonunda Ermenistan’la ilgili haberlerin diğer Sovyetler Birliği ülkelerinde yayınlanması için stüdyolar açıldı. 1963 Mayıs’ında Tiflis’te Ermenistan ve Gürcistan için “Dostlar” programı yayınlandı. Bu program ayda bir sefer yayınlanarak komşu ülkelerin hayatlarıyla ilgili haberler veriyordu (Zakaryan, “Voznikoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya”, 9).

1958 yılında özel olarak televizyon için ilk iki belgesel film çekildi: “Yükseklere” (yönetmeni J. Avetisyan) ve “İlk Mektup” (yönetmen J. Avetisyan). 1960’larda çekilen filmlerin çoğu köy hayatını konu ediyordu (Zakaryan, “Voznikoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya”, 7-8)

Uzun yıllar Ermenistan’da televizyonun müdürü Nerses Kahramanov idi. O, aynı zamanda birçok program ve tiyatro gösterilerinin de yönetmeniydi. Kahramanov ilk kez 9 kişilik bir heyeti tecrübe edinmek için Kiev ve Harkov şehirlerindeki televizyon stüdyolarına yolladı.

Ermenistan televizyonu hem sayı itibarıyla hem de kalite açısından Sovyetler Birliği'nde üçüncü sırada idi. İlk sırada Merkezi TV, ikinci sırada ise Estonya televizyonu duruyordu. 1960'larda Ermeni programları tüm Sovyetler Birliği ülkelerinin halkları tarafından izlenebiliyordu. Burada en önemli rolü belgesel filmleri tutuyordu. 1964 yılında televizyonda animasyon filmler gösterilmeye başladı.

Ülkede Ermeni televizyon okulunun açılmasıyla profesyonel yönetmenler, kameramanlar, senaryocular, dekorcular yetişmeye başladı ve bu da televizyon programlarının kalitesini çok yükseltti. Ermenistan'da televizyon yayıncılığının ilk etabı, ülkenin siyasi ve medeni hayatında önemli olan kitle iletişim araçları arasında kendi yerini arayışı ile nitelendiriliyor. İkinci etapta ise televizyon yayıncılığı, kalitesinin ve etkisinin yükselişi ve diğer iletişim araçları ile yarış halinde olmasıyla öne çıkıyor.

1965 yılında Erivan-Rustavi radyo verici hattının inşası bitti. Bu hat sayesinde Kafkasya ülkeleri arasında TV programları alışverişi daimi hal aldı. Daha sonraları bu hat vasıtasıyla diğer Sovyetler Birliği ülkeleriyle televizyon programları takası yapıldı. 1965 yılında Ermenistan televizyonun programlarını Avrupa ülkelerinde de izlemek mümkün oldu.

1 Aralık 1967 tarihinde izleyicilere sunulan, Yönetmen Vilena Zakaryan'ın "Arno-Babacanyan-Sizin Çağdaşımız" adlı filmi Moskova'da yapılan Birlik ülkeleri film festivalinde "En iyi film" ödülünü almıştır.

8 Mayıs 1967 tarihinde Ermenistan televizyon yayıncılığında ilk kez yarışma programı hazırlandı. "Şen ve İnatçılar Dünyasında" programında 90 dakika içerisinde "Araks" ve "Zeytin" takımları sorulara doğru cevaplar vermekle bilgilerini sergilediler. 1969 yılında ilk kez spor programı yayımlandı: "Spor Dünyası". 1970 yılının Kasımı'nda Ermeni televizyonu tüm Birlik ülkelerin ekranlarında izlenmeye başladı. 1970'li yıllarda Ermeni televizyonunun teknik imkanları yaklaşık olarak 10 kata kadar büyüdü.

Ermenistan televizyon yayıncılığının haber ve diğer program politikaları Sovyetler Birliği ülkelerinin program politikaları ile hemen hemen aynı idi.

Televizyonda ilk başlarda Moskova'dan gelen "Haberler" programı yayınlanıyordu. Sonra Ermenistan televizyonun kendi hazırladığı haberler yayınlanmaya başladı. Burada önemli olan Moskova'dan gelen haberlerin tekrarlanmaması idi. 1960'ların sonu 70'li yılların başlarında Ermenistan'da ilk televizyon sunucuları programlarda gözükmeğe başladı.

Ermeni televizyon yayıncılığında 1973 yılı büyük bir önem taşıyor. Bu yılda ilk kez renkli program yayını yapılmaya başladı. 1 Mayıs 1973 yılında emekçilerin bayram töreni ve geçidi ilk kez renkli görüntüyle yayına girdi. Sovyetler Birliği'nde Moskova'dan sonra ilk kez Ermenistan renkli görüntülü mobil istasyon kullanmaya başladı. İlk zamanlarda renkli yayını sadece renkli görüntü ayarlı televizyona sahip olan izleyicilerin izleme imkanı vardı (Zakaryan, "Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya", 19).

1978 yılında Ermenistan'da televizyon sayısı 500 bini aştı ve bunların da 100 bini renkli idi. Bu gösteriye göre Ermenistan, SSCB ülkeleri arasında ikinci yeri tutuyordu. Ermenistan Birlik ülkeleri içerisinde en çok izleyici kitlesine sahip idi.

1973 yılında Ermenistan yayıncılığında başka önemli bir olay yaşandı. Ermenistan Devlet Televizyonu'nun ikinci kanalı yayına başladı. İlk başlarda sadece salı ve perşembe günleri yayında olan kanal, 1974 yılından gündelik yayınlamaya başladı (Zakaryan, "Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya", 19). 5 Ekim 1975 tarihinde televizyonda ilk kez "Küçük Kız ve Otomobil" adlı çizgi film yayınlandı.

29 Kasım 1977 tarihinde yüksekliği 311,7 metre olan yeni televizyon kulesi kullanılmaya başlandı. 1977 yılında aynı zamanda "Orbita-2" uydusu uzaya gönderildi ve bu uydu sayesinde Ermenistan, Moskova'nın merkezi televizyonunun ikinci kanalını da izleme fırsatını buldu (Zakaryan, "Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya", 22).

1970'lerin ilk yarısında Ermenistan'da video teknik imkanların gelişmesi televizyon filmlerinin gelişimini de olanaklı kıldı. Ermeni filmleri sadece ülke ve SSCB çapında değil, aynı zamanda uluslararası yayına da girmeyi başardı.

1980’li yıllar televizyon yayıncılığında konuşurken o devirde Ermenistan’ın bilim, kültür ve sanayi açısından çok iyi geliştiğini vurgulamak lazım. Böyle olunca hem televizyon çalışanları kendi işlerinin kalitesini arttırmak için çaba harcıyor, aynı zamanda izleyici kalitesi de yükseliyordu.

1980’li yılların ortaları ülkenin siyasi, iktisadi hayatında, aynı zamanda kitle iletişim araçlarında önemli değişiklikler yaşandı. Mihail Gorboçov’un demokratikleşme politikası çerçevesinde televizyon yayıncılığı, iletişim sisteminde yeni bir rol aldı. Söz özgürlüğü, açıklık, sansürün zayıflaması televizyon yayıncılığına özgürlük, güven ve korkusuzluk getirdi. Artık programların çoğu canlı yayına giriyordu. Böylece izleyiciler de rahatça yayına bağlanabiliyor, sorunlarını özgürce dile getiriyorlardı.

1988 yılı Ermeniler için büyük olaylarla hafızalarda kaldı. Şubat ayında Dağlık Karabağ özerk bölgesinin talihî ile ilgili televizyonlarda ciddi tartışmalar yaşandı. Artık yayınlanan her programda televizyoncular kullandıkları kelimelerin her birini dikkatle seçip kullanıyordu. Özellikle Moskova televizyonunda Henrix Borovik’in sunduğu ve Karabağ olaylarını anlatan “Pozisyon” programı bu açıdan dikkati çekiyor. Olayları ışıktandırmanın en uç noktası Ermenistan Büyük Millet Meclisi’nden ve Dağlık Karabağ’dan canlı yayının yapılması oldu.

7 Aralık 1988 yılında Ermenistan’ın kuzey bölgelerinde 11 ölçeğinde yıkıcı bir deprem oldu ve bu depremde 100 binden fazla insan hayatını kayıp etti. Ülkenin üç büyük şehri (Leninakan, Kirovakan ve Spitak) tamamen dağıldı. Depremden hemen sonra Ermeni televizyoncular olay yerine yollandılar. “Haberler” programında bir hafta tamamen depremle ilgili haberleri sundular. Bu haberler sadece ülke içi değil, aynı zamanda merkezi Moskova televizyonunda ve Avrupa ülkelerinin haber programlarında da yayımlandı.

Depremde yakınlarını kaybeden insanlara onları bulmakta yardımcı olmak için Ermenistan televizyonu, İçişleri Bakanlığı ile beraber hazırladıkları ve haftanın beş günü yayınlanan “Erivan ve Erivanlılar. Arama” programını yayına verdiler. Bu program sayesinde 40 binden fazla kişi kendi akrabalarını, dostlarını bulmayı başarmışlar. Bu dönemde Ermenistan televizyonu yayın tarihi boyu ilk kez afet

bölgesindeki haberleri doğru ve hızlı şekilde halka iletmek için tüm mali, manevi ve teknik imkanlarını kullanmıştır.

1980'lerin sonunda Ermeni televizyonun faaliyeti sadece depremle ilgili programlarla sınırlı kalmadı. 1988 yılının Ocak ayında R. Mavisakalyan'ın sunduğu "Telegündelik" adlı enformasyon müzik programı yayına başladı.

1988 yılında SSCB Anayasası'ndaki kitle iletişim ile ilgili 6. maddenin iptali ve yeni kanunun kabulü tüm Birlik ülkelerinin kitle iletişim araçlarında değişikliğe neden oldu. Yeni "Basın ve Kitle İletişim Araçları Hakkında Kanun"a göre sansür ortadan kaldırıldı (Zakaryan, "Vozniknoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya", 27) ve Kitle İletişim araçlarının kayıt yaptırma prensibi devreye girdi (eskiden televizyon kanalı açmak istediğinde kayıt yerine izin almak gerekiyordu).

Bu dönemde Ermeni televizyonunda çok sayıda eğlenceli müzik programları yayına girdi. Bunların arasından ise Artak Arzumanyan'ın çabaları ile hazırlanan "Mozaika" programını özellikle vurgulamak gerekir. Depremden sonra insanların neye ihtiyacı olduğunu anlayan Arzumanyan, 1989 yılında hazırlamış olduğu programda ülkenin uzak ve yakın bölgelerinin hayatı ile ilgili röportajlar sunuyordu. Buna kadar müzik programlarının çoğu pavyonlarda hazırlanırdı. "Mozaika" programının ekibi ise tüm ülkeni gezip sade insanların fikir ve düşüncelerini ekranlara yansıttı. 1991 yılında "Mozaika" programının elemanları Ermenistan yayıncılığında ilk kez kesintisiz 24 saatlik "1991 Yılına Seyahat" adlı yılbaşı programı hazırladı.

SSCB'nin dağılmasıyla Ermenistan televizyonu büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Ülkenin geçiş devrine girmesi televizyon yayıncılığını da içinden çıkılmaz bir duruma düşürdü. Yaratıcı gruplar dağıldı ve birçok geleneksel program yayına çıkamadı. 1990'ların başlarında ermeniler düzenli elektrik kesintileri ile karşı karşıya kaldı ve televizyon istasyonları sadece elektrik olduğu zamanlarda çalışabiliyordu. 1992-1995 yılları arasında yaşanan enerji krizi, ileriki yıllarda enerji politikalarının belirlenmesinde çok etkili olmuştur. Enerji krizinin birincil nedeni olarak, Dağlık-Karabağ Savaşı'nı takiben dönemdeki Azerbaycan ve Türkiye tarafından uygulanan ambargolar gösterilmektedir. İkincil nedenler olarak ise; Rus-Gürcü çatışması,

Çeçenistan savaşı, Gürcü-Abhaz ve Gürcü-Güney Osetya çatışmaları ve Metsamor Nükleer Santrali'nin büyük depremden sonra, 1989'da, kapatılmasını sayabiliriz. Nükleer santralin kapatılmasından sonra ülkenin tek hidroelektrik santrali, enerji ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmıştır (Cabbarlı, 2003c). Enerji krizi, sosyal, ekonomik ve biyofiziksel alanlarda etkili olmuştur. Enerji krizi (1992-1995) yılları yayıncılığın gelişiminde iz bırakmıştır. Bu nedenle 1992 yılından ülke çapında günlük yayın saati azaltılarak sabah 8'den öğlen 3'e kadar gerçekleştirildi. Ermenistan'ın ilk yayın kuruluşlarından olan Tsayg TV çalışmaları o zaman için oldukça özgündü. TV şirketinin yayını çok özel bir rejime dayalı idi. O elektrik enerjisinin olduğu zamanlarda yayına başlıyor, elektrikler kesildiğinde ise televizyonun programları duruyordu. Gümrü'de uluslararası profesyonel standartlar çalışmıyordu. Çünkü o zamanın ağır şartlarında yönetmenin "elektrikler geldi" demesiyle spesifik programlar ancak yayınlanabiliyordu. Bu nedenle mesleki standartlar o kadar da dikkate alınmazdı. O dönemde televizyona bir iş fırsatı gibi değil, daha çok toplumsal yarar gibi bakılıyordu.

Ağustos 1990'da Ermenistan bağımsız olma niyetini açıkladı ve 1991 yılında halkın karşı konulmaz desteğiyle Ermenistan'ın ilk cumhurbaşkanı seçildi. Yeni hükümetin meşruiyeti tartışılmaz olduğundan, liderleri için savunmaya gerek yoktu. Bazı araştırmacılar 1990-1992 yılları arasındaki dönemi Ermeni medyasının "altın çağı" olarak adlandırıyorlar; çünkü o dönemde televizyoncuların serbest röportaj hazırlamasında herhangi siyasi engeller yoktu (Grigorian, 2005, 95-180). Medyanın özgür olmasına rağmen televizyonda olaylara çeşitli yaklaşımları açık olarak veremiyordular veya ifade özgürlüğü sağlanamıyordu. Bunun nedeni o dönemde aşırı milliyetçi grupların olması idi. Onlar giderek artan etnik çatışmalarda ülkenin konumunu güçlendirmek için milli birliği desteklemek gerektiği yönünde halkı provoke ediyordu. Bu kendi kendine uygulanan sansür çok popüler tutumların yansıması oldu. 1995 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Erivan sakinlerinin %77'si televizyonun ulusal birliğe zarar verecek malzeme üzerine haber yapmasına izin verilmemesinin taraftarıyken, sakinlerin %45'i ise medyanın herhangi bir bakış açısı gerektirdiğini düşünmüyordu.

Toplumsal mutabakat içindeki çatlaklar, 1992 yılında başlayan korkunç ekonomik krizler ile daha da alevlendi. Hükümetin kötü yönetimi ve yolsuzluğu sayesinde yaşam standardında ciddi düşüşün yaşanması ve siyasi elitin parçalanması halk arasında hayal kırıklığı yarattı ve bu olaylara ilişkin ilk kez medyada sert eleştiriler yapıldı. 1990'ların ortalarında, yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimi ile zayıflamış hükümet, muhalefet ve onun ideolojik fikirlerinin yer aldığı medyayı yok etmek için baskıcı yöntemlere başvurdu. Bazı medya kuruluşlarının habercilerine tacizler düzenlenirken, bazılarında da resmi yasaklar uyguladılar. Hükümet stratejisinin sonucu, 1996 yılı cumhurbaşkanı seçim kampanyasında, uluslararası gözlemciler tarafından anlaşıldı ve onlar iktidarın fena halde dengesiz bir kapsama alanına sahip olduğunu kaydettiler. Seçim sonuçlarının açıklanması sonrasında polisle halk arasında çatışmalar çıktı.

1998 yılında, televizyon ve iktidar arasında dost ve düşman ilişkilerinin yer değiştirmesi durumu, medya alanında yeni bir dönemi başlattı. Cumhurbaşkanı istifa etmek zorunda kaldı ve yeni başkan tartışılır bir çoğunluk tarafından seçildi. Bir yıllık süre içinde siyasi iklim liberalleşti ve bunun neticesinde televizyon kanallarına baskı azaldı. Hükümetin medyaya karşı olumlu tavrı uzun sürmedi. Bu sefer siyasi kriz Ekim 1999 yılında Ermenistan parlamentosuna silahlı küçük bir grubun saldırması ve birçok önde gelen kişiye suikast düzenlenmesi sonucu aniden sona erdi. 2003 seçimlerinden sonra Ermenistan'da medyanın durumu şöyle tarif edilebilir: "Fırtına öncesi sessizlik" (Kurççıyan, 2005, 268-276).

Post-Sovyet Ermenistanı'nda sıradan izleyiciler, dinleyiciler ve okuyucular, Sovyet döneminde olduğu gibi medyayla nesnel gerçeklik arasındaki titrek ilişkinin farkındadırlar. Medyanın başarısızlığı, güvenilir ve sorumlu haber sağlayıcısının olmaması, Ermenistan medyasının sosyal direncini zayıflatıyor. Eğer medya demokratikleşme sürecinde önemli rol oynamaya başlasa, televizyon kanalları açık tartışmaları ve fikirlerin ifadesini sağlamak için kamusal alana ihtiyaç duyacaktır. Bu Ermenistan medyası için zor bir görev olarak kalıyor. Sovyet yayıncılık mirası hâlâ kesinlikle ataerkildir. Bu yayıncılık eğitimsel söylemlerden oluşuyordu ve insanlara neyin doğru, neyin yanlış olduğu öğretiliyordu. Demokratikleşmek isteyen ve

programlarını özgür hazırlayan televizyon kanalları, sık sık baskıya maruz kalmaktadırlar. Bunun en iyi örneği de “A1+” kanalının 2002 yılında kapatılmasıdır. Cumhurbaşkanı seçimleri öncesi bilinmeyen sebepler yüzünden yayın lisansı elinden alınan kanal, 13 kez Ermenistan Radyo ve Televizyon Kurumu’na lisansını geri almak için başvurursa da, her sefer olumsuz cevap alınmıştır. Buna uluslararası medya örgütleri sert tepki vermesine rağmen Ermenistan hükümeti bu lisansı yeniden satışa çıkardı (Porsughyan, 2011, 2).

Freedom House’un Genel müdürü David Kramer, “A+1’in lisans için yasal talebinin 13. kez reddinin her yerde özgür medya savunucularının yüzüne vurulmuş bir tokat olduğunu” belirtti (www.freedomhouse.org/template.cfm?page=70&release=1293, 2010). Medya uzmanları bunu Ermenistan medya özgürlüğü için büyük bir darbe olarak nitelendirdi. Bugün A1+ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ndeki duruşma tarihini bekliyor. “A1+” kanalına karşı hükümetin yaptıklarının doğrudan sonucu olarak Ermenistan’daki tüm televizyon yayıncıları lisanslarını kaybetmemek için daha çekingen davranmaktadırlar.

Basın özgürlüğü kavramının tanımlanması ve uygulamaya konulması gerekir. Ermenistan medyasının demokratik bir yayıncılık kurmak için her şeyden önce Sovyet döneminden kalma özelliklerden yani objektif haberleri göz ardı etmekten, tek taraflı mesajlardan ve karşıt görüşlerden kaçmaktan kurtulması lazımdır.

Ermenistan’da televizyon yayıncılığı bağımsızlıktan bu yana hep siyasileştirilmiştir. Bu siyasi sponsorluğun örneklendiği Batılı devletlerin eşdeğeri ile karıştırılmamalıdır. Batı’da tek bir şirket sahibi hem TV kanallarını yönetmeyi hem de siyasi hayatta da aktif olarak iştirak etmeyi biliyor. Ermenistan’da televizyon kanallarına sponsorluk yapan şirketlerin çoğu parayı dışarıdan alarak bu işi yapıyor.

Yasalara göre, televizyon yayıncılarının onlara tahsis edilen frekansların kullanımına izin veren lisans için rekabetçi bir teklif ileri sürmeleri gerekir. Yayın lisansı cumhurbaşkanı tarafından atanan Radyo ve Televizyon Komitesi üyeleri tarafından verilir. Onlar her başvuru sahibinin uygunluğu konusunda subjektif bir değerlendirme yaparak resmi olarak hüküm vermekte yetkilidirler. Her alanda devlet

kontrolüne sahip olma isteği Sovyetlerden bu ülkeye miras kalmıştır. Çünkü Sovyetlerde başkanlar ülkedeki her şeyi kendi denetimi altında tutuyordular. Eski post-Sovyet ülkelerinin çoğunda bu gelenek hâlâ devam ediyor. Yani, her ne kadar lisans başvurusunda evraklar hatasız olsa bile, her şey devletin elinde olduğu için TV kanalları siyasal iktidarla iyi geçinmek zorunda kalmaktadırlar.

Ermenistan'da yayın endüstrisinin karakteristik özellikleri, çok sayıda yayıncıyı etkileyen nispeten küçük reklam pazarının olması ve radyo istasyonları üzerinden televizyon istasyonlarının yaygınlığıdır. Ülkedeki her TV ve radyo istasyonunun işletme bütçesi, gayri resmi ödemelere büyük ölçüde bağlıdır. Reklam özel kanallar için önemli bir gelir kaynağı olmasına rağmen, onları gayri resmi kaynakların bağımlılığından korumak için yeterli değildir. Ermenistan'da işletmeler, özellikle havayolları, bankalar ve market zincirleri büyük oranda seçkinler tarafından yönetilirler. Bu onlara herhangi zamanda herhangi televizyon kanalını gayri resmi ablukaya almayı olanaklı kılar, çünkü onların emirleri neticesinde reklam müşterileri kendi siparişlerini televizyon kanallarından geri çekebilirler.

Medyaya güvenme söz konusu olduğunda Ermeniler eşit bir şekilde bölünür. Ermenilerin neredeyse yarısı medyaya güveniyor, geri kalan kısmı ise güvenmiyor. Haber kaynakları açısından televizyon çok önemlidir, Ermeniler günlerinin çoğunu televizyon karşısında geçiriyor. Ermeni programlarının yanı sıra, Rus kanalları da Ermenilerin neredeyse yarısı tarafından izlenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Ermenistan'ın ilk on yıllık döneminde bağımsızlığını ve gücünü kazanan televizyon kanallarında politik açıdan hassas konuları kapsayan haberleri vermek mümkün hale gelmiştir. Güçlü rekabet faktörü sayesinde artık hem yayıncılar hem de izleyiciler yayında kaliteli programların peşindedir.

TV şirketleri teknik ekipman ve gerekli üretim kaynaklarının varlığına göre, geleneksel üç gruba ayrılabilir. Birinci grup, Başkent-Grubun karakteristik özelliği, dikkatlice düşünülmüş üretim ve yayın kaynaklarıdır. Bu gruba nispeten gelişmiş materyaller ve teknik kaynakları olan televizyon şirketleri dâhildir. Onlar profesyonel

BETACAM, DVCAM ve Dijital S formatlı ekipmanları kullanıyor. Bununla birlikte bu grup bazen de VHS ve SVHS formatlarını da kullanmaktadır. Lakin teknik yapının gelişmiş olması bazen de TV şirketlerini kötü yönden de etkiliyor. Mesela, her televizyon şirketinde aynı formatlı teknik ekipmanlar olsa da rekabet içinde olmaları onların programlar için farklı formatlar kullanmasına nedendir (Sarkissian, 2002, 9).

Geri kalan iki grup ise eyalet gruplarıdır. Onlar yarı profesyonel teknik imkanlarla çalışmak zorundalar. Mesela, Erivan'dan sonra iki büyük eyalet olan Gümrü ve Vanadzor'da TV şirketleri yarı-profesyonel teknik kaynakları kullanmaktadır. Onların hatta kendi binaları bile yoktur (Sarkissian, 2002, 10).

2011'in Şubat-Mart aylarında Erivan Medya Kulübü tarafından yapılan araştırma sonucunda Ermenistan'da televizyon programlarının daha çok kültürel, eğlenceli ve dini içerikli olması dikkati çekiyor. Araştırmada aynı zamanda Ermenilerin sadece %39'unun haber programlarını eğlence içerikli programlara tercih ettiğini öğreniyoruz. Bundan başka, Ermenilerin %14'lük kısmı siyasi tartışma programlarına meraklıdırlar (Pearce, 2011, 18).

Araştırmanın yapıldığı fokus gruplar Ermenistan'da show programlarının kalitesizliğinden şikayetçidir. ABD ve Avrupa lisanslı programlar ("Kim Milyoner Olmak İster", "Survivor" vb.) seyirciler tarafından en çok izlenen listesindedir (Pearce, 2011, 18).

Bazı araştırmacılar televizyon programlarında engellilere yönelik pozitif ayrımcılık olduğunu düşünüyorlar. Mesela, Ermeni televizyonlarının birinde epilepsili bir hasta ile ilgili katılımcı şunları söylemiştir:

Onlar (etraftaki insanlar) biraz daha duyarlı olmalıdırlar. Bence bu hastalık gibi bir şeydir ve böyle insanlara saygı gösterilmelidir. Eğer o insan kekeleyorsa bu hiç kimseye o insanla dalga geçme hakkını vermez. Böyle insanlar cezalandırılmalıdır (Pearce, 2011, 19).

4.5.1. Televizyon Yayıncılığında Özelleşme ve Yasal Düzenlemeler

İlk özel televizyon istasyonları 1980'lerde yayın hayatına başlamıştır. 1987 yılında Aşarak TV (kablolu yayın) Erivan'a yakın küçük Aşarak bölgesinde faaliyete başladı. Bu bölgenin coğrafi konumu elverişli olmadığından ve merkezden gelen yayınları alamadığından burada televizyon kanalına gerek duyuldu. Aşarak Tv'nin teknik yapısının iyi olmamasına rağmen, o yerli haberler, röportajlar hazırlayarak bölge sakinlerine sunmuştur (Sarkissian, 2002, 1).

1996 yılına kadar özel istasyonların çoğu bölgelerde yerleşiyordu, çünkü sakinler kendi ihtiyaçlarını karşılayan haberlerin Erivana dayalı değil de, merkezden bağımsız bölgesel istasyonlar olabileceğini düşünüyordu. 1990'ların sonunda televizyon daha çok bir ticaret aracı olmaya başladı.

Hazırda Erivan'da 15 televizyon kanalı faaliyet gösteriyor (www.tvradio.am). Bunlardan dördü Rusya kanalları (ORT, RTR, Kultura, Mir), ikisi ise Euronews ve CNN International'dir. CNN tamamen İngilizce yayın yapmaktadır. Euronews ise Rusca ve çok az zamanlı, Armnews haber ajansının haberleriyle Ermenice yayınlanmaktadır. Ermenilerin çoğu yabancı dil problemi yüzünden (Rusca hariç) yerel ve Rus kanalları ile yetiniyor (Sarkissyan, www.internews.am, 2002). On televizyon kanalı ise bölgelerde hizmet vermektedir.

Ermenistan'da özel televizyon kanallarının çoğu devletin izin verdiği sınırlar içinde faaliyet gösterir. Siyasi tutumları da devletin politikasıyla örtüşmek zorundadır. Böyle olmazsa, özel kanalları, 2002 yılında siyasi duruşundan dolayı kapatılan A1+ kanalının akıbeti bekler. Bağımsız yayın politikasına sahip olan tek televizyon yayın kuruluşu Gümrü'nün "GALA TV"sidir. 2007 yılından bu yana "GALA TV"'ye çeşitli yerlerden baskılar vardır. Özellikle hükümet yanlıları bu televizyon şirketini kapattırmak için çaba harcıyor. Sonuç olarak Gümrü Belediyesi'nin çabasıyla dört yıl süren mahkemenin ardından TV kanalının kulesi elinden alındı ve kanalın teknik kurguları söküldü. Böylece hiçbir şey değişmezse GALA TV, 2015 yılına kadar faaliyetini durduracak (Yerevan Press Club, 2011, 11).

Ülkenin özel televizyon kanalları şunlardır (www.article19.org, 2005, 58):

ALM: Yayın hacmi Ermenistan'ın %60'nı kapsamaktadır. Siyasi tutumu: Devletin izin verdiği sınırlar içinde, çoğulcu ve özgürdür.

Armenia: Yayını ülkenin %70'ni kapsamaktadır. Siyasi tutumu: Cumhurbaşkanına ve iktidar koalisyonuna sadıktır. Uydu sayesinde programları ABD ve Avrupa'da da yayınlanmaktadır.

Kentron: Sadece Erivan'da yayınlanmaktadır. Siyasi tutumu: Devletin izin verdiği sınırlar içinde çoğulcu ve özgürdür.

Kanal 2: Ülkenin ve Dağlık Karabağ'ın %85'ne yayınlanmaktadır. Siyasi tutumu: Cumhurbaşkanı yanlısıdır.

Shant TV: Erivan'da ve Gümrü'de yayın yapmaktadır. Her il için ayrıca programlama politikası uygulanmaktadır. Kanalda daha çok haber ve bilgilendirme karakterli programlar ağırlıklıdır. Uydu vasıtasıyla ABD ve Avrupa'da da yayına girmektedir. Aynı zamanda Ermeni diasporası tarafından da en çok izlenen kanaldır. Siyasi tutumu: Hükümetin izin verdiği sınırlar içinde çoğulcu ve özgürdür.

Tsayg TV: Gümrü'de yayınlanmaktadır. Siyasi tutumu: Çoğulcu ve özgürdür.

Shoghakat TV: Erivan'da yayınlanmaktadır. Yayınında belgesel filmlere öncelik verir. Siyasi tutumu: Hükümete ve dini gruplara sadıktır.

AR TV: Erivan'da yayınlanmaktadır. Taşnaksutyun Partisi'ne bağlıdır ve hükümet yanlısıdır. Yayında daha çok belgesellere yer vermektedir.

Yerkir TV: Erivan'da yayınlanmaktadır. Siyasi tutumu: Cumhurbaşkanı ve Taşnaksutyun Partisi yanlısıdır.

Hayrenik TV: Erivan'da yayınlanmaktadır. Sadece çocuklara yönelik programlar hazırlanmaktadır.

Bu kanalların bazılarının izlenme oranları tablo 3'de verilmiştir:

Tablo 3

Ermenistan’da Televizyon Kanallarının Piyasa Payı

<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranı</u>	<u>Televizyon Kanalları</u>	<u>İzlenme oranı</u>
Shant TV	%36	ALM	%5
H1	%20	RTR (Rusya Kanalı)	%4
Armenia TV	%12	Yerkir Media	%4
ORT (Rus Kamu Tv)	%8	GALA	%2
H2	%7	Diğer	%2

Kaynak: Pearce, K. (2011). Armenian Media Landscape. Caucasus Research Resource Centers, Sayı: Ekim.

Özel televizyon kanallarının gelir kaynağının reklamlar olmasına rağmen, birçoğu devleti temsil eden gruplar veya şahıslar tarafından finanse edilmektedir. Ermenistan’daki ekonomik sorunlar, reklam gelirleri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bunun neticesinde özel kanallar ne kadar uğraşsalar da, özgür olmakta güçlük çekmektedirler. Aynı zamanda bu kanalların reklam pazarını da hükümet kontrol altında tutmaktadır. Ülkede en geniş reklam dilimi devlet kuruluşlarına aittir. Tüm bunların sonucunda Ermeniler televizyon kanallarında sunulan haberlere inanmamaktadır.

Bağımsızlıktan sonraki Ermenistan medyası, dünyadaki gelişmelere paralel olarak yeni değerlerle tanışırken bir yandan da devlet-kilise-diaspora etkisinde bocalamaktadır. Ermenistan’da önemli bir güç olan Kilisenin ana ilkesi “Büyük Ermenistan” idealini esas alan “Hay-dat” ideolojisini canlı tutmaktır. Devlet politikası üzerinde de etkili olan kilise, diaspora faaliyetlerini de etkilemektedir. Her ne kadar Anayasa’nın 15. maddesinde vatandaşlar arasında din ayrımı yapılmayacağı belirtilmiş ise de bu hükmün uygulama alanına ne ölçüde taşındığı tartışmalıdır. Kayıtlı olmayan dinlerin Ermenistan’da faaliyet göstermesi son derece zorlaştırılmıştır. Bu tür gruplar, gazete ve dergi yayımlayamaz, toplantı mekânları kiralayamaz, radyo ve televizyon programı yapamazlar (Sezgin, 2003a, 163). Diaspora Ermeniliği de dünya Ermeni

basını üzerinde olduğu kadar Ermenistan medyası üzerinde de etkilidir. Diaspora partilerinden Taşnak, Hıncak, Ramgavar eskinin devamı niteliğinde kuruluşlar olup kitle iletişim alanında da etkilidirler.

Ermenistan'da devlete ait medya kuruluşlarının bağımsız olanlara göre daha güçlü olduğu bilinmektedir. Bağımsız olarak tanınan veya böyle olduğu belirtilenlerden de Başkan Koçaryan'a yakın kişilere ait medya organizasyonları vardır (Sezgin, 2003b, 80). Öte yandan, bütün baskılara rağmen üç milyonluk ülkede siyasi parti adedinin 70'e yaklaşması (Sezgin, 2003b, 78) bunlardan birçoğunun kendi olanakları ölçüsünde medya kuruluşlarına sahip olmaları ve maddi olanaksızlıklardan ötürü diğer medya kuruluşlarının destek sağlayacak kişilerin veya siyasi grupların kontrolüne girmeleri ayrı bir kargaşa konusudur. Ayrıca devlete ait olan medya kuruluşları ile özel medya kuruluşlarının aynı koşullar altında çalıştığını söylemek de mümkün değildir. Hükümetten, bakanlıklardan veya resmi kurum ve kuruluşlardan bilgi temin edilmesi gerektiğinde devlete ait olmayan medya kuruluşları çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Baskı ve dolaylı sansür örneklerine rastlamak mümkündür.

Ermenistan Anayasası, doğrudan basınla ilgili ifadeler içermemekle birlikte herkesin kendi fikrini açıklamakta özgür olduğunu belirtmektedir. Anayasaya göre, herkes ifade özgürlüğüne, bilgiyi arama, elde etme ve dağıtma özgürlüğüne sahiptir. Ayrıca hiç kimse düşüncesini değiştirmeye zorlanamaz (www.armeniaforeignministry.com).

Ermenistan'daki medya alanını düzenleyen kanunlardan ilki 8 Ekim 1991 tarihli "Basın ve Kitle İletişim Araçları Hakkındaki Kanun"dur. Bu kanunda, basın ve diğer kitle iletişim araçlarının özgür olduğu ve sansüre tabi tutulamayacağı belirtilmektedir. Kanuna göre devlet kurum ve kuruluşlarının, sosyal ve politik organizasyonların, sosyal hareketlerin, kültürel, bilimsel ve eğitim kurumlarının medya organizasyonu kurma hakkı mevcuttur (www.internews.am). Bir medya organizasyonu kurmak için ilgili devlet kurumundan izin almak gereklidir. Gereken başvuru yapıldıktan sonra, başvuruda bulunan kuruluşun yasal sorumlulukların yerine getirilmesi istenmektedir. Radyo ve televizyon kuruluşları için gereken iznin alınması daha karmaşık bazı aşamalara tabidir. 1991 yılında çıkarılmış olan kanun, uzmanlar

tarafından bazı yönleri ile eleştirilmektedir. Kanunun güncelliğini yitirdiği, bazı bölümlerinin değiştirilmesi veya yeniden yapılması gerektiği şeklindeki görüşler, ulusal ve uluslararası toplantılarda dile getirilmiştir (Andreasyan, www.ejc.nl/jr/emland/armenia.html.).

“Bilgi Özgürlüğü Hakkında Kanun” (2003)

"Bilgi Özgürlüğü Hakkında Kanun", 2003 yılı Eylül ayında Meclis tarafından kabul edilmiştir (www.forum.am/groups/A2I/mat/2.pdf, 9). Kasım 2003'te ise yürürlüğe girmiştir. Hükümet henüz kanunen gerekli düzenlemeleri yayımlamamıştır, ancak yasanın kendisi zaten kullanılıyor. Kanun'un genel ilkeleri: Bilgileri kaydetmek, sınıflandırmak ve korumak için birleşik prosedürleri tanımlamak; bilgi aramak ve almak için özgürlüğü sağlamak; bilgiye ücretsiz erişim vermek ve bilgileri duyurmaktır.

Kanun herhangi bir kişiye yazılı istek üzerine devlet ve yerel organlardan, devlet bürolarından, devlet bütçesinden finanse edilen kuruluşlardan, önemli özel kuruluşlardan ve devlet yetkililerinden bilgi alma ve talep hakkını tanıır. Bilgilere erişim devlet ve kamu güvenliğine, kamu düzenine, kamu sağlığına ve ahlakına, diğer hak ve özgürlüklerine, çevreye ve insanın özeline zararı önlemek için gerekli olduğunda sınırlandırılmaktadır. Bilgi verilmesinin reddine itiraz Ombudsmana ve ya Mahkeme'ye yapılabilir (www.article19.org, 2005, 34)

Hükümet Şubat 2004'te Kanun'da muafiyet kapsamını genişletmek için değişiklik yapmayı önerdi. Yapılacak değişikliğe sivil toplum grupları şiddetle karşı çıktı ve gereken önlemler alındı (www.ija.hetq.am/en/f-com-statement.html).

“Kitle İletişim Kanunu” (2003)

Kitle iletişim hukuku (www.internews.am/legislation/english/dissemination-mass-information.zip.), medya kuruluşları için çalışan gazetecilerin faaliyetine makul olmayan bir kısıtlama olmaksızın genel haklar sağladı. Bu, bilgi arama, alma ve yayma anayasal hakları doğruluyor. Kanun, sansürü, “bir gazetecinin yasal mesleki faaliyetleri” ile engellenmesini ve ciddi suçların ortaya çıkarılması için mahkeme kararı olmadan kaynaklarının açıklanmasını yasaklamakta ve bu, hükümet organlarının gazetecilere daha sorumlu davranmalarını gerektirir.

Basın ve kitle iletişim alanını düzenleyen diğer kanunlar arasında “Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Hakkındaki Kanun” (9 Ekim 2000), “Reklamcılık Kanunu”, (30 Nisan 1996), “Lisans Düzenlemeleri Hakkında Kanun” (30 Mayıs 2001) yer almaktadır (Budak, 2003-2004).

Reklamla ilgili genel düzenlemeleri içeren “Reklamcılık Kanunu” reklamların içerik ve şekil şartları ile ilgili bazı düzenlemeler getirmektedir. Örneğin, reklamların Ermeni dilinde olması gerektiğini veya Ermeniceye çevrilmesini şart koşmaktadır. Ayrıca kanun, çocukların kendileri için olmayan ürünlerin reklamlarında yer almaması gerektiğini, alkollü içeceklerin, tütün ve tütün ürünlerinin reklamının yasak olduğunu belirlemektedir.

“Lisans Düzenlemeleri Hakkındaki Kanun”da da radyo ve televizyon yayın kuruluşlarının, Ulusal Televizyon ve Radyo Komisyonu’ndan lisans temin etmeleri için gereken yasal sorumluluklar, lisanslarla ilgili düzenlemeler ve hangi şartlar altında yayın lisanslarının geri alınabileceği veya iptal edilebileceği gibi konular yer almaktadır (Budak, 2003-2004).

9 Ekim 2000 tarihli “Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Hakkındaki Kanun”, radyo ve televizyon alanını düzenlemektedir. Radyo ve televizyon alanını düzenleyici kuruluş, kamu radyo ve televizyonu, radyo ve televizyon yayıncılığı ile ilgili genel düzenlemeleri içermektedir. Yayıncılık kanununun 24. maddesi, programlar açısından dikkat edilmesi gereken yayın içerikleri ile ilgili sınırlandırmaları belirlemektedir. Kanuna göre, etnik, dini veya ırk ayrımcılığına yol açabilecek programların yayınlanması yasaktır. Ayrıca savaşı, şiddeti teşvik eden yayınlar özellikle çocuk ve genç izleyicilerin gelişim ve eğitim sürecine zarar verebilecek çeşitli korku filmleri, pornografik içerikli ve başkalarının haklarına saldırı niteliği taşıyan yapımlar yasaklanmaktadır. Bu kanun çeşitli yönleri ile eleştirilmekte, bazı bölümlerinin medya alanını kısıtladığı şeklinde görüşler kamuoyunda yer almaktadır (International Journalist Network Report, www.ijnet.org/FE_Article/pressoverview.Asp, 2006). Bu Kanunlar bilgilere erişimi sağlamakla beraber, bilgilere erişimi kısıtlayan maddeler de yer almaktadır.

“Bilgi Özgürlüğü Hakkında Kanun” (2003)

Bu kanunun 8. maddesinde beş kategori muaf tutulur:

1. Devlet, banka, resmi veya ticari sırları içerirse;
2. Kişinin telefon konuşmalarını, posta, telgraf ve diğer yayınlar da dahil olmak üzere yazışmalarının gizliliğini ve ailesinin mahremiyetini ihlal ederse;
3. Kamuoyuna tabi olmayan ön araştırma verilerini içerirse;
4. Mesleki faaliyetleriyle koşullandırılmış erişebilirlik sınırlamalarını gerektiren verileri açıklarsa;
5. Telif hakları ve ilgili hakları ihlal edilir.

4.5.2. Ermenistan’da Kamu Yayıncılığı

Ocak 2001’de Ermenistan Avrupa Konseyi’ne dahil olmuş ve ülkedeki devlet televizyonunu kamu televizyonuna dönüştürme yükümlülüğü almıştır. Buna rağmen hâlâ ülkenin ana yayın kuruluşunun faaliyetleri devlet kontrolü altında kalıyor.

Ermenistan Kamu Televizyon ve Radyo Kurulu’nun Ermenistan cumhurbaşkanı tarafından tayin edilen altı yıl süreli beş üyesi var. Bu beş üye haricinde Kurulun diğer üyeleri Ermenistan Radyo ve Televizyon Kanunu gereğince atanırlar. Kurul başkan ve başkan yardımcısı seçer. Yönetim Kurulu’nun üyelerinin yüksek öğretim görmesi, Ermeniceyi mükemmel bilmesi ve yayıncılık, sanat, edebiyat ve bilim alanında uzmanlar olması gereklidir. Aşağıdaki kategoriler Yönetim Kurulu’na üyelik için uygun değildir: Yabancı vatandaşlar, siyasi parti liderleri, özel ve kamu Televizyon-Radyo şirketlerin yöneticileri; herhangi TVR firma ile sözleşmesi olan kişiler. Kamu TV ve Radyosu, dini statüsüne, ulusal kökenine, sosyal konumuna bakılmaksızın ülke vatandaşlarının bilgi ihtiyaçlarını ve anayasal haklarını karşılamak için tasarlanmıştır. Kamu kanalında reklamlar toplam yayın hacminin %5’ini geçemez. Programlar reklam blokları ile kesilemez. Reklam yayını, ulusal matem ve felaket günlerinde yasaktır. Siyasi reklamlar, yalnızca seçim kampanyaları döneminde izin verilir. 2006 yılından itibaren Ermenistan Kamu Televizyonu, Avrupa Kamu

Yayıncılığı Birliği'nin üyesidir ve bu üyelik ona Avrupa'da yayınlanan tüm programları ülkede yayınlama hakkı veriyor.

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu tarafından sıralanan kamu yayıncılığını şekillendiren üç temel nokta şunlardır:

- Siyasi bağımsızlık (hükümetten) ve ekonomik bağımsızlık (ticari kuruluşlardan)
- Toplumun farklı katmanları için çoğulcu yaklaşım ve erişilebilirlik
- Demokratik bir hükümet içerisinde sorumluluk ve şeffaflık

Bu bağlamda da, Ermenistan yasalarını değiştirmeye ihtiyaç yoktur. Hâlihazırda yürürlükte bulunan Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Kanunu, tümüyle yukarıdaki üç temel noktada karşılaşıyor. Kanal 1 diye de adlandırılan Kamu Televizyonu ilk kez ülkede iki ana partinin liderlerinin iştirak ettiği tartışma programı düzenledi.

Ermenistan'ın Kamu televizyonu sadece ülke çapında değil, aynı zamanda Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Avustralya'da da izlenmektedir. İtalyan "Telespasio" şirketi ve Ermenistan Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı arasında 24 Şubat 1999 tarihinde imzalanan sözleşme ile Kanal 1, Avrupa Ülkeleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı kapsayan uydu ile yayına başladı. 2005 yılının Şubat ayından Ermenistan'da uydu yayını ultra modern uydular kullanılarak yapılmaktadır. Programlar Eutelsat, W1 ve Hot Bird 6 uyduları ile yayınlanır. ABD'de yayın için ise Intelsat Americas 5 uydusu kullanılmaktadır. "Hot Bird 3" uydusu sayesinde, kanal eski SSCB Orta Asya ülkelerinde izlenebilmektedir (www.1tv.am/en/pages/viewhistory/page/new_first). Bugün Ermenistan Kamu Televizyonu ülkede geniş kapsama sahiptir ve ülke içinde ve dışında aynı sayıda izleyicisi olan TV şirketlerinden biridir.

SONUÇ

Kafkasya’da yer alan üç ülke, (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) uzun yıllar boyunca merkezi Sovyet yönetimi etkisinde kalmış, 90’lı yılların başında bağımsızlıklarını kazanmış ve Sovyet Komünist sisteminden farklı bir yapılanmaya doğru yönelmişlerdir. Sovyetler Birliği döneminde Güney Kafkasya ülkelerinde görsel-ışitsel yayıncılık Sovyet ideolojisi çizgisinde faaliyet sergilemiştir.

Çalışmamızın giriş kısmında cevabını aradığımız sorulara deyinmek gerekirse, faaliyete başladığı tarihten birliğin çöküşüne kadar merkez Komünist Partisi’nin siyasi ideoloji yapısının daha da pekişmesi ve güçlenmesi amacına yönelik yayınlar yapılan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan televizyonunun gelişim sürecinde yaşanan değişiklik ve yenilikler merkez Moskova Radyo ve Televizyon Kurumu’nu takip etmekte ve dolayısıyla merkezin çizdiği kurallar çerçevesinde modelleşmekte ve bu merkezileşme süreci ülkede bağımsız bir yayıncılık anlayışının oluşmasını engellemektedir. Kafkas ülkelerinde yayınlar merkez yönetim tarafından sıkı denetime tabi tutulmuş, ister radyo, isterse de televizyon yayınları Glavlit olarak bilinen devlet sansür sisteminin sıkı denetiminde yapılmıştır. Glavlit ise gelmiş geçmiş en katı sansür sistemi olarak akıllarda yer edinmiş bir devlet denetim teşkilatıdır.

Komünist kuramın etkisindeki kitle iletişim sistemlerinin hemen hepsinde siyasi aktörlerin, bu alanı kontrol etmeye çalışması veya yönlendirmesi söz konusudur. Bu kontrol ve denetim eski yöntemden elbette farklı koşullarda gerçekleşmektedir. Ancak koşulların farklı olması kontrolün ve denetimin ortadan kalktığı anlamında değerlendirilmemelidir. Bazen denetim finansal güç odaklarının etkisine geçmekte, bazen hem siyasi hem ticari aktörler birlikte etkinlik kurmaya çalışmaktadır.

Sovyet Komünist sistemde, kitle iletişim araçlarının en önemli özelliklerinden birisi, propaganda ve ikna etme aracı olarak kullanılmasıydı. Geçiş sürecini yaşayan cumhuriyetlerin hepsinde medyanın kimi durumlarda ve kimi olaylarda bir propaganda aracı olarak kullanıldığına dair örnekler yaygındır. Özellikle savaş, etnik çatışma vb gibi ulusal veya uluslararası gerginliklerde medyanın eski gelenekten gelen rolünün belirginleştiği görülmektedir.

Aynı zamanda girişte sorduğumuz beşinci sorunun cevabı olarak Kafkas ülkeleri medyası demokratik bir yayıncılık kurmak için her şeyden önce Sovyet döneminden kalma özelliklerden yani objektif haberleri göz ardı etmekten, tek taraflı mesajlardan ve karşıt görüşlerden kaçmaktan kurtulması lazımdır.

Yayıncılıkdaki farklılıklarla ilgili konuşmak gerekirse, şunları belirtmemiz lazım ki, her şeyden önce Azerbaycan ve Ermenistan halen Rusyanın etkisinden kurtulamamıştır. Bu ülkelerin televizyon programlarında Rusya'ya meyil kendini açıkça göstermektedir. Hatta Azerbaycan eski geleneklerine sadık kalarak kamu yayıncısıyla beraber, devlet televizyonunun faaliyetini de sürdürmektedir. Oysa, Ermenistan ve Gürcistan'da bunun yerini kamu yayıncılığı tutmaktadır. Gürcistan ise Avrupa ülkeleri ve ABD'nin etkisinde gelişmekte ve yayın siyasetini de onların konseptlerine göre düzenlemektedirler. Diğer yandan, Azerbaycan ve Ermenistan televizyon kanalları hükümeti eleştirmekten kaçınmaktadırlar. Çünkü bunun sonucunda devletin baskılarına karşı dayanamayacaklarını anlıyorlar. Lakin, Gürcistan'da televizyon kanalları hükümeti eleştirmekle beraber, yetkililerin müdahale girişimlerine direnmeyi başaran tek Güney Kafkasya ülkesi olmuştur. Ancak "Gül Devrimi" sonrası ülkede liderlik değiştiği için, yeni hükümet bağımsız yayıncılığın kalkınmasına izin vermemiştir. Bu üç cumhuriyet arasında sadece Gürcistan'da muhalif yönlü televizyon kanalları yayın yapmaktadır. Aynı zamanda Ermenistan ve Azerbaycan'dan farklı olarak, Gürcistan'da özel televizyon kanalları her ne kadar devletin denetimi altında faaliyetini sürdürse de, özgür yayın politikasına az da olsa başvura bilmiştir.

Güney Kafkasya ülkeleri televizyoncuları öncelikle bu ülkelerde geçerli olan çeşitli politik durumlara bağlı olarak, farklı koşullar altında çalışmak zorundalar. Gürcistan ve Azerbaycan'da, durum esas olarak ülkedeki liderlik değişimi ile ilişkilidir. Ancak, bu ülkelerdeki yetkililer, medya, ve televizyonculuğun gelişimi arasındaki ilişkilerden hâlâ bir endişe duymaktadır.

Aralarında farklılıklar olsa da, tüm bu cumhuriyetlerde, geçmişten kalan ve tam anlamıyla ortadan silinmeyen Sovyet döneminin kitle iletişim anlayışı ile bağımsızlığın gereği olan yeni değerlerin çatışmasının sürdüğü görülmektedir. Medyaya egemen

olmaya çalışan güçler, kamuoyunu kendi görüşleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadırlar.

Sovyetler Birliği sonrasındaki bağımsızlık döneminde 1990'lı yılları takiben her alanda olduğu gibi yayıncılık ve habercilikte de özelleşme sürecinin başlaması, yeni dönemde yeni şartların gerekliliğinden kaynaklanmakta ve bu alanda artık yepyeni bir sayfanın açıldığını göstermekteydi. Başta yasal boşluk ortamında teker teker yayınlarına başlayan özel televizyonların oluşturduğu karmaşık yayın ortamı, bir müddet sonra yasal düzenlemelere gidilmesini gerektirmiştir.

Medya özgürlüğü ile ilgili yasal teminatlar tam olarak sağlanamamakta veya uygulama alanına taşınmamaktadır. Medya alanında çözüm bekleyen konular, toplumsal ve bölgesel sorunları olumsuz yönde etkilemektedir. Aşırı ulusalcılığın çatışmacı zıtlıklara ve gerginliklere dönüşmesi, medyanın söz konusu gerginlikleri daha da güçlendirmesi bakımından Sovyet sonrası Güney Kafkasya ülkelerindeki kitle iletişim araçları önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Son yıllarda Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ifade özgürlüğü yönünde önemli ilerlemeler de yaşamıştır. Ancak bu ülkelerde mevcut medya özgürlükleri çok "kırılgan"dır. 90'lı yılların başında medya serbestleşmesi istikametinde bir "patlama"nın ardından, hükümetlerin son zamanlarda medya sektörü üzerindeki kontrolü yeniden önem kazanmaya başlamıştır: Onların "sözcüsü" olan devlete ait medyayı desteklemiş ve bağımsız yayın yapan medyanın gelişimine engel olmuştur.

Bölgede Ermenistan ve Gürcistan bilgi özgürlüğüne dair geniş kapsamlı yasaları kabul etmişlerdir. Fakat, resmi makamlar kanunların her düzeyde tam olarak uygulanmasını engellemektedir.

2004 yılında Gürcü televizyonculara medya özgürlüğünü gerçekleştirmek, kamu televizyon ve radyo yayın hizmetini kurmak ve eğitim sürecini değiştirmek için tasarlanmış temel reformlar yazılmıştır. Kaliteli bir medya oluşturmak için fırsat sağlanmıştır. Ancak, tüm eski Sovyet cumhuriyetlerindeki meslektaşları gibi, Gürcü televizyoncuları da temel bir sorunla karşılaştı: Özgürlük isteyen, onu elde etmeyi bilmelidir. Devrimci coşkuyla ifade ve yeni mevzuat özgürlüğü için sloganlar atarak

yaptıkları işin kalitesinin hemen değişeceğine inanan medya mensupları hayal kırıklığına uğramışlardır.

Güney Kafkasya'daki tüm ülkelerde, kamu televizyon ve radyo yayın hizmeti kurmak için bir mekanizma genel mevzuatta ve medya kanunlarında belirtiliyor:

1. Azerbaycan: Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı 28 Eylül 2004 Tarihli Kanun.
2. Ermenistan: Bölüm IV, "Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Şirketi" 20 Kasım 2000 Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Kanunu ve Ermenistan Cumhuriyeti Anayasasının 27. Madde, 5 Haziran 1995 Tarihli Kanun.
3. Gürcistan: Bölüm III, 24 Aralık 2004, "Kamu Yayıncılığı Hizmet".

Böyle bile olsa, kamu yayıncılığı hem Azerbaycan, hem de Ermenistan'da devlet kontrolü altında kalmaktadır. Gürcistan'da kamu televizyonu ilk adımlarını atmaktadır, lakin komşu devletlerin aksine, sorun burada ekonomidedir.

Bu ülkelerde yavaş (Gürcistan) veya bozuk (Ermenistan ve Azerbaycan) kamu hizmeti yayıncılığının gelişimini, medya mensupları ve halkın yerine, organize, çalışma ana yükünün hükümet tarafından üstlendiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bir yandan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, Avrupa Konseyi'ne katılan bir ülkenin demokratik imajını korumak için çalışıyor; diğer yandan ise kamu televizyonunu kaldırmak için yeni mekanizmalar geliştiriyor. Ermenistan'da ve Azerbaycan'da, kamu televizyonun kurulması, devletin işlettiği televizyon yönetimi arasında olanlar da dahil olmak üzere, yetkililer tarafından başlatılmıştır. Kabaca aynı tasarı, Gürcistan'da da uygulanmıştır.

Girişteki yedinci sorumu değerlendirmek gerekirse, profesyonellik ve statü bakımından Güney Kafkasya ülkelerinde kamu yayıncılığının geleceği hâlâ belirsizdir ve kamu televizyonun ekonomik refahı, ulusal bütçeye büyük oranda bağlıdır. Bu özelliği sayesinde kamu yayıncılığı politik açıdan aktif kesim bir kenara, geniş halk kitlelerinin de gereksinimlerini karşılamamaktadır.

Durumu değiştirmek için, Güney Kafkasya ülkelerindeki kamu hizmeti televizyonun açık tartışması gerekmektedir, çünkü burada lider rolü kamu ve meslek kuruluşları, siyasi partiler ve hareketlerin yerine, hükümet yetkilileri oynamaktadır. Öte yandan şeffaf kamu televizyonu sistemi için ulusal bütçeye bağımlılıktan kaçınmak gerekmektedir.

Kafkasya ülkelerinin farklı siyasal ve yaşam durumları, kamu televizyonun ekonomik durumu gibi farklı standartlar göz önüne alındığında, Avrupa ülkelerinin geleneksel kamu televizyon modellerinin geçerli olabileceğini hayal etmek zordur. Buna rağmen kamu televizyonu fikrinin ilanı ile kurulmasının tamamen farklı iki şeyler olduğu unutulmamalıdır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi bölge ülkelerinde televizyon yayıncılığı Sovyetler Birliği dönemi ile yeni dönem arasında doğal olarak bir yığın bariz farklılıkların olduğu söze gerek bırakmıyor. Ama şu bir gerçektir ki, eskiden kapalı sistem çerçevesinde merkez Sovyet ideolojisine bağlı geleceğini göremeyen ve neredeyse “kör” faaliyet içerisinde bulunan bu üç ülkenin, yayıncılık alanında, yeni bağımsızlık döneminde ise bu sefer tek yönlü enformasyon akışı gibi uluslararası bir iletişim sorunu çerçevesinde egemen Batı ülkelerinin ve ABD merkezli oluşturulan tek tip yapay kültürün etkisi kendini göstermektedir.

Bölgede dengeli ve sağlıklı enformasyon akışının sağlanması söz konusu diğer ülke halkları açısından da son derece önem taşımaktadır. Medya profesyonelleri, çatışmaya yönelik ortamların oluşmasına katkı sağlamak veya barışa giden yolu zorlaştırmak yerine, diyalog yolunu açmalı ve toplumlar arasındaki olumsuzlukların ancak diyalog ile çözülebileceğine inanarak hareket etmelidirler. Unutulmamalıdır ki, Kafkasya, etnik tansiyonun çok yüksek olduğu, her an yeni çatışmalar ve toplumlararası gerginliklerin yaşanabileceği çok hassas bir bölgedir.

Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz bulgular çalışmamızın giriş kısmında belirttiğimiz hipotezi desteklemektedir.

Soğuk savaş dönemindeki önyargılar ve farklı alfabe kullanımı nedeniyle Güney Kafkas ülkeleri televizyon yayıncılığı konusunda yaptığım çalışma bu alanda

öncü çalışmalardan biridir. Yaptığımız araştırmanın gelecekte bu bölge ülkelerinin televizyon yayıncılığı mevzusunda çalışacak olan akademisyenler için kaynak niteliği taşıyacağına umud ediyorum.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alibeyli, E. (2005). *Azerbaycan Televizyonu*. MBM Yayınları, Bakü.
- Alizade, M. Y. ve G. Muharremli. (2006). *Azerbaycan Efiri (Yayını), Tarih ve Çağdaşlık*. Nurlan Yayınları, Bakü.
- Akgür, M. ve T. Palacioğlu. (1999). *Gürcistan Ülke Profili, Mevzuat ve Türk Girişimcileri*. İTO yayınları, İstanbul.
- Aziz, A. (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bagirov, E. (1973). *Televizyon yayıncılığı nedir?*. Moskova.
- BM Raporları*. (1999). Hassas Gruplar, Azerbaycan Kadınlarının Durumu. Bakü
- Cabbarlı, H. (2003). *Ermenistan'da İktidar Mücadelesi (Bağımsızlıktan Günümüze Çok Partili Sisteme Geçiş Süreci)*. Platin Yayınları, Ankara.
- Çiloğlu, F. (1998). *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*. N. Domaniç (çev.), Sinatle Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Dadaşov, A. (1992). *Gerçekliğin Astanasında (Eşiğinde)*. Işık Yayınları, Bakü.
- Demir, A. F. (2003). *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Demir, V. (2007). *Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi*. Beta Basım, İstanbul.
- Erdoğan, İ. ve K. Alemdar. (2002). *Öteki Kuram*. ERK, Ankara.
- Ercilasun, A. B. (1997). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Geray, H. (2002). *İletişim ve Teknoloji*. Ütopya, Ankara.
- Giritli, İ. (1988). *Günümüzde Haberleşme, Olaylar, Sorunlar, Gözlemler*. Der Yayınları, İstanbul.
- Gömeç, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Grigoryan, V. (1986). *Dyateli televizionnova teatra*. Erivan.
- Grigorian, M. (2005). *Media and Democracy in Armenia in The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*, London: Routledge Curzon.

- Guliyev, E. (1993). *Televizyon İki Asrın Ayırıcında*. Işık Yayınları, Bakü.
- Guliyev, E. (2004). *Televizyon: Kuramsal, Gelişim Eğilimler*. Şark-Garp Yayınları, Bakü.
- Güney, E. (2002). *Türkiye'nin Komşuları*. Çantay Yayınevi, İstanbul.
- Hudiyev, N. (2002). *Radyo, Televizyon ve Edebi Dil*. Azerbaycan Devlet Neşriyatı Yayınları, Bakü.
- İrade H. (2004). *TeleFenomen, Elşad Quliyev'le 16 Saat Sohbet*. Şark-Garp Yayınları, Bakü.
- İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları. (2005). *Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi*. Bakü.
- Işık, M. (2007). *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri*. Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.
- Kantarcı, Ş. (2004). *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi*. 1. bs. Alfa Akademi Yayınevi, İstanbul.
- Kurççıyan, M. (2005). *The Armenian Media in Context: Soviet Heritage, the Politicis of Transition, Democracy and the Rule of Law*. Oxford University Press.
- Lang, D. M. (çev. Domaniç, N.). (1997). *The Georgians (Gürcüler)*. Ceylan yayınevi, İstanbul.
- Marutyan.S.S. (1998). *V efire Yerevan*. Nairi yayınevi, Erivan.
- Memmedli, C. (2006). *Gazeteciliğin Çağdaş Gelişim Eğilimleri*. ELM Yayınları, Bakü.
- Memmedli, Z; Raşit H. ve İntikam A. (2006). *Medya Hukuku*. Hukuk Edebiyatı Yayınları, Bakü.
- Memmedov, Z. (1985). *Konuşan Aynanın Sırrı*. Işık Yayınları, Bakü.
- Mert, O. (2004). *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*. İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Muharremli, G. (2003). *İçtimai Televizyon, Prensipler, Gerçekler, Perspektifler*. BaküNeşr Yayınları, Bakü.
- Muharremli, G. (2005). *Televizyon Gazeteciliğinin Temelleri*. Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü.
- Muharremov, G. (1996). *Televizyon Hakkında Etütler*. Azerbaycan Devlet Yayınları, Bakü.

- Musayeva, Z. (2000). *Kitle İletişim Araçları ve İnsan Hakları*. İnam Plüralizm Merkezi Yayınları, İnsan Hakları Serisi – XV, Bakü.
- Mutlu, E. (2001). “*Ne Olacak Bu Kamu Yayıncılarının Hali?*”, (der) D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı, *Medya Politikaları*, Ankara:İmge.
- Nesibzade, N. (1996). *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti 1918–1920*. Ay-Ulduz Neşriyatı, Bakü.
- Özey, R. (1999). *Dünya Platformunda Türk Dünyası*. Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Özgen, M. (2002). *Gazetecinin Etik Kimliği*. Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Rahimli, M. (2002). *Demokratikleşme Sürecinde Kitle İletişim Araçları*. Kanun Yayınları, Bakü.
- Rüstemov, A. (2005). *Jurnalistika(Gazetecilik)*. Bakü Üniversitesi Yayınları, Bakü.
- RUH AGSK' nin Yıllık Raporu*. (2004). Azerbaycan'da Söz ve Basın Özgürlüğü Alanında Durum, RUH Azerbaycan Gazetecileri Savunma Komitesi Yayınları, Bakü.
- Sukiasyan, A. (1969). *İstoriya Kilikiyskogo Armyanskogo Gosudarstva İ Prava (xı-xiv vv)*, Mitk Yayınevi, Erivan.
- Vural, S. (1994). *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*. Özışık Matbaacılık, Ankara.
- Yeriçyan, S. S. (2002). *Dumı za kadrom*. Erivan.
- Yerevan Press Club*. (2011). *Media Landscapes of Eastern Partnership Countries*, Erivan.
- Yusifov, Y. ve Yusif. B. (1994). *Azerbaycan Tarihi 1. Cilt*. Elm Yayınevi, Bakü.
- Zeybek, N. K. (1999). *Türk Olmak*. Ocak Yayınları, Cilt 2.

Sürelİ Yayınlar

- Ağacan, K. (2007). AB'nin Güney Kafkasya Politikası. *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı: Ocak, s.43-50
- Akgönül, S. (2002). Fransa Ermeni Toplumunu ve Türkiye: Propaganda ve Lobicilik. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5

- Alibeyli, E. (2006). Televizyonun Medeniyet Sisteminde Yeri. *Medeni Maarif Dergisi*, Sayı 5 (183) s.10
- Aliyev, İ. (2004). Basın Özgürlüğü. *Azerbaycan Basını Bugün Dergisi*, Sayı 2(11), s. 3-4
- Allahverdiyeva, H. (2007). İlk Sonuçlar AzTV’de Doğru Yol Seçildiğini Gösterdi. *TV Plyus Dergisi*, Sayı 5, s.11
- Altstadt, A. L. (2000). Milli Bilinç Meselesi. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (TKD)*, Sayı Temmuz-Ağustos, s.86
- Aslan, A. (1999). Azerbaycan'ın Jeopolitik Durumunun İran Toprak Bütünlüğüne Etkisi. *Azerbaycan Türk Kültür Dergisi (TKD)*, Sayı: Ocak-Şubat, s.21
- Ayvazyan, A. (2005). Strategic Gaps in Armenian Political Consciousness or Axioms of the Geopolitical Existence of Armenia. *Golos Armenii*, No. 121 (19351)
- Azerbaycan Gazetesi*. (2003). Azerbaycan Gazetecilerinin I Kurultayı, Sayı: 60(3373), s.2
- Azerbaycan Gazetesi*. (2005). Televizyon ve Radyo Yayını Hakkında Kanun’a Değişiklikler ve İlaveler Edilmesi Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kanunu, Sayı 128 (4047), s.1
- Azerbaycan Gazetesi*. (1998). Bilgi Özgürlüğü Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kanunu, Sayı: 213(2022), s.3
- Bedelov, K. (2003). Matbuatımızın Aynası, Gazetecilerin I Kurultayı’ndan Notlar. *Halk Gazetesi*, Sayı 61(24326), s.2
- Budak, L. (2003-2004). Ermenistan’da Medya: Bağımsızlık sonrası dönem, gelişmeler ve genel sorunlar. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12-13
- Cabbarlı, H. (2003). Bağımsızlık Sonrası Ermenistan’ın Enerji Politikası. *Avrasya Dosyası Enerji Özel*, Cilt. 9, No. 1, Ankara, s.243
- Chalaby, J. K. (2002). Transnational Television in Europe, The Role of Pan-European Channels. *European Journal of Communication*, No. 2, C. 16, s.188
- Daraferin, R. (2007). Azerbaycan Televizyonculuğunda İlk Rakamsal Formatlı Yayın. *TV Plyus Dergisi*, Sayı: 1, s.25
- Daraferin, R. (2007). Azerbaycan Televizyonu Teknik Bakımdan Oldukça Modernleşmektedir. *TV Plyus Dergisi*, Sayı :9, s.21
- Demir, B. (2000). 1990 sonrası Rusya’ında Etno-Politik Ayrışma Süreci. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 6, s.15

- Guliyev, N. (1971). TV ve Enformasyon. *Muhbir Gazetesi*, Sayı: 11, s.11
- Hasret, A. (2003). Basın Konseyi Otokontrol Mekanizmidir. *Azerbaycan Basını Bugün Dergisi*, Sayı: 1, s.10 -11
- İsgenderli, S. (2007). Televizyon ve Radyonun Hukuki Düzenlenmesi. *TV Plyus Dergisi*, Sayı: 6, s.59
- Knyazgızı, G. (2005). İTV'nin Seviyesi Şimdilik Çok Aşağıdır. *Azatlık Gazetesi*, Sayı: Eylül, s.4
- Laçiner, S. (2002). Ermenistan Dış Politikası ve Belirleyici Temel Faktörler. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 5, s.183
- Lulikyan, A. (1959). Propaganda zadaç semiletki. *Sovyetskaya radyo i televideniya Dergisi*, Sayı: 6, s.23
- Memmedli, Z. (2004). Azerbaycan Medyası: Beş Acı Özellik ve Bir Güzellik. *Azerbaycan Basını Bugün Dergisi*, Sayı: 3(12), s.9
- Metleboğlu, V. (2007). Bilim Adamlarımız Ülkemizde Televizyonların Faaliyetini Nasıl Değerlendiriyorlar. *TV Plyus Dergisi*, Sayı 8, s.76
- Murat (hızl.). (2007). Ülkemizde Yabancı Kanalların Yayınlanması Niçin Durduruluyor?. *TV Plyus Dergisi*, Sayı: 1, s.55
- Murat (hızl.). (2007). 80 ve 50 Yıl Önceki “Konuşuyor ve Gösteriyor Bakü” Realitesi”. *TV Plyus Dergisi*, Sayı:1 1, s.18
- Pearce, K. (2011). Armenian Media Landscape. *Caucasus Research Resource Centers*, Sayı: Ekim, s.18
- Porsughyan, A. (2011). Traditional Failings versus Non-Traditional Prospects of the Armenian Media. *Caucasus Analytical Digest*, No. 25, s.2
- Respublika Gazetesi*. (2003). Azerbaycan Gazetecilerinin Basın Meslek İlkeleri. Sayı: 84(1721), s.3
- Robakidze, N. (2011). Georgia: Immature Media. *Caucasus Analytical Digest dergisi*, Sayı: 25
- Saray, M. (1993). Gürcistan ve Gürcüler. *Kafkas Araştırmaları*, Sayı: 3, s.14
- Sezgin, M. N. (2003). Ermenistan'da İç Siyasi Yapı ve 19 Şubat Başkanlık Seçimleri. *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 34, s.80
- Sezgin, M. N. (2003). Ermenistan'da Dini Yapı- Dini Hayat. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, s.163

TV Plyus Dergisi. (2007). 4 Uyduyla Avrupa, Asya ve Amerika'da. Sayı: 1, s.19

TV Plyus Dergisi. (2007). Ülke İzleyicisi Hangi Yönlü Programları ve Konuları Daha Çok Beğeniyor. Sayı: 6, s.19

İnternet Kaynakları

Abasidze kaçtı. (2004). , www.stargazete.com/mobil/dunya/abasidze-kacti-haber-17467.mob, (15 Nisan 2012).

Ablotiya T. (2009). Gruzuya i svoboda SMİ, *Gruzuya Online*, www.cjis.ru , (7 Nisan 2012).

Albizu, A. J. (2007). *Linguistic space: satellite television and languages around the world and in the European Union*.
www.aber.ac.uk/~merwww/images/Josu.pdf, (5 Ocak 2012).

Andreasyan, K. (2003). The Armenian Media Landscape. *European Media Landscape Reports*, www.ejc.nl/jr/emland/armenia.html, (11 Mart 2012).

Armyanskiy Vestnik. (2001). V Obşem Dome. No 1-2,
www.hayastan.ru/Armvest/Jurnal06/j06_stat01.html, (11 Mart 2012).

Aslanlı, A. (2005). *Küresel ve Bölgesel Dengeler Açısından Abhazya Sorunu*. KARAM,
www.karam.org.tr/pdf/bolgesel-ve-kuresel-dengeler-acisindan-abhazya-sor1251629624.pdf, (4 Nisan 2012).

Ayrumyan, N. (2008). *Tri Dnya Pod Znakom Diaspori*.
www.karabakhopen.com/src/index.php?lang=ru&id=2&nid=3461, (12 Mart 2012).

Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası, (t.y). www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/27, (2 Şubat 2012).

Cabbarlı, H. (2006). *Ermenistan İktidar Mücadelesinde Siyasi Partilerin Rolü ve Önemi*, www.azsam.org , (12 Mart 2012).

Çolakoğlu, S. (t.y). *Türkiye'nin Gürcistan Politikası ve Kuzey Kafkasya*.
www.circassiancanada.com/tr/arastirma/0125_turkiyenin_gurcistan_politikasi.htm, (14 Nisan 2012).

Daily News of Georgia. (2006). www.civil.ge/eng/article.php?id=13654, (14 Nisan 2012).

- Freedom House*. (2010). Freedom House Calls on Armenia to Liberalize its Broadcast Media. www.freedomhouse.org/template.cfm?page=70&release=1293, (15 Mart 2012).
- Freedom of information and the media in Armenia, Azerbaijan and Georgia*. (2005). www.article19.org , (11 Mart 2012).
- Güney Osetya'yı 8 ülke daha tanıyacak*. (2009). www.palhaber.com/haber/dunya/dunya-genel/guney-osetya-yi-8-ulke-daha-taniyacak.html, (14 Nisan 2012).
- İçtimai Televizyon Araştırması Projesinin 1 Eylül – 30 Eylül 2005-2006 Yılı Döneminin Sonuçları”, 19 Ekim 2005-2006, www.najafovfund.org , (20 Şubat 2012).
- İHH Raporu*. (t.y). Gürcistan'ın kısa tarihi, www.ihh.org.tr, (12 Nisan 2012).
- İradyan, K. (2002). *Nineşnaya Ekonomičeskaya Situaçiya v Armenii i Dalneyşie Zadaçi*. www.Azg.am. (15 Mart 2012).
- International Journalist Network Report*. (2006). Armenian Press Overview., www.ijnnet.org/FE_Article/pressoverview.Asp, (17 Mart 2012).
- Kanbolat, H. (2001). *Kafkasya'da Cavaheti ve Krasnodar Ermenileri'nin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları. ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Print&DergiIcerikNo=218&Yer=DergiIcerik, (14 Mart 2012).
- Keryan, G. (2001). Utverjdenie Mnogopartiynosti v Armenii. *Central Asia and Caucasus*. sayı 4, www.ca-c.org/online/2001/journal_rus/cac-04/12.qerru.shtml, (14 Mart 2012).
- Khaçatryan, V. (2002). Osnovnie Tendençii Razvitiya Ekonomiki Armenii v 1991–2002 Godakh. *Central Asia and Caucasus*. www.cac.org/online/2002/journal_rus/cac-02/17.hachru.shtml, (16 Mart 2012).
- Kitle İletişim Araçları Hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kanunu*. (t.y). www.mincom.gov.az/az/main.html, (5 Şubat 2012).
- Lütüm, Ö. E. (2002). Olaylar ve Yorumlar. *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 5, www.iksaren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=285, (2 Mart 2012).
- Marutyan, A. (2007). İstoriçeskaya Pamyat v Dialoge Mejdu Kulturami: Vozmojnost ili Prepyatstvie. *21. Vek(21. Asır)*. Sayı: 2(6). www.noravank.am, (17 Mart 2012).
- Oğan, S. (2005). *Rus-Gürcü Askeri Üs Pazarlığı ve Cavaheti Ermenileri. TÜRKSAM*, www.turksam.org/tr/a308.html, (11 Nisan 2012).

- Öztarsu, M. F. (2010). *Gürcistan'da Etnik ve Bölgesel Sorunların Yakın Tarihi ve Bugünü*. www.turksam.org/tr/a1886.html, (20 Nisan 2012).
- Permanent Mission Of The Republic Of Armenia To The United Nations. (t.y). www.armenia.un.int, (17 Mart 2012).
- Rasselenie Armyan v Mire*. (t.y). http://www.armenia.ge/diaspora/diasp_world_rus.php, (22 Mart 2012).
- Sarkissyan, N. (2002). *The Market of the Electronic Media*. www.internews.am, s.9. (18 Mart 2012).
- Television in Georgia-Ownership, Control and Regulation*. (2009). www.transparency.ge/sites/default/files/Media%20Ownership%20November%202009%20Eng.pdf, (14 Nisan 2012).
- Ültanır, M. Ö. “*Gürcistan Sorunu ve Türkiye açısından “Şimdi ne olacak?” beklentisi*. *TÜRKSAM*. www.turksam.org/tr/a1471.html, (6 Nisan 2012).
- Yapıcı, M. İ. *Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya. USAK*. www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/n5EqIJmyoxilYOvnBuluAHsexH9qoZ.pdf, (6 Nisan 2012).
- Zakaryan, V. (t.y). *Voznikoveniye i razvitiye Armyanskova televideniya*. www.internews.am, (5 Ocak 2012).
- www.armeniaforeignministry.com, (22 Mart 2012).
- www.internews.am, (14 Mart 2012).
- www.forum.am/groups/A2I/mat/2.pdf, (14 Mart 2012).
- www.ija.hetq.am/en/f-com-statement.html, (2 Mart 2012)
- www.internews.am/legislation/english/dissemination-mass-information.zip. (5 Mart 2012)
- www.1tv.am/en/pages/viewhistory/page/new_first, (14 Mart 2012).
- www.tvradio.am, (5 Mart 2012).
- www.dangerdav.narod.ru/htm_files/armenianformation.htm, (14 Mart 2012)
- www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127/_gurcistan_surec.shtml, (5 Nisan 2012).
- www.средства%20массовой%20информации%20современной%20Грузии%20%20Memoid.ru.htm, (12 Nisan 2012).
- www.parliament.ge/LEGAL_ACTS/CONSTITUTION/consen.html, (2 Nisan 2012).

www.iris.ge/docs/translations/code_admin_general.doc, (12 Nisan 2012).

www.ifes.ge/files/laws/criminal_code.html , (2 Nisan 2012).

www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119080.htm , (14 Nisan 2012).

www.osce.org/publications/rfm/2008/09/32993_1179_en.pdf , (15 Mart 2012).

www.geotvr.ge, (5 Ocak 2012).

www.tika.gov.tr/yukle/dosyalar/ULKERAPORLARI/Gurcistan_UlkeRaporu.pdf , (6 Nisan 2012)

www.tr.wikipedia.org/wiki/7G%C3%BCgrcistan_tarihi, (6 Nisan 2012).

Yayınlanmış Tez

Demirkıran, C. (2008). *Uluslararası Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişim Süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT TÜRK Karşılaştırmalı İncelemesi*, danışman Prof.Dr. Suat Gezgin, s.84, doktora tezi, İstanbul.